

**T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

CİZRE İLÇESİ YERLEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Diyar KARADEMİR

ŞANLIURFA - 2014

**T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

CİZRE İLÇESİ YERLEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Diyar KARADEMİR

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir GÜZEL

ŞANLIURFA - 2014

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Coğrafya Anabilim Dalına bağlı 125225011 no'lu **Yüksek Lisans** öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “ Cizre İlçesi Yerleşmeleri” konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

27.10.2014

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Diyar KARADEMİR
İmzası

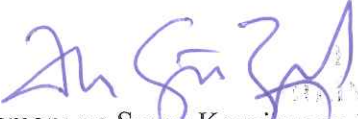
İLETİŞİM ADRESİ _____ :

Bahçelievler Mah. Cizre Cad.
Fatih Sosyal Bilimler Lisesi Lojmanları
A Blok No:10 MERKEZ/ŞIRNAK
Tif. Kod. (0530) 363 9502
e-mail : diyar_karademir@hotmail.com

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Coğrafya Anabilim Dalı 125225011 numaralı Diyar KARADEMİR'in hazırladığı " Cizre İlçesi Yerleşmeleri " konulu tezli yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 27/10/ 2014 tarihinde, saat 14:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

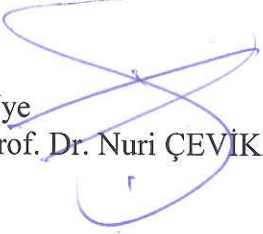
27.10.2014

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Güzel

Üye
Doç. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP

Üye
Prof. Dr. Nuri ÇEVİKEL

Bu tezin Coğrafya Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

8.../1.../2014

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

Bu çalışma, 2013-2014 yılları arasında Cizre ilçesi yerleşmelerini incelemektedir. Bu çalışma ile arazinin durumu, iklim özellikleri, yerleşmelerin dağılışı, şehrin gelişimi gibi fiziki coğrafya faktörlerinin tespiti amaçlanmıştır.

Bu araştırma, Cizre ilçesinin Dicle nehri ve kollarının yardığı bir topografyada, yüksek olmayan bir plato üzerinde kurulduğunu göstermiştir. Ayrıca, Cizre şehrinin plato ve dağlık alanda dağıldığı belirlenmiştir. Yerleşim alanlarının kurulmasında ve gelişmesinde ulaşım, ekonomi, sosyal, siyasi ve askeri faaliyetlerin önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. 2000'li yıllardan sonra güvenlik şartlarının iyileşmesi ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesiyle ciddi değişimlerin olduğu, göç edenlerin geri döndükleri görülmüştür. Terör olayların tamamen ortadan kalkması ile ilçenin sahip olduğu imkânların artacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cizre, Şehir, Kırsal Yerleşmeler, Mesken, Yerleşme

ABSTRACT

This study examines the settlement patterns of Cizre district between 2013 and 2014 years. It aims to find out the physical geography factors such as land condition, characteristics of climate, settlement patterns and urban development of the city.

The research has indicated that the district of Cizre lies on a low plateau across the Tigris River and its tributaries. In addition, it has revealed that the plateau and mountains are the main settlement areas of the city. It has been underlined that transportation, economic, social, political and military activities play an important role in the settlement and in the development of cities. It has also been observed that the improvement of security conditions and the development of economical activities since 2000 onwards brought significant changes to the city and this condition led the people who migrated from the town for various reasons to turn back to their homeland. We suppose that the elimination of the terror activities will bring further developments to the City.

Key Words: Cizre, City, Rural Settlements, Dwelling, Settlement

ÖN SÖZ

İnsan ile yaşadığı doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimleri neden – sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen, olay ve olguları birbirleriyle bağlantı kurarak sonuçlar çıkaran coğrafya bilimi, insanın yaşadığı çevreyi anlaması için araştırmalar yaparak sonuçlar ortaya çıkartır.

Çalışmamızın amacı insan ile doğal ortam arasındaki etkileşimin en iyi göstergelerinden biri olan yerleşmeleri, coğrafi bir bakış açısıyla araştırmak ve yorumlamaktır. Bu amaçla eskiden beri çok önemli bir yerleşme alanı olan Cizre ilçesinin yerleşmeleri çalışma konusu olarak belirlenmiştir. Cizre şehrinin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte geçirdiği gelişme evreleri üzerinde durulmuş bunun yanı sıra Cizre ilçesinde kırsal yerleşmelerin kurulmasında etkili olan faktörler coğrafi bir bakış açısıyla irdelenerek var olan durum tespit edilmiş ve gelecekte sürekli ve yaşanabilir yerleşmeler için çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Tez konusunun tespitinden çalışmanın tamamlanmasına kadar geçen süreç içerisinde her türlü fikir, öneri ve bilgilerini esirgemeyen ve arazi çalışmaları sırasında beni yalnız bırakmayan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir GÜZEL'e, çalışmam esnasında gerek fikirlerini ve gerekse yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer dostum Fatih ADIGÜZEL'e, arazi çalışmaları esnasında Cizre ilçesinin tüm köy ve mahallelerini karış karış gezmemde bana eşlik eden sevgili dayım İhsan BAVLİ'ye ayrıca burada isimlerini tek tek zikredemediğim değerli hocalarım ve meslektaşlarıma şükranlarımı sunarım. “Cizre İlçesi Yerleşmeleri” konusunda 1 buçuk yıllık bir emeğin ürünü bu çalışmada, çalışma alanı ve konusu ile ilgili verilerin toplanması esnasında yardımlarını esirgemeyen tüm kurum ve kuruluş yetkililerine, arazi çalışmaları sırasında bilgilerini esirgemeyen tüm Cizrelilere minnettarım.

Diyar KARADEMİR

Ekim 2014- Şanlıurfa

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER LİSTESİ.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VIII
HARİTALAR LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII

GİRİŞ

1. BÖLÜM.....	2
1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları.....	2
1.2. Kavramsal Çerçeve.....	2
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	7
1.4. Araştırma Yöntem ve Teknikleri.....	9
2. BÖLÜM CİZRE İLÇESİNİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ.....	11
2.1. Cizre İlçesinin Jeolojik Özellikleri.....	11
2.2. Cizre İlçesinin Jeomorfolojik Özellikleri.....	14
2.3. Cizre İlçesinin Arazi ve Toprak Özellikleri.....	17
2.4. Cizre İlçesinin İklim Özellikleri.....	30
2.5. Cizre İlçesinin Hidrografik Özellikleri.....	35
3. BÖLÜM CİZRE ŞEHRİNİN KURULUŞU VE KURULUŞUNA ETKİ EDEN ETMENLER.....	36
3.1. Cizre İsminin Etimolojisi.....	36
3.2. Cizre'nin Kuruluşu.....	37

3.3. Cizre'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler.....	39
3.3.1. Su Durumu.....	40
3.3.1.1. Saklan Deresi.....	41
3.3.1.2. Nerdüş Deresi.....	41
3.3.1. 3. Risur Çayı.....	41
3.3.2. İklim.....	41
3.3.3. Verimli Tarım Arazisinin Varlığı.....	42
4. BÖLÜM CİZRE ŞEHRİNİN GELİŞİM EVRELERİ.....	43
4.1. Guti, Akad, Asur ve Babil Dönemleri (M.Ö. 4000-539 Arası).....	43
4.2. Selevkos, Part ve Pers Dönemleri (M.Ö. 300-M.S. 600 Arası).....	45
4.3. M.S.VII.Yüzyıl ile XVI Yüzyıl Arası Dönem.....	47
4.4. Osmanlı Döneminde Cizre Şehri.....	51
4.5. Cumhuriyet Döneminde Cizre Şehri.....	61
4.5.1. 1923-1950 Arası Dönem.....	61
4.5.2. 1951-1980 Arası Dönem.....	63
4.5.3. 1981 ve Sonrası Dönem.....	64
5. BÖLÜM CİZRE İLÇESİ KIRSAL YERLEŞMELERİ.....	75
5.1. Yükselti Basamaklarına Göre Kır Yerleşmeleri	76
5.2. Jeomorfolojik Yapıya Göre Kır Yerleşmeleri.....	80
5.3. Dokularına Göre Yerleşmeler.....	85
5.4. Mesken Tiplerine Göre Yerleşmeler	91
5.5. Ekonomik Faaliyet Türlerine Göre Yerleşmeler	98
5.6. Nüfus Miktarlarına Göre Yerleşmeler.....	108
5.7. Tarihi Öneme Sahip Kır Yerleşmeleri.....	117
5.8. Dönemlik ve Geçici Yerleşmeler.....	120
5.9. Boşaltılan ve Yer Değiştirilen Yerleşmeler.....	122
5.10. Toponimisine Göre Yerleşmeler	127
6. SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA.....	141
İNTERNET KAYNAKLARI.....	149

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Cizre İlçesinde Orman Arazisi Miktarı.....	19
Tablo 2: Şırnak İlinin Orman Alanı Miktarı.....	19
Tablo 3: Cizre İlçesinin Aylık Maksimum, Minimum Sıcaklık ve Kar Kalınlığı...33	
Tablo 4: Cizre İlçesinin Aylık Maksimum Yağış, Maksimum Rüzgar Hızı ve Yönü.....	34
Tablo 5: Cizre İlçesi Sınırları İçerisinde Bulunan Akarsular.....	35
Tablo 6: Nefs-i Cizre’de Cizye Mükellefi Gayrimüslimlerin Cizye Dağılımları.....	53
Tablo 7: Cizre Kazası’na Bağlı Nahiye ve Köylerde Bulunan Cizye Mükellefi Gayrimüslimler.....	54
Tablo 8: Cizre Kazasında Cizye Mükellifleri ve Toplam Cizye Miktarı.....	57
Tablo 9: Cizre’ye 1869-1870 Yıllarında Bağlı Bulunan Nahiye ve Köyler	57
Tablo 10: Salnamelere Göre Cizre Şehri ve Bağlı Nahiyeleri, Nahiyelere Bağlı Köy Sayıları, Hane Sayıları ve Nüfus Miktarları	58
Tablo 11: Cizre Şehrinde Nüfus ve Hane ve Muhallat ve Kuramı Miktarı.....	59
Tablo 12: Cizre Kazasında H. 1312 (M. 1894-95) Senesinde Yaşayan Nüfusun Durumu	60
Tablo 13: Cizre İlçesinde Köy ve Mahalle Yerleşmelerinin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı.....	78
Tablo 14: Cizre İlçesinde Jomorfolojik Yapıya Göre Köylerin Sınıflandırması.....	84
Tablo 15: Cizre İlçesi Köylere Bağlı Mahalle Yerleşmeleri.....	87
Tablo 16: Cizre İlçesi Köy Yerleşmelerinde Hâkim Olan Ekonomik Faaliyetler...99	
Tablo 17: Cizre İlçesinin Tahıl Üretimi.....	101
Tablo 18: Cizre İlçesinin Kırmızı Mercimek Üretimi.....	101
Tablo 19: Cizre İlçesinin Pamuk Üretimi.....	102
Tablo 20: Cizre İlçesinin Pamuk Tohumu Üretimi.....	102
Tablo 21: Cizre İlçesinde Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	103
Tablo 22: Cizre İlçesinde Yükle Hayvanları Sayısı.....	103

Tablo 23: Cizre İlçesinde Kumes Hayvanları Sayısı.....	104
Tablo 24: Cizre İlçesinde Arıcılık Faaliyetleri.....	104
Tablo 25: Cizre İlçesindeki Köy Yerleşmelerinin Nüfus Miktarlarının Belli Aralıklara Göre Dağılımı.....	115
Tablo 26: Cizre İlçesinde Belirli Aralıkta Nüfusa Sahip Olan Köyler.....	116
Tablo 27: Cizre İlçesinde Boşaltılan Köy ve Bağlı Mahalleler.....	126
Tablo 28: Cizre İlçesindeki Köylerin İsimleri ve Kökenlerine Göre Gruplandırılması ...	129
Tablo 29: Cizre İlçesinde Eski Köy Adlarının Kökenlerine Göre Sınıflandırması..	131
Tablo 30: Cizre İlçesinde Köylerin Yeni Adlarına Göre Sınıflandırması.....	133

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Cizre İlçesinde Ormanlık Alan Miktarı.....	19
Grafik 2: Cizre İlçesinin Sıcaklık ve Yağış Grafiği.....	33
Grafik 3: 1927-1950 Arası Cizre Şehrinin Nüfus Gelişim Grafiği.....	62
Grafik 4: 1955-1980 Arası Cizre Şehrinin Nüfus Gelişim Grafiği.....	63
Grafik 5: 1985-2013 Arası Cizre Şehrinin Nüfus Gelişim Grafiği.....	66
Grafik 6: Cizre’de Köy ve Mahallelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı...78	
Grafik 7: Cizre İlçesinde Jeomorfolojik Yapıya Göre Köylerin Sınıflandırması....85	
Grafik 8: Cizre İlçesi Köy Yerleşmelerinin Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı.....100	
Grafik 9: Cizre İlçesinde Köy Adlarının (Eski) Kökenlerine Göre Sınıflandırılması.....131	
Grafik 10: Cizre İlçesinde Köy Adlarının (Yeni) Kökenlerine Göre Sınıflandırması.....133	

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.....	3
Harita 2: Cizre İlçesi Jeoloji Haritası.....	12
Harita 3: Cizre İlçesi Üç Boyutlu Fiziki Haritası.....	16
Harita 4: Cizre İlçesi Fiziki Haritası.....	18
Harita 5: Cizre İlçesi Arazi Kullanım Haritası.....	21
Harita 6: Cizre İlçesi Toprak Grupları Haritası.....	25
Harita 7: Cizre İlçesi Arazi Kullanım Kabiliyet Haritası.....	27
Harita 8: Cizre İlçesi Eğim Haritası.....	29
Harita 9: Cizre İlçesi Bakı Haritası.....	31
Harita 10: Cizre Şehri Mahalle Nüfus Yoğunluk Haritası.....	68
Harita 11: Cizre Şehri Mahalle Aritmetik Nüfus Yoğunluk Haritası.....	69
Harita 12: Cizre Şehri Kentsel Gelişim Haritası.....	71
Harita 13: Cizre Şehri Fonksiyonel Kullanım Alanları Haritası.....	72
Harita 14: Cizre Şehri Mahalle Dağılım Haritası.....	73
Harita 15: Cizre Şehri Ulaşım Haritası.....	74
Harita 16: Cizre İlçesi Yerleşim Birimleri Haritası.....	77
Harita 17: Cizre İlçesi Ulaşım Ağları Ana Artelleri Haritası.....	107
Harita 18: Cizre İlçesi Köyleri 1970 Yılı Nüfus Büyüklükleri.....	110
Harita 19: Cizre İlçesi Köyleri 1980 Yılı Nüfus Büyüklükleri.....	111
Harita 20: Cizre İlçesi Köyleri 1990 Yılı Nüfus Büyüklükleri.....	112
Harita 21: Cizre İlçesi Köyleri 2000 Yılı Nüfus Büyüklükleri.....	113
Harita 22: Cizre İlçesi Köyleri 2010 Yılı Nüfus Büyüklükleri.....	114
Harita 23: Cizre İlçesi Boşaltılan Köyler Haritası.....	124
Harita 24: Cizre İlçesi Yıllara Göre Boşaltılan Köyler Haritası.....	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Cizre İlçesi 1960-2012 Yıllarına Ait Rüzgar Diyagramı.....	34
Şekil 2: Dicle Nehrinin Yatak Değişirmesi ile “Bazıbda ve Qardu” Birleşmesi.....	38
Şekil 3: İnci Mahaltesinde Kerpiçten Yapılmış Bir Ev Planı.....	92
Şekil 4: Düzova Köyünde Betonarme Yeni Meskenlerden Bir Ev Planı	93
Şekil 5: Katran Köyünde Betonarme Yeni Meskenlerden Bir Ev Planı.....	94

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1: Kurtuluş Köyü ve Mirhesen Mahallesinin Kuzeybatıdan Görünümü	79
Foto 2: Yüksek ve Dağlık Bir Alana Kurulmuş Olan Hisar Mahallesi	80
Foto 3: Cizre İlçesi Köy ve Mahalle Yerleşmelerinde Kurulmuş Olan Su Depoları..	81
Foto 4: Bir Vadinin Yamacı Boyunca Kurulmuş Olan Yeşilyurt Köyü	82
Foto 5: Dağ Eteğinde Kurulmuş Olan Dirsekli Köyünün Eski Yerleşim Alanı	83
Foto 6: Göçerler Tarafından Yol Boyu Yapılmış Evler.....	87
Foto 7: Kebeli Köyünden Bir Görünüm	88
Foto 8: Düzova Köyünden Bir Görünüm	89
Foto 9: Ulaş Köyü Eski Yerleşim Alanı.....	90
Foto 10: Ulaş Köyü Yeni Yerleşim Alanı.....	90
Foto 11: Kerpiçten Yapılmış Meskenler (Kebeli Köyü).....	94
Foto 12: Kuştepe Köyünde Bazaltdan Yapılmış Eski Okul Binası.....	95
Foto 13: İnci Mahallesinde Kerpiç Evler.....	96
Foto 14: Kurtuluş Köyü Yakınlarında Kurulmuş Konutlar.....	96
Foto 15: Yazın Kullanılan ve Kürtçe “Text” Denilen Yataklar.....	97
Foto 16: Düzova Köyü Yakınında Kurulmuş Büyükbaş Hayvan Çiftliği.....	105
Foto 17: Bir Höyük Üzerinde Gelişmiş Kebeli Köyü.....	118
Foto 18: Hisar Mahallesinde Bulunan Kale ve Burçlar.....	118
Foto 19: Aşağıdere Köyünün Bulunduğu Eski Yerleşim Alanından Bir Görünüm.	120
Foto 20: Cizre İlçesi Çağlayan Mahallesi Yakınında Çadır Diken Göçerler.....	121
Foto 21: Çağlayan Mahallesi Yakınlarında Kurulmuş Göçerlere Ait Bir Çadır...121	
Foto 22: Koçtepe Köyü.....	132

KISALTMALAR LİSTESİ

OİM: Orman İl Müdürlüğü.

ÇED: Çevresel Etki değerlendirmesi.

MÖ: Milattan Önce.

MS: Milattan Sonra.

H: Hicri.

M: Miladi.

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu.

İİGM: İller İdaresi Genel Müdürlüğü.

İÖİ: İl Özel İdaresi.

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü.

MTA: Maden Tetkik Arama Enstitüsü.

GİRİŞ

Cizre ilçesinin şehirselleşimi ile kırsal yerleşmelerini ele alan bu çalışmada, yerleşme üzerinde etkili olan faktörler üzerinde durulmuştur. Hz Nuh ve oğulları tarafından kurulduğu savunulan Cizre şehrinin, 4000 yıllık bir tarihe sahip olduğu çeşitli kaynaklarca öne sürülmektedir. Şehrin kurulmasında su kaynakları, verimli tarım alanlarının varlığı, uygun bir iklime sahip olması ve güvenlik gibi etmenler rol oynamıştır. Şehir, bulunduğu konum itibarıyla geçmişte önemli olaylara sahne olmuş, bunun neticesinde şehre hâkim olmak isteyen devletler arasında önemli savaşlar yapılmıştır. Bu savaşlar sonucunda şehir bazen yakılıp, yıkılmıştır. Savaşların olmadığı dönemlerde ise şehir büyük gelişimler kaydetmiş ve önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Cizre şehri kuzeyden Diyarbakır ve Mardin üzerinden gelen ve Musul'a doğru giden ticaret yolunun kavşağında olması neticesinde geçmişten beri ticari faaliyetler yönünden önemli bir şehir olmuştur. Günümüzde Habur sınır kapısına giden yol üzerinde olması şehrin bu özelliğini devam ettirmiştir.

Cizre ilçesi kırsal yerleşmeleri üzerinde duran bu çalışma da, kırsal yerleşmelerin dağılımına etki eden faktörler üzerinde durulmuştur. Köy ve bağlı mahallelerin kurulmasında etkili olan fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya faktörleri ele alınmıştır. Kırsal yerleşmelerin kurulmasında su kaynakları, iklim, ulaşım, güvenlik ve ekonomik faaliyetler önemli rol oynamıştır. Cizre ilçesi topografyasına bakıldığında, kırsal yerleşmelerin özellikle çok yüksek olmayan plato alanında yoğunlaştığı söylenebilir. İlçenin kuzeyi ile batısında bulunan bu alan, ulaşım ve su kaynakları açısından da gelişmiştir. Dicle nehri ve kolları tarafından parçalanan plato alanında, birçok köy ve bağlı mahalle mevcuttur. Ekonomik faaliyet olarak ticaret başta olmak üzere, tarım ve hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. İlçenin doğusuna doğru gidildiğinde eğim ve yükseltinin artmasına bağlı olarak yerleşme sayısı azalır, ekonomik faaliyet olarak hayvancılık önemli hale gelmiştir. Ancak ilçede devam eden terör olayları nedeniyle doğudaki yerleşme alanlarının birçoğu boşaltılmıştır.

1. BÖLÜM

1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Cizre ilçesi Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle Bölümünde yer almaktadır. Doğusunda Silopi, Batısında İdil ilçesi, Kuzeybatısında Dera dağı, Güçlükönak ve Eruh ilçeleri, kuzeyde Şırnak ili, Güneyde Suriye ile komşudur. Cizre'nin kuzeyinde Gabar ve Kara dağları, doğusunda Cudi Dağı yer almaktadır. Dicle nehrinin açtığı vadinin kenarında bulunan Cizre şehri deniz seviyesinden 350-400 metre yüksektedir. İlçenin yüzölçümü 460 km² dir. İlçe matematik konum olarak 37° 19' kuzey paralelleri 42° 11' doğu meridyenleri arasında bulunur. Cizre ilçesi Doğu ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında bir geçiş noktası niteliğindedir. İlçe daha önce Mardin iline bağlı iken 1990 yılında Doğu Anadolu bölgesi sınırlarında kalan Şırnak il yapılarak Cizre ilçesi buraya bağlanmıştır. Ancak ilçe merkezi Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalmaktadır.

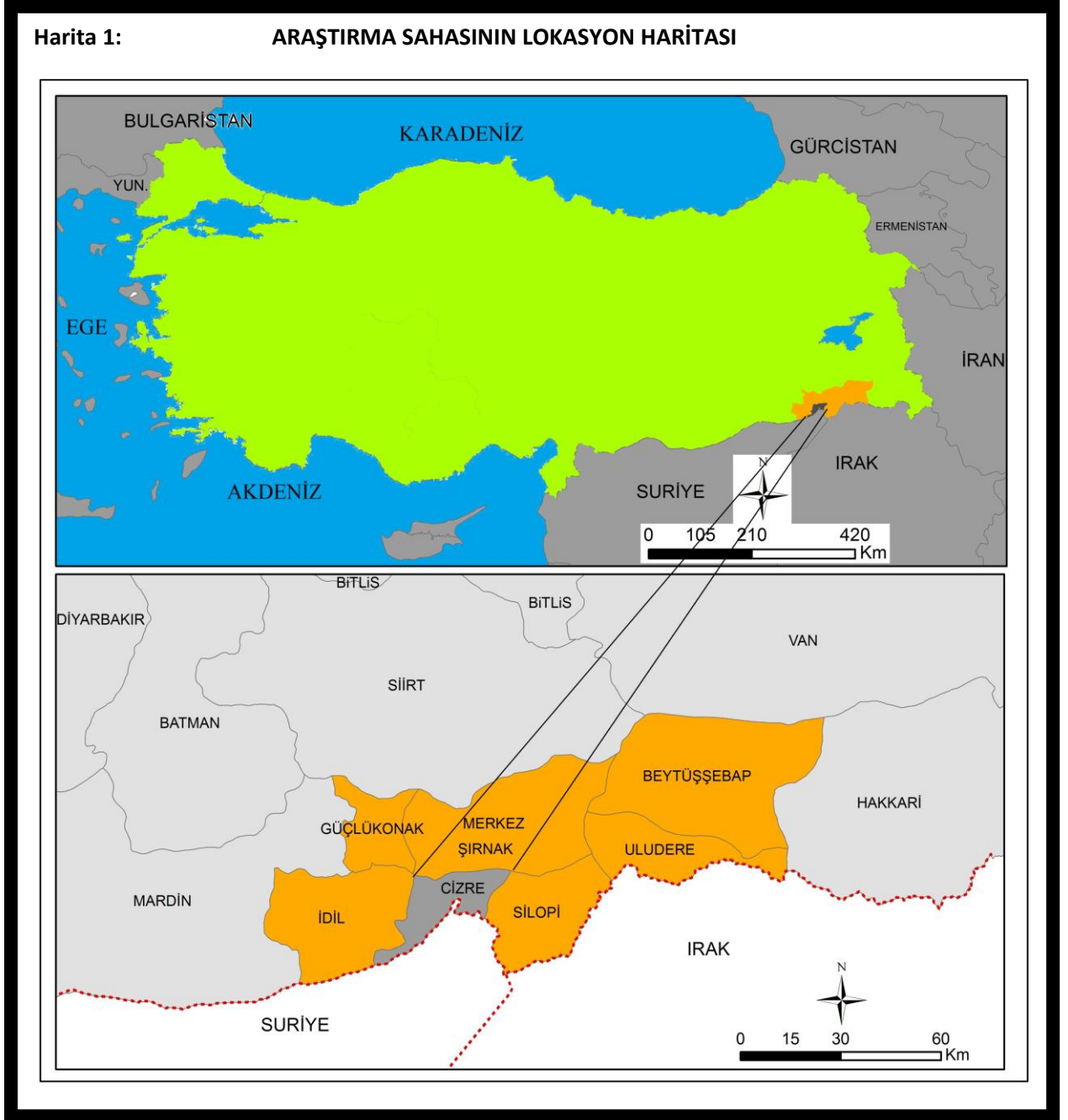
Cizre, Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında kalan Basra Körfezine kadar olan kısma verilen isim olan Mezopotamya'da, Dicle nehrinin batı kısmında bulunmaktadır. Nehir şehri bir hilal şeklinde çevreledikten sonra ovaya doğru akmaya başlar. Cizre şehri geçmişten günümüze kadar önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Özellikle Avrupa'dan başlayıp Orta Doğu'ya uzanan karayolunun önemli bir kısmını oluşturan E-90 karayolunun güzergâhında yer alır ve Habur Sınır Kapısına yakın olmasından dolayı önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

1.2. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada Cizre ilçesinin İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğünce belirlenen Cizre ilçesi sınırları ve bu sınırlar içerisinde bulunan tüm idari alanları kapsamaktadır. Araştırma alanı İller İdaresi Genel Müdürlüğünce 2013 yılında belirlenmiş olan Cizre ilçesinin idari sınırlarını kapsamaktadır.

Yerleşme; “Bir toplumsal kümenin ya da kalabalık bir nüfus topluluğunun, yaşamak ve ekonomik etkinliklerini sürdürebilmek için belli bir yeri seçmeleri eylemi” (Keleş, 1980:127) veya “barınmak ya da belirli bir faaliyeti sürdürmek amacıyla bir

saha üzerine inşa edilmiş bir veya birden fazla sayıda konuttan oluşan üniteler” (Özçağlar, 2003: 65) şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu nedenle, daimi veya dönemlik olarak insanın içerisinde barındığı veya değişik şekillerde faaliyette bulunduğu bir mesken dahi yerleşme kabul edilmektedir. Bir yerleşme ünitesi, “yerleşim alanı ile bu saha üzerinde insanlar tarafından değişik amaçlara yönelik olarak inşa edilmiş meskenlerden” (Özçağlar, 1997: 2) meydana gelmektedir.

Yerleşme konusunun ele alındığı Yerleşme Coğrafyası, “insanların ortaya çıkardığı yerleşmelerin; kökenlerini, gelişim ve değişimlerini, kuruluş yeri özelliklerini, görünümünü, fonksiyonlarını, dağılışı ve paternlerini araştıran bir coğrafya alanıdır” (Şahinalp, 2005: 1). Yerleşme kavramının çok geniş bir anlamı vardır. “İlkel insanların tabii ve suni barınakları; göçebe çoban kavimlerin çadır toplulukları; yarı göçebelerin ova, plato ve dağ eğreti yerleşmeleri; nihayet münferit mesken, çiftlik, köy, kasaba ve şehir; geçici yahut devamlı, toplu yahut dağınık, büyük ya da küçük bütün yerleşme tesisleri; münferit ev ve ev toplulukları yerleşme olayı kavramına girer (Tanoğlu, 1966: 45).

Topografya, iklim, jeolojik yapı ve su durumu gibi tabii faktörler; tarihi, sosyal ve ekonomik faktörler, yerleşme şekli üzerine etki yapan önemli unsurlardır. Bu faktörlerin tesiri altında teşekkül eden yerleşme tipleri, bazı tasniflere tabi tutularak incelenmektedir. Bunları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz; a) Meskenlerin dağılışına göre, şekil itibarıyla “toplu” ve “dağınık” yerleşme; b) “Daimi” ve “muvakkat” yerleşme; c) Yerleşme ünitelerinin fonksiyonlarına göre, “kır” ve “şehir” yerleşmesi tefrik edilir (Tandoğan, 1977: 101).

“Barınmak amacıyla bir veya birkaç evden başlayarak yüz binlerce meskenin bir arada bulunduğu insanın yaşama ortamıdır. Yerleşmeler fonksiyonları ve nüfuslarına göre gruplara ayrılır. 1. Kırsal Yerleşme, insanın geçimini tarım ve hayvancılıktan sağladığı yerleşme biçimidir. 2. Kentsel yerleşme, geçim kaynağının önemli ölçüde tarım dışı sektörlerden sağlandığı yerleşmedir” (Atalay, 2004: 486).

“Köyler; bütünüyle kırsal fonksiyonların hâkim olduğu, ekonomik faaliyetlerin tarım, hayvancılık, avcılık-toplayıcılık ve ormancılık gibi birincil faaliyetlerden oluştuğu en küçük yerleşmelerdir. Köy yerleşmelerine göre daha gelişmiş fonksiyona sahip, ancak şehirler kadar fonksiyonları gelişmemiş yerleşmelere de rastlanabilmektedir. Bu durumda köy ile şehir yerleşmeleri arasında köprü niteliğinde bulunan ve kasaba adı verilen yerleşmelerden söz edilebilir (Özçağlar, 2006: 88). Türkiye’de belediye örgütü bulunan köy yerleşmeleri ile gerçek anlamda kasaba yerleşmeleri arasında ayırım yapmak çok zordur. Her ne kadar bir yerleşmede belediye örgütünün kurulması, bazı fonksiyonların gelişmesine olanak sağlasa da, bu yerleşmelerin büyük bölümü köy yerleşmesi niteliğinde olabilir. Kır yerleşmeleriyle kasabalar, kasabalarla gerçek şehirler arasındaki sınırlar

çok net değildir ve ancak nüfus, fonksiyon, genel görünüm bize o yerleşme hakkında ipuçları vermektedir (Özgür, 2000: 101).

“Köy, belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan devamlı ve geçici kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu 2000’ den az veya 2000’den fazla, tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu ve seçimle iş başına gelen muhtarın ve ihtiyar heyetinin yönettiği tüzel kişilik kazanmış en küçük idari ünitelerdir. Bir köyün yönetim alanı içerisinde birden fazla bulunan devamlı yerleşim ünitelerinden her birine “mahalle” adı verilmektedir. Eğer bir köydeki mahalle sayısı birden fazla ise o köye “mahalleli köy” de diyebiliriz. Çünkü bu tip köyler, yerleşim modeli olarak sadece bir daimi yerleşim ünitesi olarak değil, birden fazla daimi yerleşme ihtiva etmektedir. Çok mahalleli köylerin nüfusları bu mahallelerin nüfus miktarlarının toplanmasıyla elde edilmektedir. Bu durumdaki bir köyün nüfusu 2000’in üzerinde olabilmektedir. Köyler, Türkiye’nin idari sistemi içerisinde taşra teşkilatı içerisinde yerel yönetimlere bağlı bulunmaktadır. Bu idari üniteleri seçimle iş başına gelen muhtarlar ve ihtiyar heyetleri yönetmektedir. Çok mahalleli köylerde eskiden, köyün adı muhtarın seçildiği mahalleye göre değişebiliyordu. Bu durum uygulamada karışıklıklara yol açtığı için köy adlarının muhtarın seçildiği mahalleye göre değişmesi önlenmiş ve sabit bir isim üzerinde karar kılınmıştır” (Özçağlar, 1996: 8, 11).

Türkiye’deki köyleri, İzberak (1984), yerleri ve fonksiyonlarına göre sınıflandırmaya çalışmıştır. Köyler geçim kaynaklarına göre, diğer bir deyişle fonksiyonel yapıları göz önünde tutularak dokuz gruba ayrılmıştır:

“1. İkinci Köyler: Bunlar geçimlerini tarlaya bağlamış olan köylerdir. Bu köylerin arazisi bahçeci köylere göre daha bol ve geniştir. Daha çok ekstansif tarım yapılır; buğday, arpa ve başka tahıllar ekilir.

2. Bahçeci Köyler: Bu köyler geniş tabanlı vadiler içinde ve sulak ovalardaki verimli fakat ikinci köylerin arazisine göre daha dar toprakları bulunan köylerdir. Buralarda meyve, sebze bahçeleri ve yerine göre de bağlar köyün esas kaynaklarıdır.

3. Hayvancı Köyler: Bu tür köylerin ana geçim kaynakları hayvancılıktır. Bu köylerde esas araziye otlaklar meydana getirir. Yerine göre koyun, keçi ve sığır yetiştirilir. Köylerde yer yer tarlalar hatta bahçeler bulunabilirse de hayvancılığın

getirdiği gelire göre bunlar ikinci hatta nc derecede kalırlar. Bu köylerde insan sayısı hayvan sayısından daha azdır.

4. Orman Köyleri: Bu köyler orman içinde bulunurlar; ekilecek topraklar amalık adı verilen ağaçtan temizlenmiş yerlerdir. Köylerin geçimi ormandan faydalanma, orman içinde hayvan otlatma ve dar arazide ekime bağlıdır.

5. Zanaatı-Tarımcı Köyler: Böyle köylere “esnaf köyleri” de denildiği olur. Ekin ekilecek ve bahçe yapılacak toprağın az yetersiz bulunduğu yerlerde böyle köyler geçimlerini yapı ustalığı, inşaat işçiliği, sıvacılık, boyacılık gibi işlerde çalışarak kazanç sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu köylerde şehir ve özellikle büyük şehirlerde yapı işlerinde çalışacak olanlar ilkbaharda yapı yerlerine dağılır; çalışıp kazanarak kışa doğru kyelerine dönerler ve kazanarak getirdikleri paraları kışın harcarlar. Böylece yarı-şehir yaşantısı görülür. Bu tür köylerin örnekleri ülkenin hemen her yerinde vardır.

6. El sanatları-Tarımcı Köyler: Bu tür köylerde bir yandan bahçecilik bir yandan da ekincilik yapılırken, evlerde de tezghlarda ipek, pamuk, yn ipliği yapımı ve kumaş dokuma işleri geçim üzerinde önemli etki yapar. Bu arada halı, kilim vb. dokumacılığının da geniş yer tuttuğu köyler çoktur.

7. Işçi-Tarımcı Köyler: Aslında tarımcı olan, tahıl yetiştiren ya da bahçecilik yoluyla geçimini sağlayan birtakım köylerin ekonomik yaşantısına bir de fabrika işçiliği ve yerine göre de ürün toplama işçiliği katılmıştır. Bu köylü-işçilerin bir kısmı günlerinin bir bölümünü yine tarlalarında ya da bahçelerinde çalışmakla geçirir, geri kalan saatlerinde yakınlarındaki bir fabrikada çalışarak para kazanır ve bunu gelirlerine eklerler.

8. Tarımcı-Bahçeci-Alışverişi Köyler: Bu tür köylerin ana geçim kaynakları ekincilik ve bahçecilik ile küçük ölçüde ev hayvancılığı olmakla birlikte, geime katkıda bulunmak üzere geçici satıcılık yaparak kazanç sağlama yoluna da gidilmiştir. Bu tür satıcılar köy köy dolaşarak şehirlerden aldıkları çeşitli eşyaları buralarda ya para karşılığı ya da bir ürün karşılığında değiş-tokuş ederler. Bu tür köylü satıcılara eri denir. Ülkemizin değişik yerlerinde bunun çeşitli örnekleri vardır.

9. Balıkçı Köyler: Bu tür köyler deniz kıyılarında ve kısmen de göl kıyılarındadır. Evler bu kıyılar boyunca küme küme uzanırlar. Böyle köylerde de tarla ve bahçeler vardır. Fakat esas geçim kaynağı balıkçılıktır.”

Türkiye'nin idari bölünüşü içerisinde köyden sonra ikinci kademede bucak sistemi yer almaktadır. Bucak, aşağı yukarı belirli bir coğrafi üniteye köyler ve kasabalardan oluşan idari bölümdür. Bucaklar oluşturulurken coğrafi şartlarla güvenlik ve yerel hizmet bakımından aralarında ilişki bulunan köyler ve kasabaların bir araya toplanmasına özen gösterilmiştir (Özçağlar, 1996: 11).

“Şehirler, kır yerleşmelerinde eksik olan ve imal edilmeyen ihtiyaçları, ihtisaslaşmış ziraat faaliyeti ve imalatı ile karşılamaktadır. Böylece şehir – kır ekonomisi açısından yerleşmelerin dağılışında dar bir alana sahip, fakat kırsal nüfusunkinden farklı iktisadi temellere dayanan şehirlerin, geniş bir iktisadi faaliyet sahasına rağmen az nüfuslu kır yerleşmelerine nazaran özellikle nüfus bakımından büyük bir üstünlük sağladıkları ve kır yerleşmelerini kendilerine tabi kıldıkları yerleşmelerdir” (Tolun, 1977: 45). “Şehir; bir plana göre kurulmuş, on binlerce insan barındıran ve insanların geçiminde tarım dışı kaynakların hâkim olduğu toplu ve en büyük yerleşme birimidir” (Atalay, 1997: 319). Tümertekin ve Özgüç ise Şehri; ”Yoğunlaşmış, tarımsal olmayan insan yerleşmesi” (2004: 325) olarak tanımlamaktadır. “Yerleşme noktasında yaşayanlar içindeki faal nüfusun geçim kaynakları arasında tarımsal faaliyetler yer tutmuyorsa yahut hiç değilse yarıdan az bir oranda kalıyorsa, geçim daha ziyade endüstri, ticaret, serbest meslek ve hizmetlerden sağlanıyorsa, yerleşme noktası kentsel bir yerleşme, şehir veya kasabadır” (Darkot, 1967: 4).

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma; sahası itibariyle henüz tam olarak çalışılmamış Cizre ilçesi ve ilçeye bağlı bucak, köy ve mahallelerinden oluşan idari sınırlarını kapsamaktadır. Gerçekten Cizre ilçesi coğrafyası hakkında yapılmış çalışmalar çok yüzeysel kalmakta, ülkemiz coğrafyası ile ilgili yazılmış eserlerde de Cizre ilçesi ile ilgili bilgiler bir veya birkaç cümleyi geçmemektedir. Çalışma yerleşme konusu itibariyle Cizre ilçesindeki ilk çalışmayı oluşturmaktadır. Bu çalışmada Cizre şehrinin kuruluşu ve kuruluşuna etki eden etmenler, şehrin gelişim evreleri, kırsal yerleşmelerin özellikleri araştırılmıştır. Cizre şehrinin tarihsel süreç içerisinde meydana gelen çeşitli olaylarda önemli roller üstlenmiştir. Bu durum şehrin gelişme

evreleriyle ele alınıp incelenmesini gerektirmektedir. Şehir kurulmuş olduğu alanın özel konumu itibariyle tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuş ve şehre hâkim olmak için birçok medeniyet tarafından savaş verilmiştir. Önemli su kaynakları ve tarım alanlarının yakınında kurulmuş olması, uygun bir iklime sahip olması ve Arap ile Anadolu yarımadalarının kesişme bölgesinde olması şehrin tarih boyunca önemini korumasında etkili olmuştur.

Cizre’de tarihin farklı dönemlerinde birçok farklı etnik grup ve üç büyük dinin mensupları beraber yaşamıştır. Bu farklı kültürel özellikler şehrin yapısını etkilemiştir.

Cizre şehri tarihin birçok evresinde ticari faaliyetler yönünden önemli bir merkez olmuştur. 1960 yıllarında Habur sınır kapısının açılmasıyla ticari faaliyetler tekrar önem kazanmıştır. Günümüzde Habur sınır kapısının etkisiyle çevresiyle sahip olduğu ekonomik potansiyel önemli bir gelişim ivmesi kazanmıştır. Ekonomik imkânların artmasıyla beraber şehrin gelişimi hızlanmış ve yerleşim alanı büyüklüğü artırmıştır.

Cizre, ulaşmış olduğu nüfus büyüklüğü ve göstermiş olduğu şehrsel özellikler nedeniyle il olmaya adaydır. Yapılan Arkeolojik çalışmalara göre 4000 yıllık bir geçmişe sahip olan şehir, geçmişi çok eskilere dayanmakta olup, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Şehir, tarihin çeşitli dönemlerinde istila ve savaşlara maruz kalmış ancak günümüze kadar varlığını korumuştur. Bütün bu özellikler, Cizre şehrinin “Şehir Coğrafyası” açısından incelenmesini önemli kılmaktadır.

“Coğrafya; “Bir birinden farklı doğal beşeri, ekonomik, tarihi ve sosyal ortam ve olgulardan kaynaklanan karmaşık sorunları, kendi ilke ve yöntemlerine uygun olarak araştırıp, özellikle insan ve onun yaşama alanı olan doğal ortamı esas alarak çözümler sunmaya çalışır” (Elibüyük, 2000: 33). Coğrafya insan ile doğal çevre arasındaki etkileşimi ele aldığından, bu etkileşimin en güzel örneklerinden biri yerleşmelerdir. Cizre ilçesi sahip olduğu kadim geçmişi ile eski yerleşme alanlarından biridir. Cizre ilçesi hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalar coğrafyacı bakış açısıyla değil de bazı araştırmacı yazarlara ait daha çok ilçenin tarihiyle ilgili çalışmalardır. Yine kimi araştırmalara göre şehrin tarihinin Hz. Nuh peygambere kadar varması, Roma Döneminde önemli bir merkez olması, Türk-İslam Devletleri ve Osmanlı Döneminde varlığını sürdürmüş olması ilçeye ayrı bir önem katar. Bu medeniyetlerden

günümüze birçok tarihi kalıntıların kalması ilçeyi önemli hale getiren etmenlerin başında gelmektedir.

Cizre ilçesi yerleşmelerini ele alan bu çalışmamızda yerleşmeleri ele alırken Cizre şehrinin geçmişten günümüze doğru tarihsel gelişimini coğrafi prensiplere dayanarak yerleşmelerin oluşumu ve gelişimini sağlayan toprak yapısı, ekonomik faaliyetler, iklim, jeolojik yapı, su, güvenlik gibi faktörlerin üzerinde durulmuştur. Yerleşmeler genel olarak Cizre şehri ve köy-mahalle yerleşmeleri başlıkları altında ele alınmıştır. Özellikle Cizre şehri geçmişten günümüze kadar çeşitli faktörlere bağlı olarak hızlı bir şekilde gelişim gösteren değişimlere sahne olmuştur. 1990'lı yıllarda bölgede meydana gelen terör olayları nedeniyle birçok köy boşaltılmış ve birçok köyün yeri de değiştirilmiştir. Bunun sonucu olarak köyleri boşaltılan vatandaşlar ya ilçe merkezine ya da Avrupa'ya özellikle Almanya, Fransa, Hollanda başta olmak üzere ve ülke sınırları içerisinde batıya doğru Mersin, Adana, Gaziantep vb. illere göç etmişlerdir.

Köy ve bunlara bağlı mahalleleri ele alırken yerleşmelerde etkili olan fiziki, beşeri, ekonomik ve sosyal etmenler üzerinde durulmuştur. Alçak bir Plato hüviyetindeki bölge de özellikle Dicle nehri kenarına kurulmuş yerleşmeler ile nehirden uzak kalmış platonun içerisindeki yerleşim alanlarında yapılan faaliyetler ve yerleşmeyi etkileyen etmenlerin farklılığı, meskenlerin yapılış şekli ve kullanılan malzeme çalışmamızda üzerinde durulmuş konulardır.

1.4. Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Araştırma konusunun belirlenmesinden sonra, birçok kütüphaneden konumuzla ilgili doğrudan ve dolaylı katkılar sağlayacak kitaplar, makaleler ve haritaların taranması yapılmıştır. Tespiti yapılan bilimsel yayınlar temin edilerek bunlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Araştırma alanını daha iyi tanımak amacıyla tez danışmanı ile birlikte sahada gezi-gözlem ve araştırmalar yapılmıştır. Bu gezi ve gözlemlerde, Cizre şehrinin kuruluşuna etki eden etmenler yerinde görülmüştür. Bunun yanı sıra kırsal yerleşmelerin kurulmasında etkili olan etmenler tespit edilerek, tasnifler yapılmıştır. Gezi yapılan araştırma sahalarında fotoğraf çekiminin yanında bazı meskenlere ait krokiler oluşturulmuştur.

Cizre ilçesi yerleşmelerinin mevcut durumunu ortaya koyabilmek için diğer bilim alanlarında yapılmış olan çalışmalardan da yararlanılmıştır. Meteoroloji Genel

Müdürlüğü'nden uzun yıllara ait iklim verileri; İlçe Nüfus Müdürlüğünden veriler alınmış ancak arşivlerinin 1990 yıllarında yanmış olması sebebiyle Türkiye İstatistik Kurumundan köy ve mahallelerin nüfus miktarları ile ilgili bilgiler talep edilmiş ve veriler elde edilmiştir. İl Özel idaresinden köy sınırları, boşaltılan ve yer değiştirilen köyler hakkında veriler alınmıştır. Cizre Belediyesi'nden ilçenin imar planı ile ilçe merkezindeki mahallere ait mahalle planları, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden ilçe hakkında ve ilçedeki tarihi alanlar hakkında çeşitli veriler, Dicle Kalkınma Ajansından ilçeye ait ekonomik veriler, ilçenin tarihi ile ilgili araştırmacı yazarlarla görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma alanımızda yerleşmelerin genel karakterini ortaya koyarak bunların fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya bakımından sınıflandırmaları yapılmıştır. Ülkemizde yerleşmeler coğrafyacılar tarafından şehir, kasaba, köy, mahalle, mezra, yayla, çiftlik, kom, vb. şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma esas alarak Cizre ilçesinde her bir yerleşme türünün dağılışı coğrafi faktörlere bağlı kalarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Arazide uzun süre yapılan araştırmalar sonucunda Cizre ilçesinde yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesinde başta su imkânları olmak üzere iklim, yer şekilleri, ulaşım imkânları ve ekonomik faaliyet türü gibi etmenlerin etkili olduğu görülmüştür.

Araştırma alanı ile ilgili olarak hazırlanan haritaların çizilme aşaması şu şekilde yapılmıştır: Cizre Belediyesi'nden 1/5.000 ölçekli hâlihazır haritası alınarak günümüzün ulaşım ve mahalle haritaları hazırlanmıştır. TÜİK' ten mahalle nüfusu ve demografik özelliklerine ait veriler alınmış ve nüfus haritaları elde edilmiştir. Harita Genel Komutanlığı'ndan alınan sayısal topografya paftalarından yükseklik modeli elde edilmiş, bu veriden topografya, bakı ve eğim haritası üretilmiş ve genel hatlarıyla ilçenin yerleşmelerini etkileyen topografik faktörler belirlenmiştir. Coğrafi verinin bilgisayar ortamında sorgulanması, analiz edilmesine olanak tanıyan CBS yazılımları yardımı ile üç boyutlu analizler ve mekânsal analiz uygulaması yapılmıştır. Köy hizmetleri tarafından çizilmiş arazi envanteri ve haritaları yeniden düzenlenerek güncel haritalar oluşturulmuştur (Toprak haritası, arazi kullanım haritası ve arazi kabiliyet haritası). MTA'dan alınan jeoloji haritalarını yeniden çizerek Cizre İlçesi Jeoloji haritası oluşturulmuştur. Çalışma alanıyla ilgili haritaların oluşturulmasında ve mekânsal analizlerinin yapılmasında Arc GIS 10,0 ve ERDAS 2011 programları kullanılmıştır.

2. BÖLÜM

CİZRE İLÇESİNİN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.1. Cizre İlçesinin Jeolojik Özellikleri

“Cizre düzlüğünün kuzeyinde alçak tepeler, güneye doğru gittikçe alçalan kuestalar vardır. Yarma vadilerden kurtulan akarsuların mecraları güneye doğru sığlaşır. Cizre düzlüğünde altta ince denizel kireçtaşı, üstte ince-kaba detritik nöbetleşmesi vardır. Zirvedeki kaba çakıltaşı (puding) ihtimal Pliosen'dir. Taraçalardan çok yükseklerdeki tabakalı çakıl taşı kalıntıları Pliosen olmalıdır. Güneydeki miojeosenkinalde çökme Üst Miosenden Pliosen'e kadar (dahil) devamlı surette lâgüner-gölsel-karasal gelişmiştir. İnce ve kaba detritiklerin fazlalığı organik hayata pek elverişli olmamıştır; böylece yaş ve hatta fasies bildirecek fosiller azdır. Cizre'de ince ve kaba detritikler bazalt lâvıyla girift veya katkılıdır. Buharlaştırma safhaları hafif geçmiştir. Sıgınlara alacalı tabakalar ve evaporitler birikmiş; çökme devresi Kireç taşıyla son bulmuştur” (Altınlı, 1966: 8), (Harita 2).

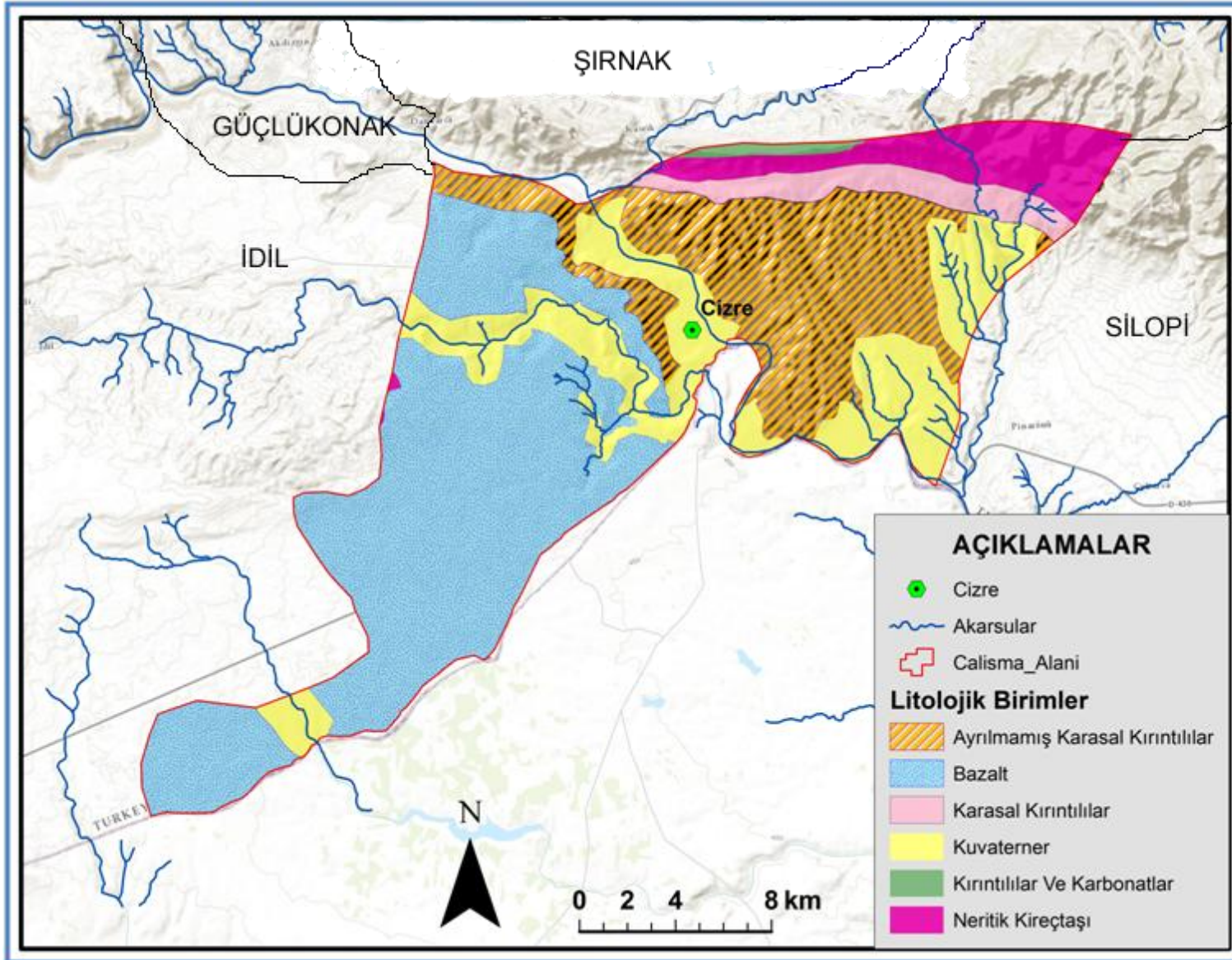
“Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi, dünyanın önemli deprem kuşaklarından olan Alp-Himalaya Orojenik Kuşağı içindeki Bitlis Kenet Zonu ön cephesinde yer alır. Bu kenet kuşağı Güneydoğu Anadolu Bindirme Zonu olarak bilinir. Siirt-Hakkâri-Cizre arasında bindirme zonunun genişliği K-G yönünde 100 km' den fazladır. Bu alanda zon içinde birbirine koşut çok sayıda bindirme fayı, kıvrım ve sağ yönlü doğrultu atımlı diri faylar bulunur. Bindirme cephesi güneyinde ülkemiz sınırları içerisinde yer alan en önemli fay Cizre fayıdır” (MTA, 2012: 1).

“Bu büyük fayın hemen güneyinde bulunan yüksek ve dikey Midyat kalkerleri, sadece Miosen sonrası ve Pliosen klastikleri ihtiva eden Cizre ovası ile Doğu Anadolu Toroslari'nin yüksek rölyefli ön ihtivaları arasında morfolojik bir sınır teşkil eder” (Schmit, 1964: 102).

Cizre fayı K70°B genel doğrultulu diri bir ters faydır. Türkiye sınırları içinde 80 km uzunlukta olan fayın doğusu Irak sınırları içindedir. Bu fay, Güneydoğu Anadolu Bindirme cephesi güneyinde gelişmiş bir rampa fayı olması nedeniyle yüzeyde yüksek açılıdır.

Harita 2:

CİZRE İLÇESİ JEOLOJİ HARİTASI

Türkiye Diri Fay Haritası'nın güncellenmesi programı kapsamında MTA tarafından Cizre fayı boyunca yapılan çalışmalar bu fayın Kuvaterner ve Holosen'de yüzey faylanması gelişmiş, büyüklüğü M: 7,0 ve daha büyük depremlere kaynaklık ettiğini göstermektedir. Fayın kuzeydeki tavan bloğu imbirike olmuş yapısal bir düzen sergiler ve kıvrımlar içerir. Morfolojik olarak dalgalı düzlüklerle karakteristik güneydeki taban blokta ise yapısal olarak Arap otoktonunun Pliyo-Kuvaterner yaşlı en genç örtüsünde de izlenen kıvrımlar gözlenir. Bu kıvrımlar Cizre-Silopi-Irak sınırı arasında güncel morfolojide yüzey çarpılmaları belirgin olup, Cizre fayı cephesinde geniş bir deformasyon zonunun varlığına işaret eder. Bu özellikleri, Cizre fayının Güneydoğu Anadolu Bindirme cephesinde gelişmiş bindirme sisteminin bir elemanı olduğunu açıklar" (MTA, 2012: 2).

Cizre ilçesi jeolojik açıdan iki kısımda incelenebilir: İlçenin güneybatısı ve batısında jeolojik açıdan Bazalt örtüleri geniş bir dağılış gösterir (Harita 2). Dicle nehri ve kollarının faaliyet gösterdiği alanlarda Kuvaterner arazileri bulunmaktadır. Özellikle ilçe merkezinin bulunduğu alan, Saklan Deresinin akış gösterdiği alanlar ve güney ile güneydoğu da Dicle nehrinin ovaya açıldığı kısımda kuvaterner döneminden oluşumlar mevcuttur. İlçenin dağlarla çevrili olduğu kuzey ile kuzeydoğusunda kalan kısımlarda ise farklı litolojik birimler bulunmaktadır. Karalar, Gabar ve Cudi dağlarının bulunduğu bu alanlarda karasal kırıntılar, neritik kireçtaşı ve karbonatlar ile kırıntılar mevcuttur. Ayrılmamış karasal kırıntılar Dicle nehri ve kolları boyunca oluşmuş kuvaterner alanları ile dağlık alanlar arasında geçiş özelliği göstermektedir (Harita 2). İlçenin özellikle batısında ve güneydoğusunda geniş alan kaplayan bazalt taşının yerleşim alanlarına etki ettiği söylenebilir. Örneğin ilçenin güneydoğusunda bulunan köy yerleşmelerinden Korucu, Güçlü, Gürsu, Koçtepe, Babil vb. yerleşim alanlarında eski meskenlerin yapım malzemesi kaba bazalt taşıdır.

1930'lu yıllardan başlanarak Cizre ilçesinin sınırlarının da dâhil olduğu bölgede petrol arama çalışmaları münasebetiyle MTA tarafından saha incelenmiş ve bazı raporlar oluşturmuşlardır. Harbol-Şırnak-Cizre Dr. Lucius ve Maden Yüksek Mühendisi Hadi Yener bu bölgeleri etüt ve tetkik etmişlerdir. Varılan neticelere göre, derinliklerde petrolün mevcut olabileceğini gösteren emareler tespit edilmiştir. Belirtiler 60 km uzunlukta bir sahaya yayılmıştır. Birinci planda asfalt veya bitümlerden, ikinci planda petrol sızıntılarından ibarettir. Zaten bu bölge Irak petrolü

formasyonunun tabii devamıdır. Hiç bir tarafta erüptif kayalar yoktur. Jeolojik bünye müsait ve hatta iyidir. Petrol emarelerinin vüsatı, jeolojik Struktur ve belirtiler bakımından en ümit verici saha burasıdır. Petrol için ciddi arama ameliyesinin en çok bu sahada iyi netice vermesi muhtemeldir (MTA, 1929: 20, 14).

Cizre-Silopi havalisinde 1937-1938 yıllarında bu bölgenin etüdünü Kemal Lokman yapmıştır. Etüdün neticesine göre, bu havalide Rubaikale-Körtek-Kartmas yakınlarında Pliosen formasyonunda gayet hafif meyilli bir Struktur vardır. Etrafta, 25-35 km dâhilinde petrol emare ve sızıntıları, Harbol asfaltı, Irak'ta, tam hudutta işletilmekte olan Zaho petrol kuyuları ve Şaramis asfaltları, Sigirik asfaltı, Zivenguk petrol sızıntısıyla çevrelenmiş olması, aynı zamanda umumî Struktur ve formasyonların kırılmayan ve aşınmayan kısmında bulunması ve haznetası makamında hücreli kalkerin mevcudiyeti ve lav akıntıları merkezinden uzak bulunması hasebiyle, bu domun petrol ihtimali ve imkânları ve birikintileri bakımından ehemmiyete değer bir Struktur olduğu kanaatine varılmıştır (MTA, 1937-38: 717).

2.2. Cizre İlçesinin Jeomorfolojik Özellikleri

“Cizre İlçesi, İdil yolu ile Şırnak yolunun E-90 transit karayolu ile kesiştiği yerde, Dicle nehri kenarında etrafı tepelerle çevrili, yaklaşık 15.000 dönümlük düz bir alan üzerine kurulmuştur. Cizre ilçesinin etrafı dağlar ve tepelerle çevrili olup bir çanağı andırır. Kuzeydoğusunda 2089 metre ile Cudi dağı bulunur. İlçenin kuzeyinde Kara dağı, kuzeybatısında Dera dağı ve Batısın da Akdağ bulunmakla beraber, güneyini ise ova teşkil eder. Bu ova Cizre şehrine göre çok yüksekte olduğundan bir plato görünümündedir. İlçe arazisi Dicle nehri çevresindeki alüvyonlu ovalarla, bu ovanın doğu ve batısındaki plato sahalarından meydana gelmiştir (Harita 3,4). Dicle nehrinin Dera dağınyı yarıp Cizre'ye akması sonucu, bu dağın etekleri sırtlardan ibaret ve nehre dik olarak kalmaktadır” (Yeşilnacar, İşlek, Selçuk, 2001: 2). Bölgede Mardin-Midyat eşiği adı verilen ve üzerinde birçok tepeler bulunan yüksek plato, batıda Diyarbakır'ın güneybatısındaki Karacadağ'dan, güneydoğuda Dicle kenarından Cizre'ye kadar devam eder (Özcoşar, 2007: 683).

“Cizre ilçesi Dicle havzasında yer almaktadır. Bu yüzden ilçedeki suların büyük çoğunluğunun drenajı Dicle ve kolları tarafından yapılmaktadır” (Yeşilnacar, İşlek, Selçuk, 2001: 3).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde kalan Cizre, Hatay ve Kahramanmaraş'ın doğusu, Güneydoğu Toroslar'ın güney etekleri ile güneyde Suriye, kısmen de Irak sınırları arasında kalmaktadır. Karacadağ ve Mardin Dağları bölgeyi batıda Orta Fırat, doğuda Dicle olmak üzere iki bölüme ayırmaktadır (Darkot, 1987: 22).

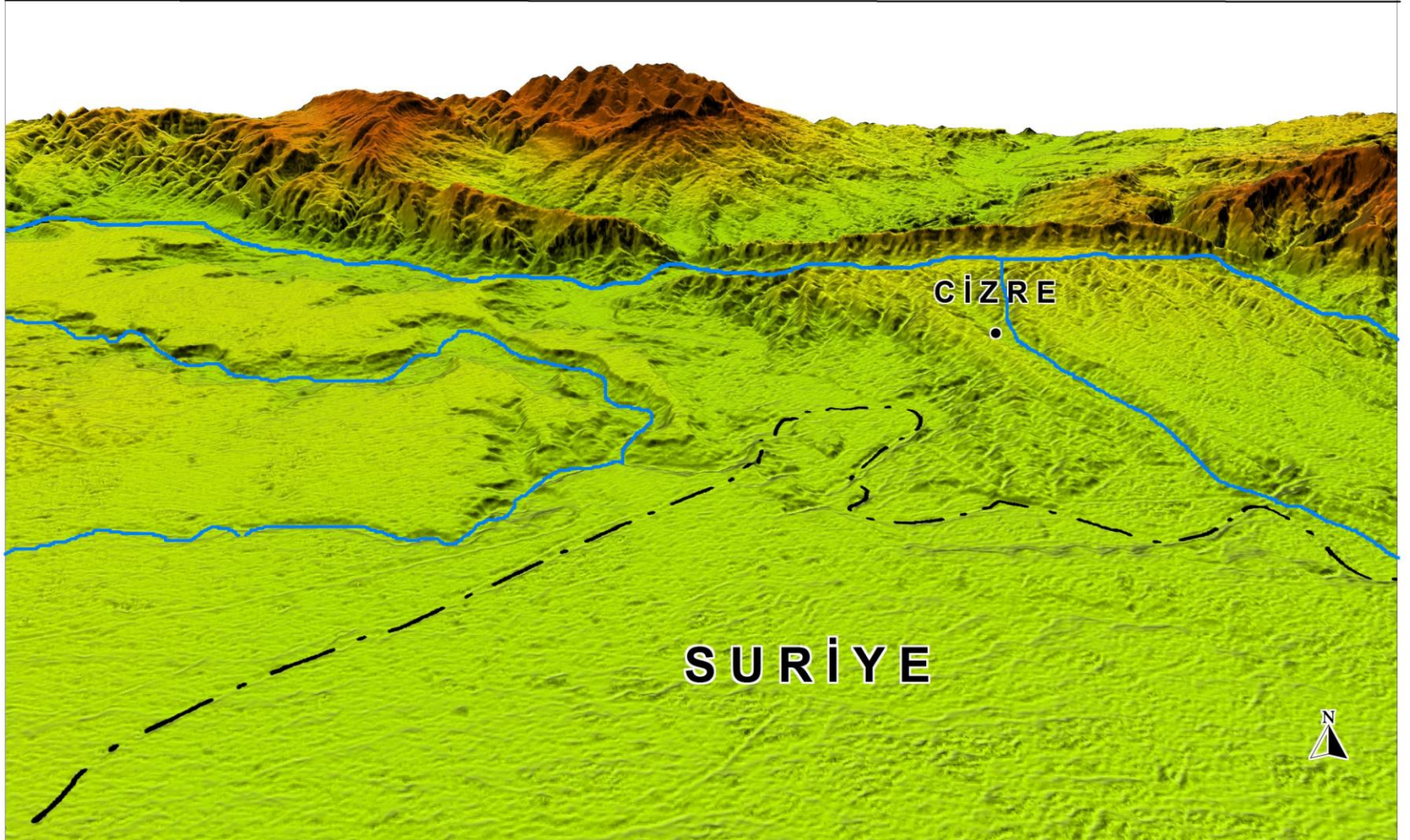
“Cizre'nin güney ve batı kesimleri nispeten sade bir topografyaya sahipken doğu ve kuzeyi oldukça engebeldir” (Gümüüşü, Yiğit, 2012: 93). Cizre ilçesine ait topografya haritasına baktığımızda özellikle yükseltinin ilçede fazla olmadığını, Cizre şehrinin 400 metrelik bir yükseltiye sahip olduğunu görebilmekteyiz(Harita 4). Bu durum ilçe merkezinin çukur bir alan üzerine yerleşme kurmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Güneye doğru gidildikçe bu yükselti aralığının Suriye sınırları dâhilinde de devam ettiği görülür. Ancak ilçenin özellikle Kuzeydoğusunda Cudi dağı eteklerinde kurulan yerleşme alanlarında yükselti 800-900 metreler aralığına kadar çıkmaktadır. Yine ilçenin kuzey kısımları Cudi dağına bakan taraflar kadar olmasa da ilçe merkezi ve güney kısımlara göre 200 ile 300 metre arasında bir yükselti farkı bulunmaktadır. Güneydoğu kısmı ise Suriye sınırı boyunca iç kısımlara kadar 600 ile 750 metre arasında yükseltiye sahiptir (Harita 4).

“Vadilerle yarılmış, düz ya da hafif dalgalı yüzeyli alana plato denir. Platonun karşılığı Türkçe de yayladır. Fakat yayla beşeri ve ekonomik coğrafya bakımından bir olayı anlatır. Ova, akarsularla fazla yarılmamış, düz ya da hafif eğimli çukur alan görünümünde yüzey şekli. Ova ile plato arasındaki başlıca fark, platodaki vadilerin oldukça derine gömülmüş olmasıdır. Bunun sonucunda plato yüzeyi ile vadilerin en derin noktalarını birleştiren talveg çizgisi arasındaki fark oldukça fazlayken bu fark ovada çok azdır” (Güney, 2004: 19, 20).

“Akarsularla dar ve derin yarılmış düzlük. Platolar bazen kıyıya yakın olduğu gibi, bazen yüksek alanlarda bulunur. Bazen de etrafı yüksek alanlarla çevrili havzalarda da yer alır. Platonun üst kesiminde genellikle düzlükler uzanır. Ova, akarsuların menderesler yaparak aktığı çok az eğimli düzlük. Ova ya akarsuların getirdiği ince malzemelerin kıyı kesiminde birikmesiyle oluşur ya da çöküntü sahasındaki göl ortamında tortulların birikmesiyle meydana gelir” (Atalay, 2004: 340, 360).

Harita 3:

CİZRE İLÇESİ ÜÇ BOYUTLU FİZİKİ HARİTASI

Cizre ilçesine baktığımızda genel olarak yükselti fazla olmasa bile ilçenin merkez ve güneyi yani Suriye ile sınır oluşturan alanları saymazsak ovoidan çok plato görünümündedir. Nitekim Güney' in yaptığı tanımlamalara göre gidersek ilçe merkezi ile çevresi arasındaki yükselti farkının yer yer 350-400 metreyi bulması ilçenin bir plato alanı olduğunu gösterir. Kimi kaynaklarda Cizre ile ilgili olarak ova olduğundan söz edilmektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Cizre ilçesi jeomorfolojik açıdan ova değil plato sahasıdır (Harita 3, 4).

2.3. Cizre İlçesinin Arazi ve Toprak Özellikleri

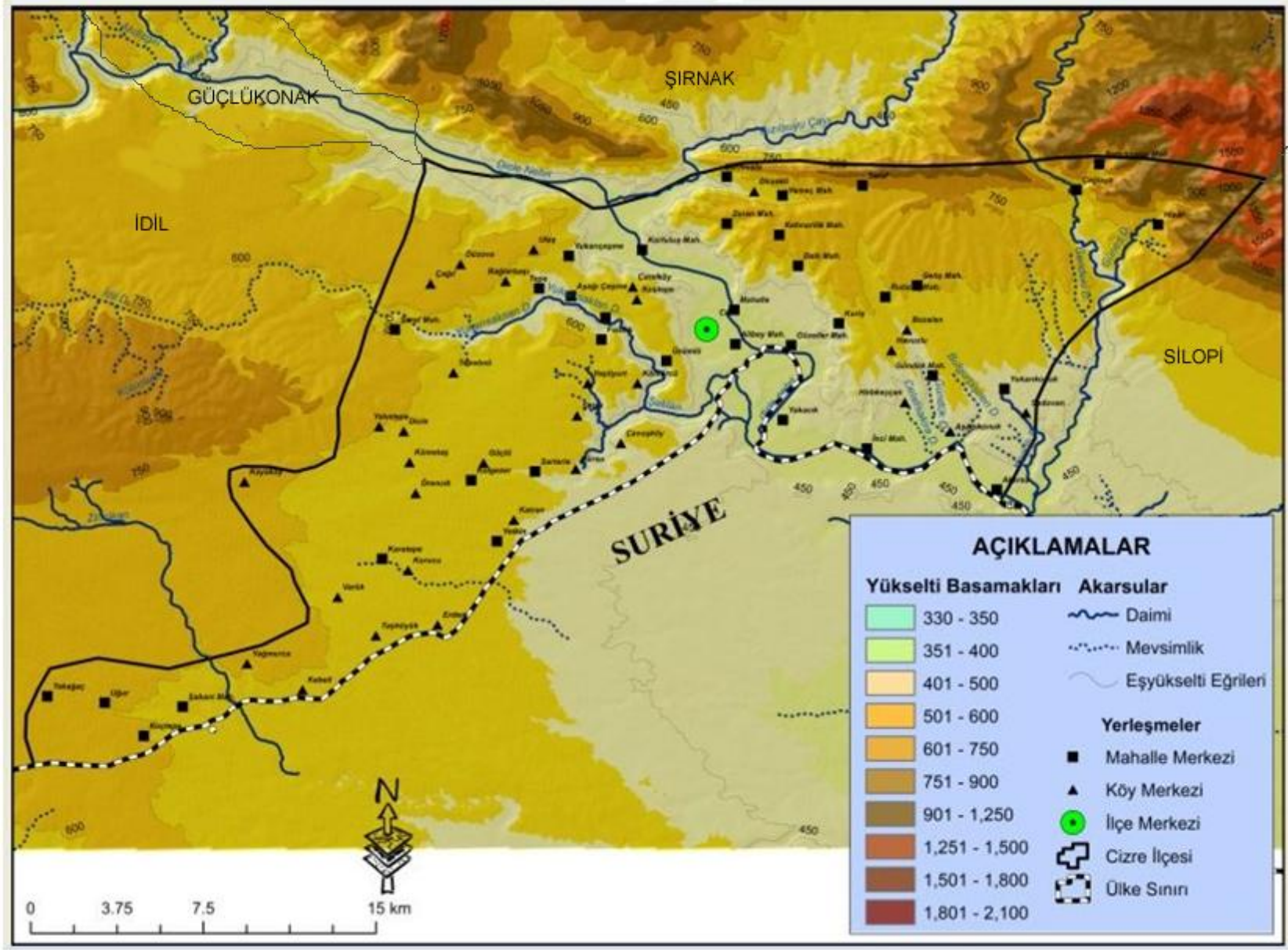
“İnsanlar, tüm canlılar gibi, yaşamak ve neslini devam ettirmek için gıdaya ihtiyaç duyar. Ancak diğer canlılardan farklı olarak uygun şartlarda kendi gıdasını üretebilme şansına da sahiptir. Bu nedenle yaşam için gerekli diğer şartlar yanında, yeterli gıdayı temin edemedikleri veya yeterli gıda temin edecek ekonomik faaliyetleri yürütemedikleri sahalarda daimi yerleşmeler kurmazlar. Gıda ürünlerinin farklı bölgelerden temin edilemediği yerlerde yerleşmelerin büyüklüğünü doğal şartların sunduğu gıda potansiyeli belirler. Gıda kaynaklarının zahmetsiz ve daha kolay elde edilebildiği sahalarda tarihin her döneminde yerleşmeye sahne olmuştur” (Toroğlu, 2004: 67).

Cizre ilçesinin arazi kullanımıyla ilgili il Orman İşletme Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Cizre İşletme Şefliğinden alınan bilgilere göre Cizre'nin arazisinin tümü hakkında bir çalışma olmadığı bilgisi verilmiştir. Ancak eldeki verilere göre Şırnak ilinin genel alanı 700.126,00 hektar bu alanın orman dağılımına baktığımızda orman miktarı il içerisinde çok az bir alan kaplamaktadır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. En önemli sebeplerin başında bölgede uzun yıllardan beridir devam etmekte olan terör olayları sonucunda ormanların yoğun bir şekilde yakılmış olmasıdır. Bunun yanı sıra bölge halkının bilinçsiz olması, yangın olayları diğer sebepler arasında gösterilebilir. Cizre ilçesi ise toplam 330.169,50 hektarlık alan üzerine kurulmuş olup bu alanın 78.864,50 hektarlık alanı Ormanlık alandır.

Cizre ilçesinin arazi kullanımına baktığımızda sahip olduğu yükselti, iklim ve hidrografi şartları iktisadi yönden mevcut topraklarından tamamıyla faydalandığı söylenemez. Yükseltinin biraz fazla olduğu alanlarda bu durum tarım alanlarını sınırlandırmış olsa da en önemli etken iklim faktörüdür. İklimin kurak olması nedeniyle kuru tarımın ön plana çıktığını söylemek mümkün.

Harita 4:

CİZRE İLÇESİ FİZİKİ HARİTASI

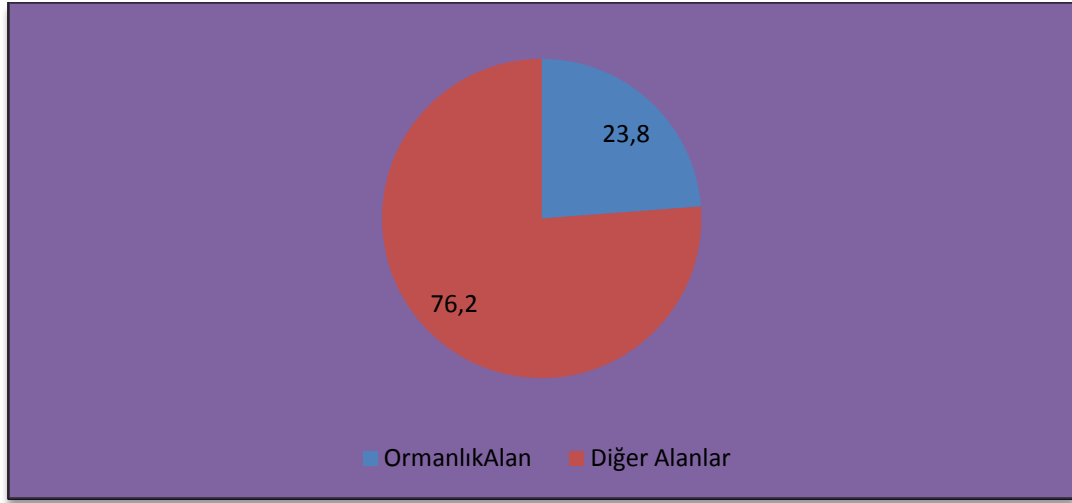

Tablo 1: Cizre İlçesinde Orman Arazisi Miktarı.

Arazi Türü	Miktarı (Ha)	Yüzdesi
Ormanlık Alan	78.864,50	% 23,8
Diğer Alanlar	251.305,00	% 76,2
Toplam	330.169,50	% 100

Kaynak: Orman İl Müdürlüğü “Orman Arazisi Miktarı”, Şırnak, 2014

Grafik 1: Cizre İlçesinde Ormanlık Alan Miktarı

Kaynak: Orman İl Müdürlüğü “Orman Arazisi Miktarı”, Şırnak, 2014

Tablo 2: Şırnak İlinin Orman Alanı Miktarı

Sıra	Arazi Türü	Miktarı (Ha)	Genel İçindeki Yüzdesi
1	Normal Baltalık	77.173	11%
2	Bozuk Baltalık	184.941,25	26%
3	Bozuk Kuru	1.074.75	0,15%
4	Toplam Orman Miktarı	263.189,00	38%
5	Ormansız Alan	436.937,00	62%
6	Genel Alan	700.126,00	

Kaynak: Orman İl Müdürlüğü “Orman Arazisi Miktarı”, Şırnak, 2014

Dicle nehrinin akış gösterdiği alanlarda ise suyun varlığına bağlı olarak sulu tarım yapılabilmektedir ancak bu alanlarda da tarım için elverişli sahaların az olması sonucu yetiştirilen ürünler sadece yerli halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

İlçenin kuzeyine doğru gidildikçe yükseltinin de etkisiyle fundalık alanların arttığını görebilmekteyiz (Harita 5).

Toprak; tortul, metamorfik ve volkanik kayalardan oluşan dünya kabuğunun fiziksel ve kimyasal ayrışma olayları sonucunda meydana gelen ve bünyesinde son derece zengin flora ve fauna barındıran, sürekli olarak kimyasal olayların olduğu, bitkilere durak vazifesi gören bitkilerin beslenmesini sağlayan ve yer yüzeyini birkaç mm ile birkaç metre arasında saran bir örtüdür. Olgun bir toprağın oluşabilmesi için her şeyden evvel uzun bir zaman sürecinde ana materyalin çözülmesi, bunun içerisine çeşitli canlıların, bitkilerin yerleşmesi yıkanma ve birikme olaylarının meydana gelmesi gereklidir (Atalay, 2004: 308).

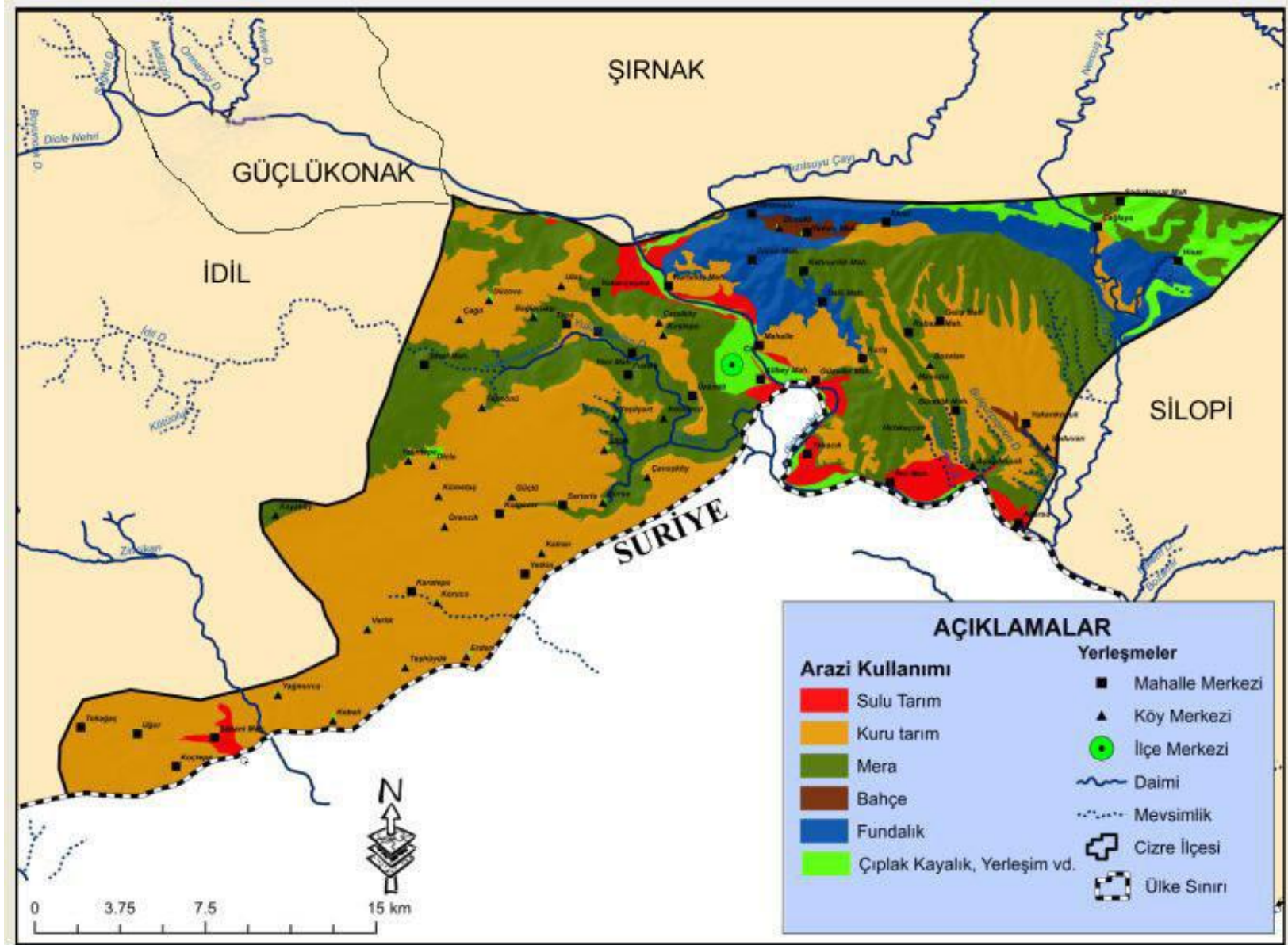
Toprağın çeşidi yerleşmelerin devamlılığı üzerinde etkili olan etmenlerin başında gelir. Geçmişten günümüze kadar insanlar her ne kadar tarım dışı faaliyetlerde bulunsa da verimli tarım alanlarının olduğu yerlerde yerleşmelerin çok daha uzun süreli ve eskiye dayandığını söylemek mümkün. Cizre ilçesinde doğal şartlara bağlı olarak ortaya çıkan toprak çeşitleri şunlardır:

“Alüvyal topraklar; Akarsuların taşıdığı ince malzemelerin akarsuların yayıldığı alanlarda birikmesiyle oluşur. Alüvyal toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerini, alüvyal malzemenin kaynaklandığı sahadan gelen malzemenin fiziksel ve kimyasal özelliği tayin eder. Suda yüzer halde taşınan killerin biriktiği art bataklık depolarında ağır bünyeli alüvyal topraklar hâkimdir. Buna karşılık akarsu yatağının kenarında suların yataktan taşarken biriktirdikleri kumlu malzemeler üzerinde de kumlu topraklar baskındır. Genel olarak drenajın iyi olduğu alüvyal topraklar, besin maddeleri bakımından zengin olup tarıma uygun toprakları oluşturur” (Atalay, 2004: 343, 344).

Cizre sınırları içinde dağılışı gösteren alüvyal toprak sahalarına baktığımızda özellikle Dicle Nehri kenarındaki yerleşme alanlarında Yukarıçeşme, Kurtuluş Mahallesi, Alibey Mahallesi, Güzeller Mahallesi, Yakıncık, İnci, Aşağıkonak ve Akarsu boyunca Dicle Nehrinin getirdiği alüvyonları eğimin azaldığı bu alanlarda biriktirmesi sonucu alüvyal topraklar meydana gelmiştir (Harita 6).

Harita 5:

CİZRE İLÇESİ ARAZİ KULLANIM HARİTASI

İnci Mahallesinde yapılan gezi ve gözlemlerde tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu ve seracılık faaliyetlerinin yapıldığı tespit edilmiştir. Yine Kurtuluş mahallesinin Dicle Nehrinin kenarında kurulmuş olması nedeniyle nehir kenarı boyunca tarımsal faaliyetler önemli bir ekonomik faaliyettir.

“Kolüvyal topraklar; taşınmış topraklardır. Ancak bunlar alüvyal topraklar gibi uzaklara taşınmamış, genellikle yamaçlardan aşındırılan materyalin hemen etekte birikmesiyle meydana gelmişlerdir. Kolüvyal topraklar tam olarak oluşmamış topraklar olduğu için, horizonları gelişmemiş, tarımsal verimi düşük, derin ve geçirgen topraklardır” (Şahin, 2005: 266). Yukarıkonak boyunca bu topraklar pek fazla geniş alana yayılış göstermese de küçük bir alanda bulunmaktadır (Harita 6).

“Kahverengi topraklar; bozkır alanlarında bulunmaları ve renkleri dikkate alınarak bunlara kahverengi bozkır toprakları da denir. Bu topraklarda yıkanma zayıftır. Çünkü oluşma alanlarında yağış 300-400 milimetre arasında değişir. Verimi yüksek olmayan bu topraklar üzerinde çoğunlukla tahıl tarımı yapılır. Bitki besin maddesi yönünden fakir olan bu topraklar, sulamalı ve gübreli tarıma ihtiyaç duyar” (Şahin, 2005: 263).

Bu topraklar özellikle Cizre'nin kuzeydoğusundaki alanlarda dağılış göstermektedir. Dirsekli köyü, Zuran Mahallesi, Yamaç Mahallesi, Kehnurilik Mahallesi, Dallı Mahallesi, Bozalan köyü, Havuzlu köyü ve Hirbkeçcan Mahallesinin olduğu alanlarda yayılış gösterir. Verimsiz topraklar olduğundan bu köylerde özellikle Tahıl tarımının buğday, arpa, mercimek gibi ürünler yetiştirilmektedir.

“Kırmızımsı kahverengi topraklar; genelde kırmızı renge sahip ve esas olarak kahverengi topraklara benzemle birlikte, kurak devrenin uzamasına bağlı olarak kireç birikmesinin toprak yüzeyine daha yakın gerçekleştiği topraklardır” (Toroğlu, 2004: 73). Bu toprak çeşidi Cizre'nin batısı ve güneydoğu sınırları boyunca geniş alanda dağılış gösterir. Kuraklık ve sulama imkânlarının olmaması nedeniyle buğday, arpa ve mercimek üretimi yapılmaktadır.

“Kahverengi orman toprakları; yüksek derecede kireç içeren ana kaya üzerinde gelişmiş intrazonal topraklardır. Bölgenin zonal topraklarına nazaran çok zayıf gelişmiş horizonlara sahiptir. Gözenekli granüler bir yapıya sahip oldukları ve yarı nemli ortamlarda bulduklarından bitki yaşamı için elverişli ortamı

oluşturmaktadırlar” (Toroğlu, 2004: 72). Bu topraklar inceleme sahamızda orman alanlarının bulunduğu ilçenin kuzeydoğusundaki bir kısım alanda yine Dicle nehri boyunca karaya doğru alüvyal toprakların dağılış sahasının bittiği yerlerden itibaren doğuya doğru ve güneydoğu taraflarında dağılış gösterir. Ayrıca Cudi dağının etekleri boyunca rastlanmaktadır.

“Çıplak kayalıklar; yükseltisi fazla ve eğim diklikleri bulunan kesimlerde, şiddetli erozyon faaliyetleri nedeniyle sürekli taşınan topraklar, dağılış gösterdiği yerin topraktan yoksun kalmasına neden olmaktadır. Böyle yerlerde erozyonun aşındırma süreci, toprak oluşum sürecinden hızlıdır. Bu nedenle fay kırıkları ile oluşan yamaçlar ile akarsuların derin vadi yamaçları çıplak kayalık durumundadır. Üzerinde toprak katları bulunmadığı için herhangi bir toprak işleme yoktur. Arazi ya kaya blokları ya da parçalanmış sert kaya ve taşlarla kaplıdır. Bu tip arazilerde bazı hallerde kaya ve taşların çatlaklarına tutunarak bu çatlaklardaki mevcut topraklardan faydalanarak gelişen, çok seyrek orman ağaçları, çalı ve otlar bulunmaktadır” (Toroğlu, 2004: 73, 74). Özellikle Cudi Dağı etekleri boyunca kurulmuş olan Hisar ve Çağlayan köyleri boyunca bu kayalıklara rastlanmaktadır. Bu inceleme alanlarında sarp kayalık ve derin vadiler geniş yer kaplamaktadır. Tarımsal faaliyetler çok küçük alanlarda yapılabilmektedir (Harita 6).

“Günümüzde doğal kaynaklar, sonsuz insan ihtiyaçları ve artan nüfus karşısında yetersiz kalmaktadır. Doğal kaynaklar içerisinde ayrıcalıklı konumuyla toprak, tarımdan yerleşime geniş bir yelpazede yoğun bir kullanım baskısıyla karşı karşıyadır. Söz konusu süreç, toprakların doğal niteliklerinin ve fonksiyonlarının değişmesine yol açmaktadır. Hızlı ve dinamik bir değişim süreci içerisinde olan ülkemizde arazi kullanım şekilleri de önemli değişimler göstermektedir. Bu hızlı değişim sürdürülebilir ve planlı olmadığı takdirde Ekolojide önemli tahribatlara neden olmaktadır. Yanlış arazi kullanımı olarak nitelenen bu tür uygulamalar doğal ortam potansiyeline uygun değildir. Kıt kaynakların başında gelen arazilerin doğal ortam potansiyeline uygun olarak kullanılması ve planlanması gerekmektedir” (Gülersoy, 2008: 79). Cizre ilçesinde 1990 yılından sonra meydana gelen göçler şehrin plansız bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Tarım yapılabilecek bazı araziler yerleşmelere açılmıştır. Bunun yanı sıra kırsal alanda kişi başına düşen tarım arazisi miktarının azalmasıyla bir kısım arazilerde evler yapılmıştır. Tarım

arazilerinin değeri düşünöldüğünde kesinlikle yerleşmelerin belirli bir plan dâhilinde yapılması sağlanmalıdır.

Araziler kullanma kabiliyetine göre, üzerinde erozyona sebep olunmadan en iyi, en kolay ve en ekonomik şekilde tarım yapılabilen birinci sınıf ile hiç bir tarıma elverişli olmayan, çayır veya ormanlık olarak dahi kullanılamayan ancak doğal hayata ortam teşkil edebilen veya insanlar tarafından dinlenme yerleri ve milli park olarak kullanılabilen sekizinci sınıf arasında yer alırlar. Cizre ilçesinin toprak ve arazi sınıflaması standartları teknik talimatına göre arazi kullanım kabiliyet sınıfları ve özelliklerine göz atarsak;

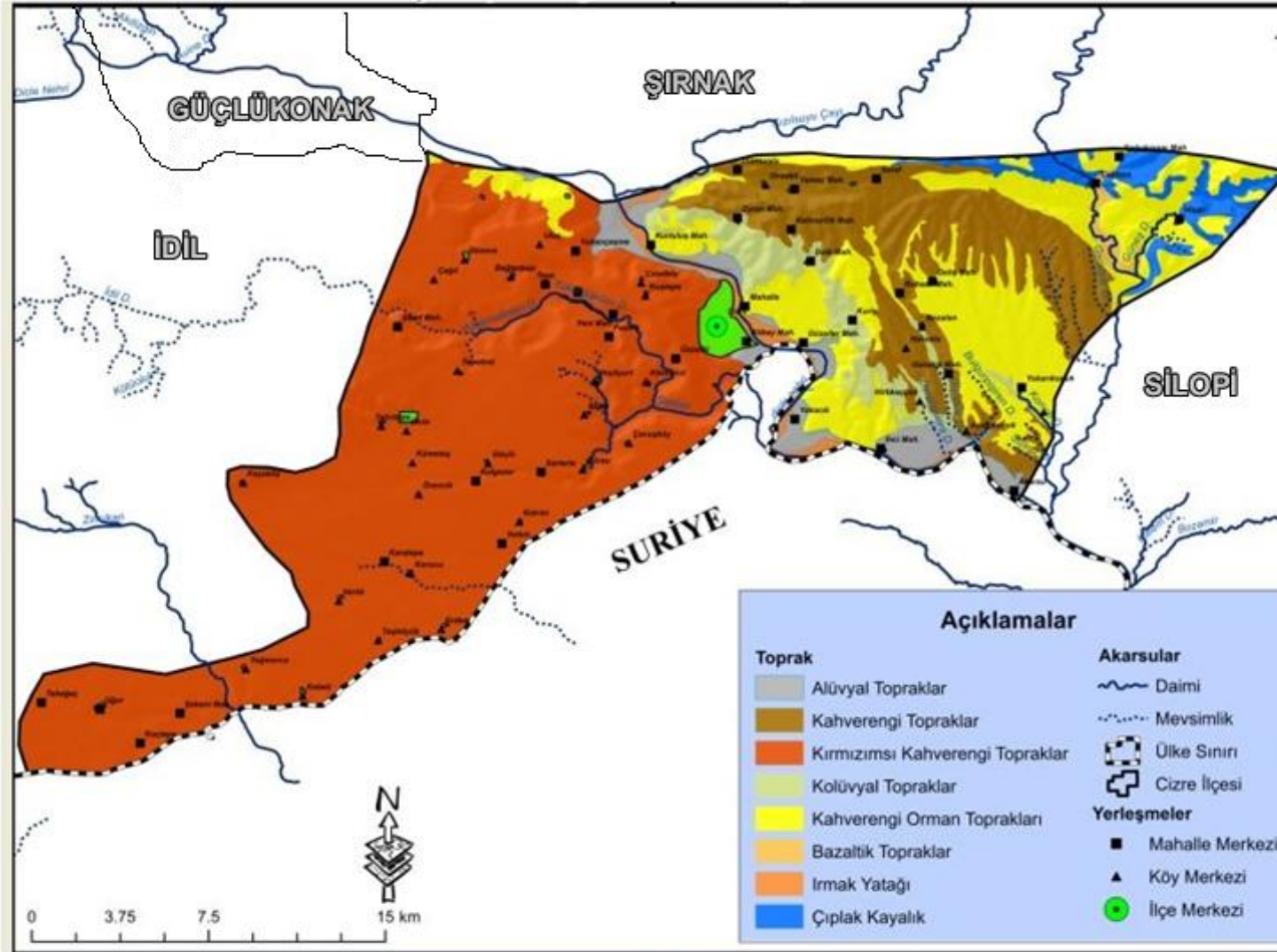
I. Sınıf Araziler; birinci sınıf arazi, alışılmış ziraat metotları uygulanabilen düz veya düze yakın, derin, verimli ve kolayca işlenebilen toprakları ihtiva eden arazidir. Bu sınıf arazide pek az su ve rüzgar erozyonu olabilir. Topraklar iyi drenaja sahiptirler, su taşkın zararlarına maruz değildirler. Çapa bitkileri ve diğer entansif yetiştirilen ürünlere uygundur. Yağışların az olduğu yerlerde sulanan birinci sınıf araziler % 1 den az meyilli, derin, tınlı yapılı, iyi su tutma kapasitesi olan, orta derecede geçirgen topraklara sahip arazilerdir. Cizre ilçesinde bu arazilerin dağılışına baktığımızda özellikle Cizre'nin doğusunda ve kuzeyinde küçük parçalar halinde bu araziler mevcuttur. Dicle nehri kenarında bulunan bu araziler Kurtuluş Mahallesi ve Güzeller mahallesinde dağılış gösterir (Harita 7).

II. Sınıf Arazi; Sınıf Araziler; bu araziler ancak bazı özel tedbirler alınmak suretiyle kolayca işlenebilen iyi bir arazidir. Bu araziler özellikle Cizre'nin batısında ve güneybatısında parçalar halinde Suriye sınırı boyunca yayılış gösterir. Uğur, Koçtepe, Şabani, Yağmurca, Varlık Taşhöyük, Erdem, Örencik Tepeönü, Düzova, Ulaş, Çatalköy, Kuştepe, Yakıncık, İnci ve akarsu alanlarında yayılış gösterir (Harita 7).

III. Sınıf Arazi; üçüncü sınıf arazi, üzerinde iyi bir bitki münavebesi kullanılmak ve uygun ziraat metotları tatbik edilmek suretiyle fazla gelir getiren çapa bitkileri için orta derecede iyi bir arazidir. Bu araziler yine Cizre'nin güneybatısında Kebeli, Yalıntepe, Dicle, Güçlü, Kümetaş, Yukarıkonak alanlarında ayrıca nispeten küçük parçalar halinde ilçenin orta kısımlarında ve güneybatıda dağılış gösterir (Harita 7).

Harita 6:

CİZRE İLÇESİ TOPRAK GRUPLARI HARİTASI

IV. Sınıf Arazi; dördüncü sınıf arazi, özellikle devamlı olarak çayıra tahsis edilmeye müsait arazi sınıfıdır. Ara sıra tarla bitkileri de yetiştirilebilir. Fazla meyil, erozyon, kötü toprak karakterleri ve iklim bu sınıf topraklar üzerinde yapılacak ziraatı sınırlayıcı faktörlerdir. Kötü drenaja sahip az meyilli topraklar da dördüncü sınıfa ithal edilirler. Bunlar erozyona maruz kalmazlar, fakat ilkbaharda birdenbire kuruduklarından ve verimlilikleri de pek az olduğundan birçok ürünlerin yetiştirilmesine uygun değildirler. Semi-arid bölgelerde dördüncü sınıf araziler üzerinde baklagilleri ihtiva eden münavebe sistemlerinin uygulanması genellikle iklim dolayısıyla mümkün olmamaktadır. Bu arazi sınıfı pek fazla yayılış alanına sahip değildir. Yer yer küçük parçalar halinde Kuriş ve Kurtuluş yakınlarında dağılış gösterir (Harita 7).

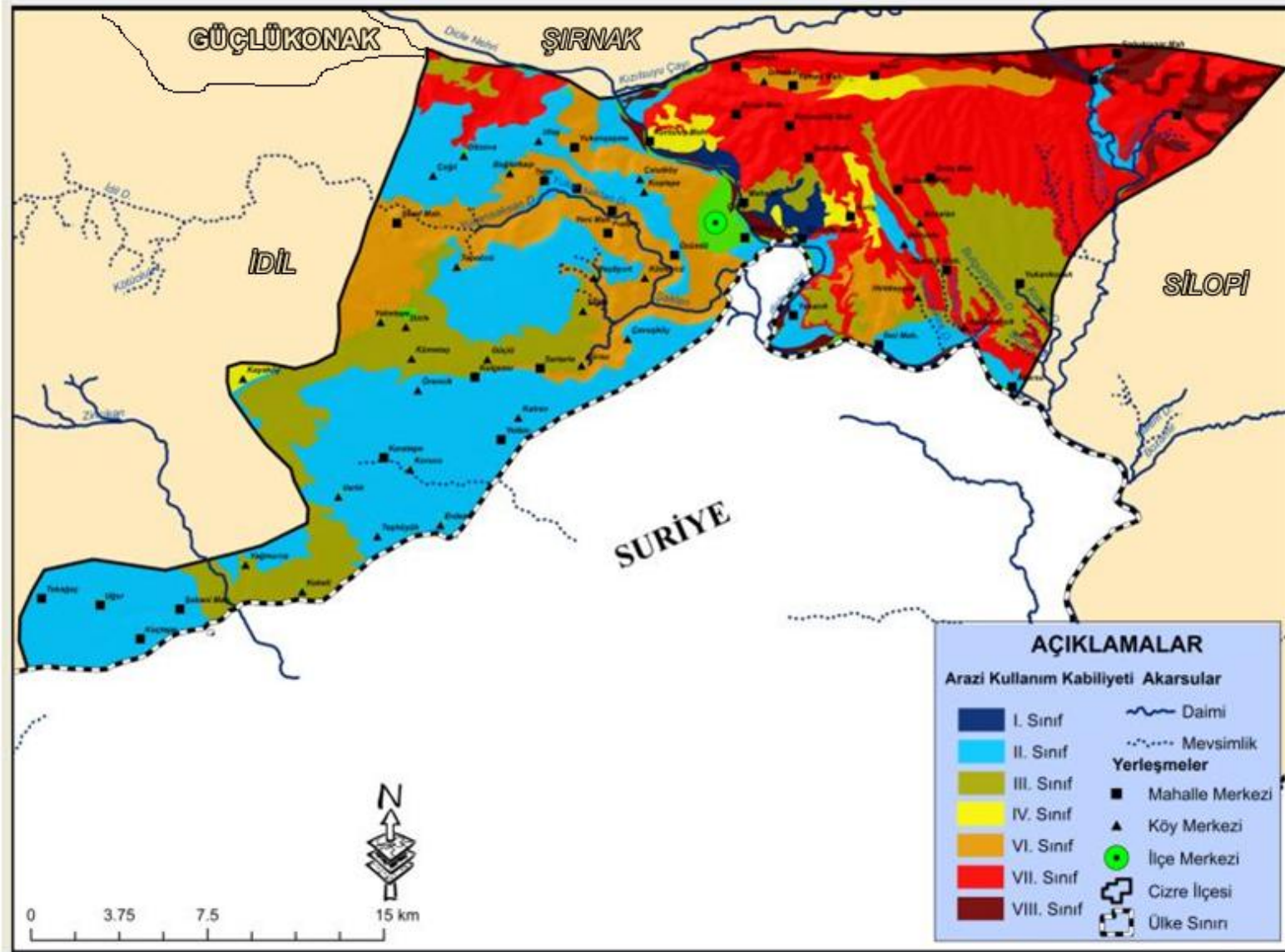
V. Sınıf Arazi; Beşinci sınıf arazi kültür bitkileri yetiştirmeye müsait olmadığından çayır ve orman gibi uzun ömürlü bitkilere tahsis edilir. Kültivasyona, taşlılık ve ıslaklık gibi bir veya birkaç faktör mani olur. Arazi düz veya düze yakındır. Fazla miktarda su ve rüzgar erozyonuna maruz değildir. Otlatma ve ağaç kesimi iyi bir toprak örtüsünün devamlı muhafazası şartıyla yapılır. Bu tür arazi sınıfı Cizre ilçesi sınırlarında mevcut değildir (Harita 7).

VI. Sınıf Arazi; Altıncı sınıf arazi, ormanlık veya çayır olarak kullanılmada dahi orta derecede tedbirler alınmasını icap ettiren arazidir. Fazla meyillidir ve şiddetli erozyona maruz kalır. Yüzlektir, ıslak veya çok kurudur veya başka sebeplerden dolayı kültivasyona müsait değildir. Bu tür araziler Cizre'nin batısında geniş alanlar boyunca dağılış gösterir. Bağlarbaşı, Fıstıklı, Yeşilyurt, Kömürcü, Gürsu ve Karatarla bu yerler arasındadır. Kuzeyde ise Dirsekli ve Yamaç yerleşmeleri boyunca bu tür araziler bulunur (Harita 7).

VII. Sınıf Arazi; Yedinci sınıf arazi, çok meyilli, erozyona fazla uğramış, taşlı ve arızalı olup, yüzlek, kuru, bataklık veya diğer bazı elverişsiz toprakları ihtiva eder. Çok fazla ihtimam gösterilmek şartıyla çayır veya orman olarak kullanılabilir. Üzerindeki bitki örtüsü azalırsa erozyon çok şiddetlenir. Bu tür arazi sınıfı İlçenin doğu ve kuzeyinde geniş yer kaplar Zuran, Dallı, Kehnurilik, Geliş, Aşağıkonuk, Soğukpınar ve Bozalanın bir kısmında bu arazi sınıfı mevcuttur. Kuzeybatıda ise sadece Düzova köyünün kuzey kesimleri boyunca küçük bir alanda dağılış gösterir (Harita 7).

Harita 7:

CİZRE İLÇESİ ARAZİ KULLANIM KABİLİYET HARİTASI

VIII. Sınıf Arazi; Sekizinci sınıf arazi, kùltivasyona ve çayır veya ormanlık olarak kullanılmaya mani özellikleri ihtiva eder. Bu tür araziler doğal hayata ortam teşkil ettikleri gibi, dinlenme yeri olarak da kullanılır veya akan sulara su toplama havzası olarak muhafaza edilirler. Bunlar, bataklık, çöl, çok derin oyuntuları ihtiva eden arazilerle, yüksek dağlık, fazla arızalı, taşlı arazileri kapsar. Bu tür arazilere Dicle nehri boyunca yer yer parçalar halinde rastlanır bunun yanı sıra eskiden yerleşme alanı olup şüanda boşaltılmış köyler olan ve dinlenme ya da mesire alanı olarak kullanılan Çağlayan ve Hisar köyleri boyunca görülür (Harita 7).

Cizre ilçesinin eğim durumuna baktığımızda (Harita 8) ilçenin ortalama 400 metre yükseltiye sahip olduğu göz önüne alınırsa eğimin çok fazla olmadığı anlaşılabilir. İlçe merkezini bir sınır olarak düşünürsek bu sınırın batısında kalan kısımlarda eğimin özellikle çok az olduğunu Suriye sınırı boyunca ve batı ve güneybatı yerleşmelerinde % 0-2 arasında eğim değerlerine sahip çok geniş alanlar olduğunu görmek mümkün olur. Bu alanlarda toprak türü olarak kırmızımsı kahverengi topraklar ve kahverengi orman toprakları görülmekte olup, arazi kabiliyet sınıfı olarak da II ve III. Sınıf araziler genel olarak dağılışı gösterir.

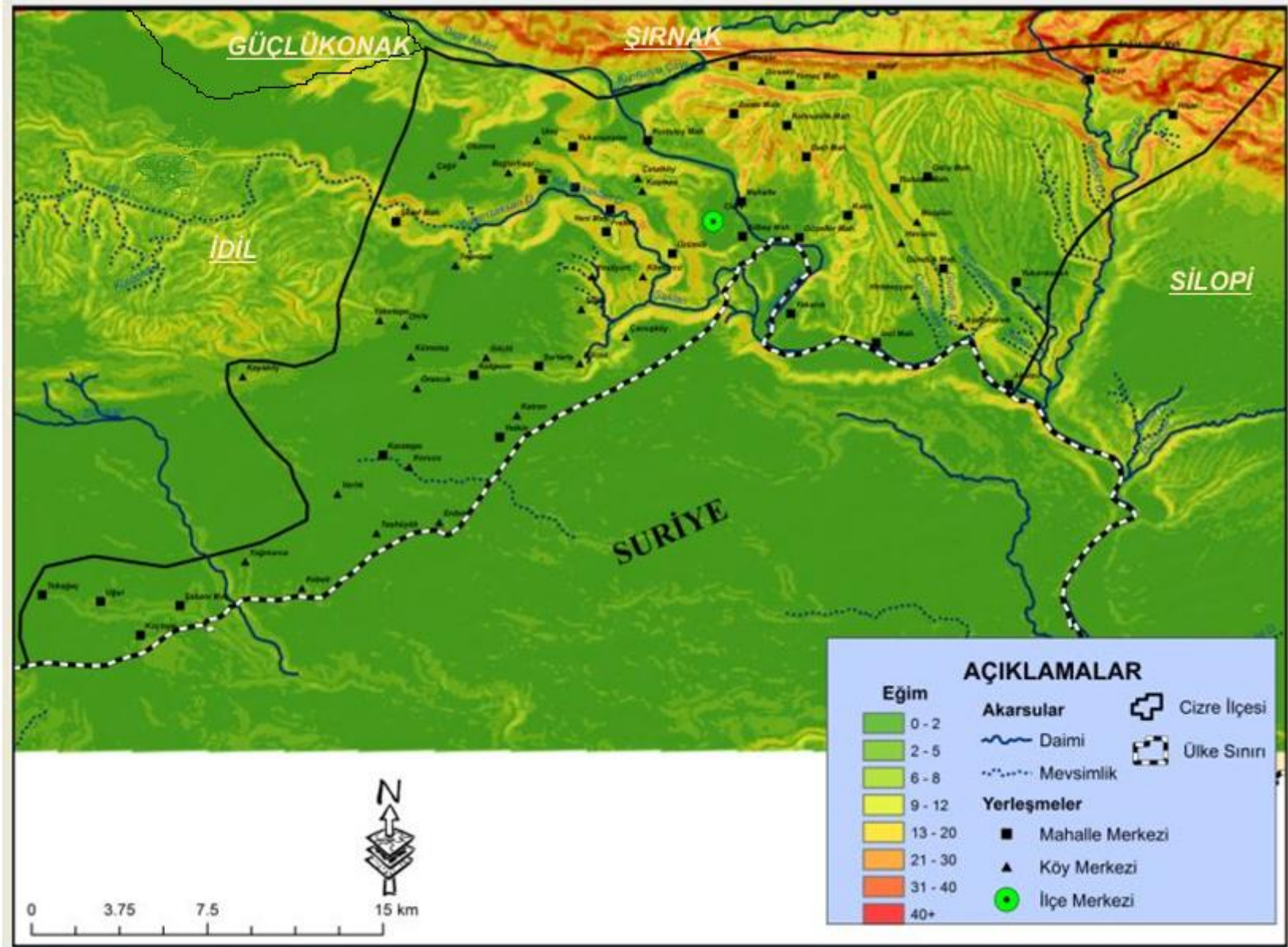
Cizre'nin batı kısmında kalan alanlara da baktığımızda eğimin yer yer değışiklikler gösterip eğim oranı % 0-2 arasında olan yerler kadar % 45-60 arasında eğim değerlerine sahip yerler de bulunmaktadır. Bu durumun oluşmasında Cizre'nin batı tarafına ve kuzeyine doğru gidildikçe dağ sıralarına doğru gidilmesi önemli rol oynar. Eğimin yüksek seviyelerde olduğu alanların başında Cudi Dağı etekleri boyunca kurulmuş olan Çağlayan ve Hisar köylerinin bulunduğu saha gelmektedir.

Bunun yanı sıra Dirsekli ve Zuran arasında olduğu gibi küçük parçalar halinde eğimin % 20'ler ile % 40'lara vardığı alanlar bulunmaktadır (Harita 8). Bu alanlardaki toprak çeşidi ise kahverengi topraklar, kahverengi orman toprakları ve kayalık alanlarından oluşur. Arazi kabiliyet durumu ise VII. Sınıf araziler yayılım alanı geniş olmakla beraber I, II, III, IV, VI ve VIII. sınıflarına ait küçük parçalar halinde araziler mevcuttur.

“Jeomorfolojide bakı özellikleri ve bakı yönü hem yer şekillerinin oluşum süreci hem de sonuçları açısından önemli bir faktördür. Bakı etkisi güneş radyasyonunu alma, hâkim rüzgar ve yağış getiren hava kütlelerine bakış açısından

Harita 8:

CİZRE İLÇESİ EĞİM HARİTASI

ayırışma erozyon ve yarıлма gibi olaylarda etkisini gösterir. Bitki örtüsü ve toprak oluşumu da bakı özelliklerine göre farklılık gösterir. Ayrıca yerleşmelerin dağılışı tarımsal faaliyetlerinin çeşidi ve tarımsal ürün yetiştirme ortamı optimizasyonu açısından bakı şartlarının önemli etkisi vardır. Bu nedenle hem yer şekillerinin bir yerden diğerine değişen karakterinin incelenmesinde, hem de yerleşme ve diğer etkinlikler gibi beşeri aktivitelerin dağılışı ile bakı şartları arasındaki ilişkinin kurulması gerekir” (Yıldırım, Karadoğın, 2009: 59, 60). “Son yıllarda yapı malzemeleri dahil, konut yeri seçiminde güneşlenmenin fazla olduğu mekanları tercih ettikleri bilinmektedir” (Badescu ve ark., 2010; Eskin ve Türkmen, 2008). “Herhangi bir yörenin güneş alma durumu, gökyüzünün açık ya da kapalı oluşu ve görüş mesafesi gibi unsurların yer seçiminde belirleyici olmaktadır” (Rapp ve Hoffman, 1976: 42).

Cizre ilçesinin bakı özellikleri incelendiğinde Ülkemizin Kuzey Yarım Kürede Orta Kuşakta bulunması nedeniyle yerleşmelerin kuruluş yeri belirlenirken özellikle güney ve güneybatı daha çok tercih edilmektedir. Bu durum güneşten faydalanma olarak değerlendirilebilir. İnceleme sahasında yaptığımız gözlemler sonucu ayrıca Harita 9’da görüleceği üzere ilçenin güneyinde, batısında ve güneybatısında bulunan alanlarda bakı yönünün daha çok doğu, güneydoğu ve güney yönlerine baktığı, kuzeyden başlayarak kuzeydoğu ve güneydoğu kesimlerinde bakı yönünün daha çok batı ve güneybatı doğrultulu olduğu söylenebilir (Harita 9). Daha önce toprak, eğim, arazi kullanım ve arazi kabiliyet sınıfları konularında değinildiği gibi özellikle ilçenin güneybatısı ile kuzeydoğusu farklı özellikler taşımaktadır.

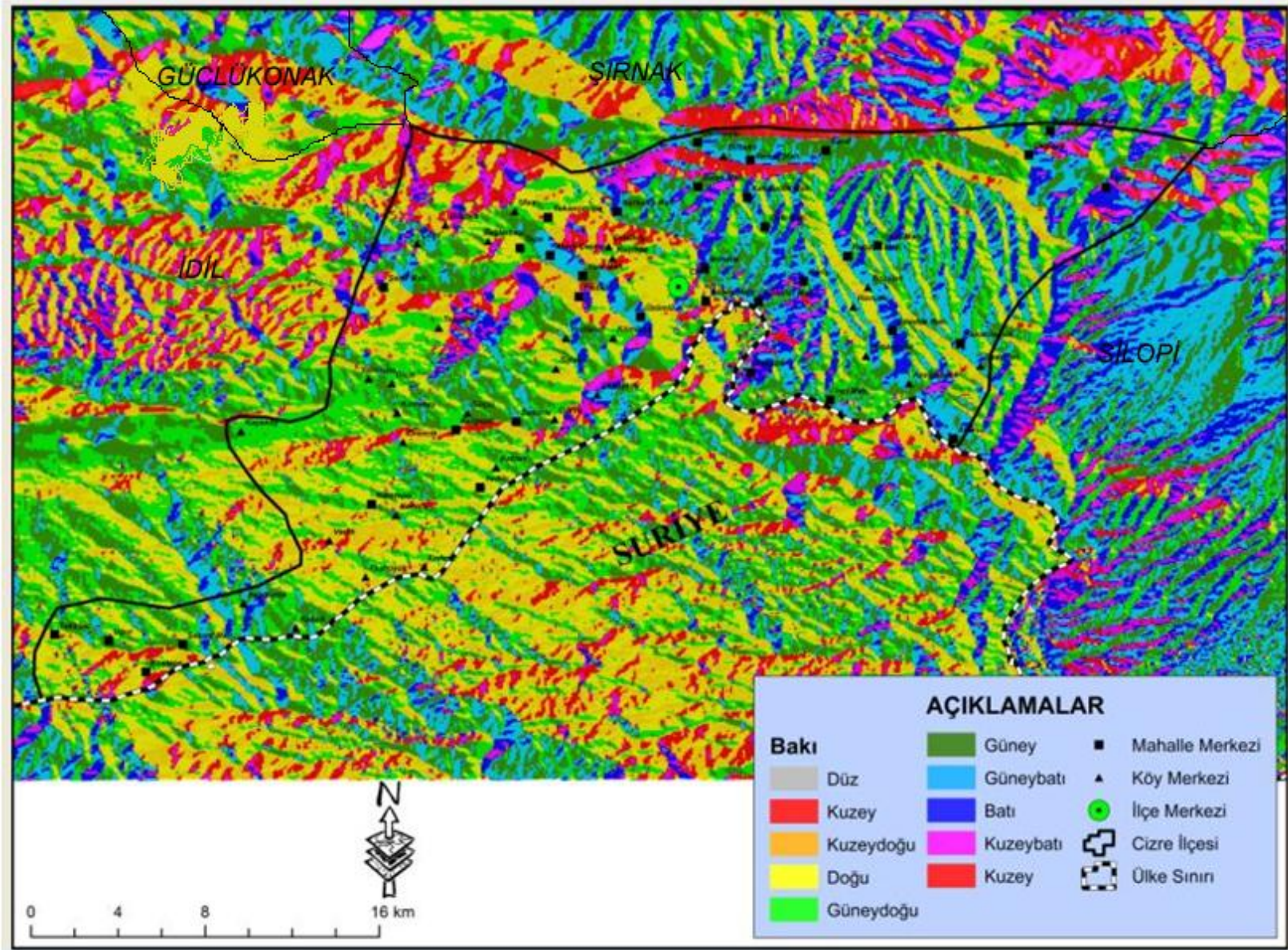
Nitekim yerleşme sıklıklarına bakıldığında güney, güneydoğu, batı ve kuzeybatı da yerleşme sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun oluşmasında özellikle inceleme sahasının kuzeyi boyunca kuzeydoğuya içine alan kısımların dağların eteklerinde kurulması etkili olmuştur. Kuzeybatı taraflarında bakı yönünün kısa mesafelerde değişmesinde bölgenin plato özelliğinde olması sonucu bir kısım yerleşmeler taban kısımlarında bulunmasına karşın, bir kısım yerleşmeler de çevrelere göre daha yüksekte bulunmaktadır.

2.4. Cizre İlçesinin İklim Özellikleri

“İklim doğal, beşeri ve ekonomik olarak hayatımızı etkileyen önemli bir etmendir. İklim, coğrafi çevrenin şekillenmesini ve insan yaşamını çok yakından kontrol eden

Harita 9:

CİZRE İLÇESİ BAKI HARİTASI

bir etmendir. İklim, özellikle sıcaklık ve nem, kayaların fiziksel ve kimyasal ufalanması, akarsuların tipleri ve rejimleri, doğal bitki örtüsünün tür, miktar ve biçim yönünden dağılışı, insanların yeryüzündeki dağılışı ve ekonomik faaliyetleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkilidir” (Erol, 2004: 1, 2).Yerleşmelerin kuruluş yerleri seçiminde önemli bir faktör de iklim şartlarının elverişli olmasıdır (Şahinalp, 2006: 118).

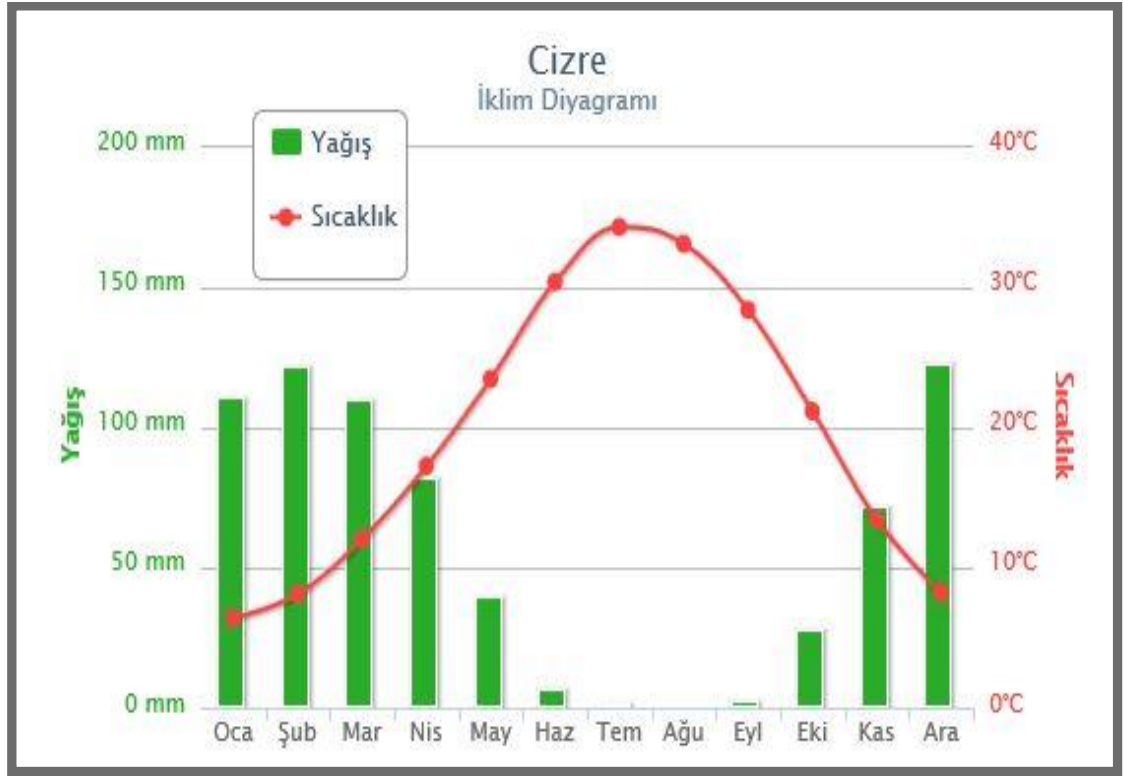
Cizre ilçesi iklim olarak doğusu ve kuzeyindeki alanlara göre kışlar daha ılık geçer fakat yazları sıcaktır. Yaz aylarında sıcak ve kurak, kış aylarında ılık ve yağışlı karasal bir iklime sahiptir. Yaz aylarındaki sıcaklık kimi zaman +48 °C kadar ulaşmaktadır. Atalay Cizre ile ilgili olarak “ Dicle'nin Suriye sınırına yaklaştığı yerde kopmuş bir menderesin içerisine kurulmuş olup, yazları çok sıcaktır.

21 Temmuz 1978 yılında sıcaklık 48 dereceye kadar ulaşmıştır (2006: 428). Cizre, meteoroloji istasyonu verilerine göre Türkiye'nin en sıcak noktalarından biridir. İklimin karasal olması doğal bitki örtüsü üzerinde etkili olmuştur. Yağışların az olması, doğal bitki örtüsünün bozkır olmasına neden olmuştur. İlçede yıllık ortalama yağış miktarı 500-600 mm arasındadır (Grafik 2), hâkim rüzgar yönü B-KB doğrultusundadır (Şekil 1).

Cizre ilçesinde yağışlar aralık, ocak, şubat ve mart aylarında yoğunlaşırken, haziran, temmuz ve ağustos aylarında sıcaklıklar 30 derecenin üzerine çıkar (Grafik 2). İlçede Meteoroloji İstasyonu tarafından 1960-2012 yılları arasında yapılan ölçümlere göre gerçekleşen en yüksek sıcaklık +49 derece ile 27.08.1961 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihler arasında gerçekleşen minimum sıcaklık -9,3 derece ile 06.02.1997 tarihinde olmuştur (Tablo 3). İlçe de yükseltinin az olduğu sahalarda kar yağışı pek görülmemekle beraber yükseltinin arttığı özellikle dağlık alanlarda kar yağışları kış mevsiminin belirli dönemlerinde görülebilmektedir. 1960-2012 yılları arasında gerçekleşen maksimum kar kalınlığı 18 metre ile 06.12.1994 tarihinde meydana gelmiştir (Tablo 3).

Cizre ilçesinde yağışlar kış boyunca ve ilkbahar başlarında artış gösterir. 1960-2012 yılları arasında Cizre Meteoroloji İstasyonu tarafından yapılan ölçümlere göre yağışın en fazla yaşandığı gün 123,5 mm ile 24.03.1991 tarihinde gerçekleşmiştir. Maksimum rüzgar hızının en fazla yaşandığı gün 36,8 km/saat ile 24.03.1975 tarihinde meydana gelmiştir (Tablo 4).

Grafik 2: Cizre İlçesinin Sıcaklık ve Yağış Grafiği

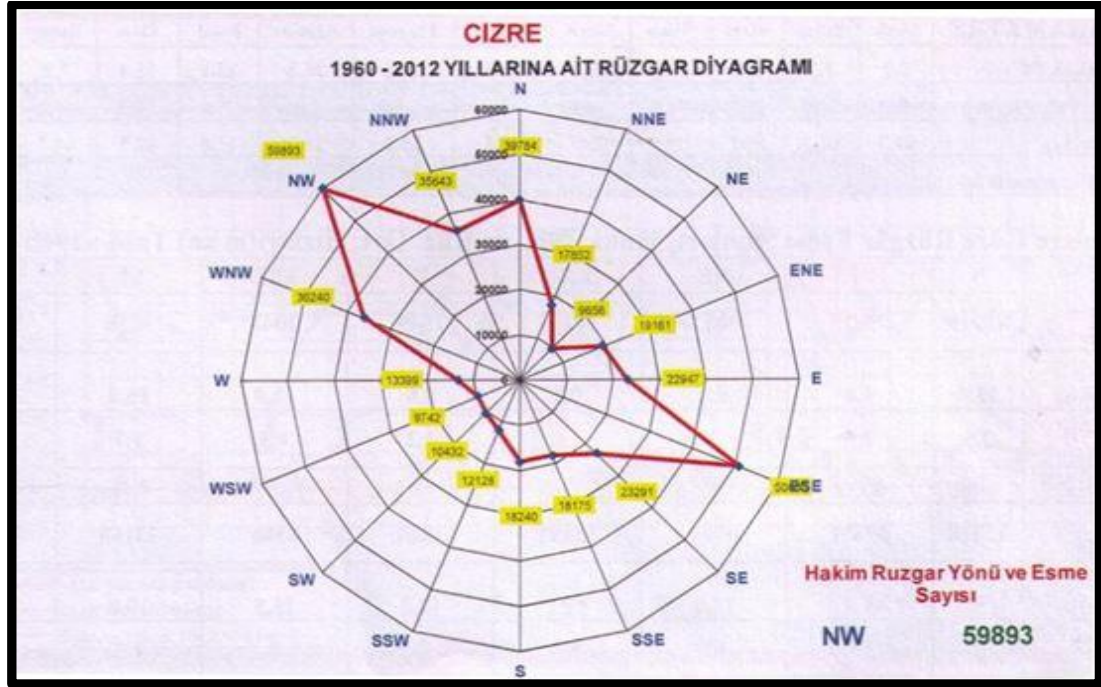
Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2014

Tablo 3: Cizre İlçesinin Aylık Maksimum, Minimum Sıcaklık (°C) ve Kar Kalınlığı (cm)

	MAKSİMUM SICAKLIK	MİNİMUM SICAKLIK	MAK. KAR KALINLIĞI
AYLAR	Maks. Sıc.	Min. Sıc.	Maks. Kar
Ocak	22,1	-9	12
Şubat	24,5	-9,3	9
Mart	35,1	-4,8	
Nisan	38,7	0	
Mayıs	43	6,5	
Haziran	48,9	10,4	
Temmuz	48,9	17,1	
Ağustos	49	15,7	
Eylül	44,6	9	
Ekim	39,9	4,8	
Kasım	30,4	-1,5	
Aralık	25,3	-8,3	18

Kaynak: Cizre Meteoroloji İstasyonu, 2013

Şekil 1: Cizre İlçesi 1960-2012 Yıllarına Ait Rüzgar Diyagramı

Kaynak: Cizre Meteoroloji İstasyonu, 2013

Tablo 4: Cizre ilçesinin Aylık Maksimum yağış (mm), Maksimum Rüzgar Hızı (m/sn) ve Yönü.

AYLAR	MAKSİMUM YAĞIŞ	MİNİMUM RÜZGAR HIZI VE YÖNÜ	
	Maks. Yağ.	Maks. Rüz.	Rüz.Yön
Ocak	95,5	27,5	ESE
Şubat	68,4	29,9	SW
Mart	123,5	36,8	SE
Nisan	75,8	30,4	W
Mayıs	43,9	34,3	S
Haziran	16,7	29,2	SW
Temmuz	9,2	26,1	N
Ağustos	2	24,6	S
Eylül	16,8	31,9	W
Ekim	76,5	26,2	SE
Kasım	79,4	31,3	SE
Aralık	83,2	26,5	ESE

Kaynak: Cizre Meteoroloji İstasyonu, 2013

2.5. Cizre İlçesinin Hidrografik Özellikleri

Cizre ilçesi, Dicle havzası içerisinde kalmaktadır. Bununla birlikte Dicle nehrini Habur, Hezil, Kızılsu ve Nerdüş gibi kollar da besler. Dicle nehri ve kollarının debileri mevsimlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Su kalitesinde ise önemli bir sorun yaşanmamakla birlikte buradaki su kaynakları henüz kirlenmemiş durumdadır. Akarsuların geçtiği kısımlara yakın tarım arazilerinde bu akarsulardan istifade edilerek sulama yapılmaktadır. Nerdüş çayı üzerinde bir regülatör mevcut olup 2740 hektar alan sulanmaktadır. Kızılsu ve Dicle nehri üzerinde, sulama amaçlı Kızılsu ve Cizre barajları planlanmıştır (Şırnak ÇED Raporu, 2011: 64). Dicle nehrinin bir kolu olan Saklan deresi ilçenin güneydoğu kısmından batıya doğru akar ve derenin aktığı alanlarda yerleşim alanları mevcuttur. Tepeönü, Fıstıklı, Yeşilyurt, Gürsu bu duruma örnek verilebilir.

Tablo 5: Cizre İlçesi Sınırları İçerisinde Bulunan Akarsular

Akarsu Adı	İl Sınırları İçinde Uzunluğu (km)	Debisi (m ³ /s)	Kolu olduğu Nehir
Çağlayan	55	4,87	Dicle
Dicle	95	515,4	Dicle

Kaynak: Şırnak Valiliği, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu, 2014

3. BÖLÜM

CİZRE ŞEHRİNİN KURULUŞU VE KURULUŞUNA ETKİ EDEN ETMENLER

3.1.Cizre İsminin Etimolojisi

Cizre ilçesi çok eski tarihlerden beri bir yerleşme alanı olduğundan ilçeye hâkim olan devletler çeşitli isimler vermişlerdir. İsim çeşitliliğinin fazla olması ilçenin ne kadar kadim bir tarihe sahip olduğunu göstermektedir. Coğrafi konumu olarak eski ticaret yolları üzerinde bulunması şehri önemli kılmış ve bu öneminden dolayı birçok devletin hâkimiyetinde bulunmuştur. Cizre'ye geçmişten günümüze kadar verilen isimler üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Gerek Yahudi kaynaklarında gerek Hıristiyan dünyası kaynaklarında ve İslam kaynaklarında farklı farklı isimleri mevcuttur. “Cizre ismi Kürtçe’ de “Botan” ya da “Cizir” ve Klasik Süryanicede ise “Gzira/Gziro” dur. Asurluların bölgeye hakim olduğu İ.Ö. 2000’lerde “Qardu, Gazarta” (Beth Kardu veya Bakarda)’dır. Persler ise bölgeye “Gazarta” veya “Bazibda” ismini vermişlerdir. Yöreye Abbasiler tarafından şehrin yöneticisinin ismine istinaden “ Jazirat ibn Umar” (Cezire-i İbn-i Ömer) ismi verilmiştir. Akkoyunlular ise Cizre’yi “Ceziretuşşeref” olarak isimlendirmişlerdir. Arapça’ da “Cezire” ve Süryanicede “Gozarto” “ada” anlamına gelmektedir; çünkü Dicle Nehri Cizre’ de kıvrılır ve ada gibi bir alan oluşturur” (Lafli, 2012: 16).

“Karda” terimi ilk olarak MÖ.2000 yıllarında Sümerlere ait bir kil tablette “Qarda Toprağı” şeklinde, Assuroloji dergisi ile gündeme taşınmıştır. Her ikisi de kahraman veya savaşçı anlamına gelen Semitik Akkadian “Qard” ile Avrupa-Hint Farsların “Gurd” kelimeleri ile bağlantısı olabileceği ifade edilmiştir. Kardu, genelde Botan bölgesini kapsayan geniş bir terimdir. Özeldede ise Dicle nehrinin sol tarafına düşen Cudi dağı çevresi, Siirt, Van ve Hakkari’ye kadar uzanan bölgeyi ifade etmektedir. Eski mevki olan Dicle’nin doğu kıyısında bulunuşundan hareketle Cizre’ye “Kardu “ temelinde isimler verilmiştir. İslamiyetten önceki bölge hâkimleri

ve sakinlerinin kullandığı “Kardu Adası” veya “Kardu Gezartesi” Cizre’nin gayrimüslim kaynaklarda yer alan tam karşılığıdır (Tüzün, 2014a: 8, 9).

3.2. Cizre’nin Kuruluşu

“İnsan ile doğal çevre etkileşiminin en çarpıcı örnekleri olan yerleşmeler, sahanın kendine has belirgin özelliklerini yansıtan iklimi, yeryüzü şekilleri, jeolojik yapısı, bitki örtüsü vb. fizikî coğrafya faktörleri yanında, özel konumu, uzun tarihi geçmişi, kültürel birikimi, sosyo-ekonomik özellikleri gibi beşeri faktörlerin etkisi altında şekillenmiş ve bugünkü görünümünü kazanmıştır” (Toroğlu, 2006: 87).

Yerleşmeler bir anda meydana gelmeyip, birçok faktöre bağlı olarak belirli süreçlerden sonra ortaya çıkarak oluşur ve gelişme gösterir. Nitekim Erinç : “Yerleşme ile ilgili yapılan etütlerin hemen hepsinde araştırmaların esas hedefi yerleşmelerin bugünkü durumunun belirtilmesi olduğunu, oysa bu gibi beşeri etütlerde tarihsel evrime büyük yer ayrılması gerektiğini ve meselenin aynı zamanda tarihi coğrafya metotları ve perspektifi içinde incelenmesi gerektiğini” (1973: 158) belirtir.

Cizre şehri kadim bir tarihe sahip olması nedeniyle birçok önemli gelişme evreleri geçirmiştir. Şehrin akarsu kenarında bulunması, tarım için uygun toprakların olması, ticaret yollarının geçtiği alanda yer alması şehrin ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri önemini artırmış bunun neticesinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu uygarlıklar şehir üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler bırakmışlardır. Cizre bazı dönemlerde şehrsel fonksiyonları açısından büyük gelişmeler kaydetmiş bazı dönemlerde ise bu fonksiyonlarını kaybetmiştir. Cizre’nin tarihsel gelişiminin dönemler halinde ele alınması şehir hakkında daha doğru sonuçlara varılmasına yardımcı olacaktır. Şehrin ilk kuruluş yeri hakkında birçok görüş bulunmakla beraber kesin kaynakların olmaması nedeniyle bu konu bir dönem halinde ele alınmıştır.

“Tarihi ve arkeolojik araştırmalar, Neolitik dönem başlarına tekabül eden yıllardan itibaren Cizre ve çevresinin yerleşmeye sahne olduğunu göstermektedir” (Yıldız, vd. 2010: 226).

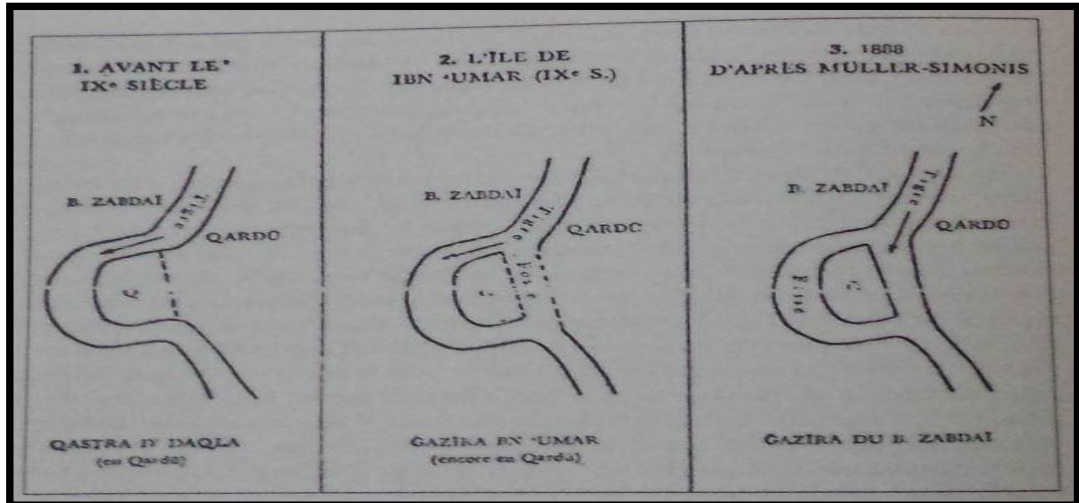
“Cezire bölgesinde yapılan çeşitli kazılarda bölgede esas olarak M.Ö. 4000’li yıllarda başlayan Uruk kültürünü yansıtan bulgulara daha çok rastlanılmaktadır” (Aydın, 2001: 22, 27).

Cizreli Araştırmacı yazar Yaşın; “Cizre’nin büyük tufandan sonra Nuh Peygamber ve oğulları tarafından kurulmuş olduğunu, Cudi dağından sonraki ikinci yerleşim alanının Cizre şehri olup, Nuh Peygamber ve çocuklarının durum değerlendirmesi yapıp, ismini Dilmun koydukları Cizre’ye yerleşmeye karar verdiklerini, Sümer ve Akad Yazıtlarını kaynak göstererek Nuh Peygamberin geldiği yer Dicle, Risur ve Saklan akarsularının döküldüğü Cizre’dir. Nuh Camii, Nuh Havrası ve Nuh Derebuna Kilisesi’nin burada olması, Cizre surlarının gemi şeklinde yapılmış olması şehrin Nuh peygamber zamanında kurulduğunu gösterir” (2011: 15, 16) der.

Portorikolu araştırmacı Alfred Flobil’e göre; ”Cizre, şimdi Suriye sınırlarında bulunan Ayndivar’dan Bazift’e(Katran), oradan Cafer Sadık, Misiri(Kurtuluş) köyünün yakınındaki Bazift’e, oradan Kasırdelal’a(Güzeller), oradan da Bazibda ve tekrar Ayndivar’a kadar uzanmaktadır” (Yaşın, 2011: 19).

Cizre eski ismiyle Bazebda, Hicri 250/864 yılında Romalıların Dicle Şatosu dedikleri bir hisar enkazı üzerinde Hasan bin Ömer et Tağlibi tarafından Ceziret ibn Ömer adıyla yeniden inşa edildiği yerdir. Bikencham ise Bazebda’nın esasen şimdi Cizre’nin üzerinde kurulduğu bölge olduğunu belirtmektedir (Tüzün, 2014a: 36).

Şekil 2: Dicle Nehrinin Yatak Değiştirmesi ile “Bazibda ve Qardu” Birleşmesi

Kaynak: Tüzün, 2014a.

Araştırmacı yazar Tüzün’e göre: “Dicle nehrinin doğusunda kalan kısmına Kardu, batısında kalan kısmına ise Bazebda denilmektedir. Cizre eskiden Dicle

nehirinin doğusundaydı; yani Kardu bölgesi içindeydi. Yazar tarihi kaynaklara dayanarak Dicle'nin tabii mecrası olan Cizre'yi bir hilal şeklinde çevreledikten sonra yoluna devam ettiğini, Ortaçağda yeniden kurulan şehrin doğudan gelebilecek saldırılara karşı koyabilmek için zamanın hâkimleri tarafından Cizre'nin kuzeyinde Dicle nehrinin hilal gibi açık iki kanadı arası kazılan suni kanal ile Kardu bölgesi ile Bazedba bölgesi birleşmiştir. Önceden yarım ada olan şehrin tam bir adaya dönüştüğünü” (2014a: 36, 37) belirtir (Şekil 2).

Ainsworth Cizre ile ilgili olarak: “ Bu küçük modern şehrin ismi, bir Botan prensi tarafından doğu tarafında bulunan Dicle Nehri ile batısında bulunan küçük akıntı mecrası arasında kazılan hendek veya kanaldan türetilmiştir ” (1842: 344, 345) diyerek Bazedba ve Kardu'nun birleştirildiğini izah etmiştir.

3.3. Cizre'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler

“İnsanoğlu yaşamını devam ettirmek için, tarih boyunca elverişli şartlara sahip olan yerleri tercih etmiştir. Bu tercihler her zaman doğal şartların etkisi altında kalmıştır. Yeryüzünde kurulan ilk yerleşmeler incelendiğinde bu durum daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Henüz sürekli bir yerleşmenin görülmediği tarih öncesi dönemlerde insanoğlu göçebe bir yaşam sürmekteydi. Bunun temelinde de esas ekonomik faaliyeti olan avcılık ve toplayıcılık yatmaktaydı. Geçimini temin etmek için avlanabileceği ve yiyebileceği bitkileri toplayabileceği yerlere doğru her zaman hareket halinde bulunmaktaydı. Bu nedenle de sürekli kalabilecekleri yerleşmeler inşa etmemişler, ağaç kovukları ve mağaralar gibi doğal barınaklarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir” (Şahinalp, 2006: 105).

“İnsanlar da diğer canlılar gibi yaşamak için suya ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle insanlar içilebilecek tatlı su kaynaklarından fazla uzak kalamazlar. İnsan yaşamı için temel ihtiyaçlardan bir diğeri de besindir. İnsan, ihtiyacı olan besinleri ancak yıl boyunca temin edebildiği sahalarda sürekli yasayabilir. Bütün bunların yanında insan, doğası gereği dinlenmeye ve uyumaya ihtiyaç duyar. Diğer canlılar gibi doğal savunma organlarına da sahip olmadığından, insan yaşamı için güvenli bir yer vazgeçilmezler arasındadır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde bu ihtiyaç, doğal şartların sunduğu ağaç ve kaya oyukları ile doğal in ve mağaralar gibi olanakların kullanılması yoluyla giderilmiştir. İnsanın yaşamı için gerekli olan iklim, su, besin ve

güvenlikten oluşan dört temel unsur, insanlık tarihinin her döneminde önemini korumuştur” (Toroğlu, 2006: 9).

“Cizre'nin kuruluşu da tufandan sonraya denk gelmektedir. Cizre ilçesi, Hz. Nuh'un burada yaşadığına dair önemli bulgulara sahiptir. Bunlardan birisi daha önce Cizre'ye bağlı bir yer olan Yafes köyüdür. Yafes köyü günümüzde Cizre'nin içinde kaldığından dolayı “Yafes Mahallesi” olarak bilinmektedir. Bilindiği gibi Yafes tufandan sonra insanlığın soyundan geldiği Hz. Nuh'un üç oğlundan biridir. Yine Cizre'de Hz. Nuh'un mirasının göstergesi olarak yapılışı milattan önceye kadar giden Cizre surları, Hz. Nuh'un gemisinin hatırası olarak gemi şeklinde yapılmıştır” (Arpa, Dilek, 2014: 114).

Arap coğrafyacılarının tespitlerine göre Cizre şehrinin yeri, Fırat yarımadasında ve Dicle nehrinin patikalarından birinin üzerine kurulmuştur. Nehir her iki tarafına suni bir kanalla bağlanmıştır. Dicle'nin çizdiği bu güzellik çizgisi ilk olarak Cizre'nin kuzeyindeydi. Bu şehir, düz ve geniş bir arazinin başlangıcında ve Toros dağlarının eteklerine yakın, Dicle nehrinin batı yakasında, Türkiye'nin güney sınırının Suriye ve Irak ile birleştiği yerdedir (Ğandur, 2008: 30).

Cizre şehrinin kuruluşu ile ilgili gerek bilim adamları ve gerekse araştırmacılar tarafından yukarıda belirtildiği üzere birçok görüş vardır. Cizre şehrinin yerleşme tarihi hakkında yeteri kadar arkeolojik çalışma yapılmadığından şehre sürekli yerleşmelerin ne zaman yapıldığı kesin değildir. Ancak kimi yazar ve bilim adamları Cizre'nin Nuh peygamber zamanında kurulduğunu belirtir. Bunun yanı sıra Sümer ve Akad yazıtlarında Qardu isminin geçiyor olması şehrin 4000 yıllık bir yerleşme tarihine sahip olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Şehrin kurulmasında etkili olan etmenlerin fiziki çevre şartları olduğu düşünülmektedir. Şehrin Nuh peygamber zamanında kurulmuş olduğu düşünüldüğünde tufandan sonra Cudi dağı zirvesinde kurulmuş ilk yerleşme olan “Sefine” köyünün aşağı yukarı 2000 metre yükseltinin üzerinde olması, çevre şartlarının yerleşme için uygun olmaması insanları iklimin daha sıcak olduğu ve su kaynaklarının bulunduğu bir alan arayışına itmiştir. Cizre şehrinin bulunduğu alanın Dicle nehri yakınında bulunması, sıcak bir iklime sahip olması şehrin ilk kuruluş yerinde etkili olan fiziki faktörlerdir.

3.3.1. Su Durumu

Su, canlıların yeryüzünde yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan temel etmenlerden bir tanesidir. Gerek insan ve gerekse bitki ve hayvan toplulukları

için suyun önemi büyüktür. Nitekim su kaynaklarının zengin olduğu alanlarda hem insanların hem de bitki ve hayvan topluluklarının toplanması ve yoğunlaşması doğal bir sonuçtur. Nitekim “Dünyanın ilk büyük uygarlıkları da yine suyun bol olduğu alanlar da ortaya çıkmıştır. M.Ö. 3000’li yıllarda ortaya çıkan bu büyük uygarlıklar ve onların oluşturdukları şehrsel özellikler taşıyan ilk önemli yerleşmeler, Mezopotamya’da Fırat ve Dicle vadilerinde ortaya çıkmış, oradan da Mısır’da Nil, Hindistan’da İndus ve Çin’de Sarı ırmak vadilerine yayılmıştır” (Şahinalp, 2006: 28).

Cizre ve yakın çevresinde yapılan araştırmalara göre, bu alanda yapılan ilk yerleşmelerin Dicle Nehri ve kollarının kenarlarında ya da su kaynaklarının bulunduğu alanlarda yoğunlaştığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

3.3.1.1.Saklan Deresi

Saklan deresi İdil ilçesi sınırlarından doğar ve Tepeönü köyünden geçerek Fıtkılı mahallesine akar. Buradan Kömürcü mahallesine gelir ve burada batıya doğru bir kavis çizdikten sonra Yeşilyurt, Sulak ve Gürsu köylerine doğru akar(Harita 4). Dere Cizre şehrine güneydoğudan akarak Sur mahallesine yakın bir alandan sınır karakolunun olduğu yerde Dicle Nehri ile birleşerek Suriye topraklarına akar.

3.3.1.2. Nerdüş (Çağlayan) Çayı

Nerdüş çayı Şırnak ili topraklarından doğar. Cudi dağının dağlık kesimlerinden biri olan Çağlayan mahallesinden geçerek, Hisar mahallesinden gelen kol ile birleşerek Silopi ilçesine doğru akar. Silopi toprakları içinde Dicle Nehri dökülür. Nerdüş çayının bir kolu da Cizre’nin güneydoğusunda Aşağıkonuk köyü ile Yukarıkonuk mahallesinde akar(Harita 4). Nerdüş çayının üzerinde Çağlayan Mahallesi yakınında baraj çalışması bulunmaktadır ayrıca Cizre şehrinin içme ve kullanma suyunun bir kısmı bu çaydan karşılanmaktadır.

3.3.1.3. Risur (Kızılsu) Çayı

Şırnak yakınlarından doğan Risur çayı, Kasrik Boğazından geçerek Kurtuluş (Misüri) Mahallesi yakınlarından Dicle Nehrine dökülmektedir. Bahar aylarında çayın suları bol alüvyon taşıdığından bu çaya “Kızılsu” ismi de verilmektedir.

3.3.2. İklim

Yerleşmelerin dağılışı ve yer seçiminde etkili olan etmenlerden biri de iklimdir. İklim şartlarının uygun olması insanların rahat bir hayat yaşamalarına imkân sağlar. Bunun yanı sıra insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan gıda temini ve bazı ekonomik faaliyetler iklim şartlarının etkisindedir. İnsanlar

Cizre şehrine gelmeden önce Cudi Dağı üzerinde yerleşmeler kurmuşlardı. 2000 metrenin üzerinde kurulmuş olan bu yerleşme alanlarında soğuk bir iklim hâkim olduğundan ayrıca gıda temini zor olduğundan insanlar yeni yerleşim alanları arayışına girmişlerdir. Cizre şehrinin bulunduğu alanda hüküm süren iklimin sıcak olması dolaylı etkilerle beraber insan yaşamını kolaylaştırıp tarım faaliyetleri, flora, fauna açısından uygun olduğundan şehrin kurulmasında üzerinde durulması gereken bir etmendir.

Cizre şehrinde genel olarak yarı kurak bir iklim hüküm sürmektedir. Yıllık ortalama yağış 600 mm civarında iken, yıllık sıcaklık ortalaması ise 33,4 °C'dir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçer. Şehrin bulunduğu alan çevresine göre alçakta kalır. Batıya doğru gidildikçe plato sahaları dağılıp yükselti artmaktadır. Kuzeye ve doğuya doğru gidildikçe dağ sıraları bulunmakta olup yükseltinin artmasıyla iklim soğumaya başlar. Cizre şehrinin 4000 yıl önce kurulduğu düşünülürse iklim şartlarının günümüz iklim şartları ile benzer olduğu kuvvetli ihtimaldir.

3.3.3. Verimli Tarım Arazisinin Varlığı

“Neolitik Devrim'den Sanayi Devrimi'ne kadar dünyadaki ekonomik faaliyetlerinin kaynağını tarımsal faaliyetler oluşturmaktaydı. Tarım, aynı zamanda, Neolitik Dönem'e kadar devam eden avcılık ve toplayıcılıktan sonra, insanoğlunun yapmış olduğu en önemli ekonomik faaliyettir. Şüphesiz ki tarım, günümüzde bile bir ekonomik faaliyet olarak önemini büyük oranda koruyarak kırsal alanlarda yaşayan insanların temel ekonomik faaliyetini oluşturmaktadır” (Şahinalp, 2006: 52).

Tarım faaliyetlerinin yapılabilmesi için gerekli şartların başında verimli tarım topraklarının bulunmasıdır. Dağlık ve aşırı engebeli arazi tarım için uygun değildir. Dicle Nehrinin akış gösterdiği alanda kuvaterner arazileri mevcuttur(Harita 2). Cizre şehrine bakıldığında Dicle Nehrinin akış gösterdiği nehir yatağında alüvyonların birikmesiyle oluşmuş alüvyal topraklar geniş alan kaplar (Harita 6). Nitekim şehrin kuzeyinden başlayarak güneyde Silopi ilçesine doğru tarım yapılabilecek verimli topraklar mevcuttur. İlk çağda büyük medeniyetlerin su imkânlarının bulunduğu ve tarım yapılabilecek topraklara sahip alanlarda gelişme gösterdikleri düşünüldüğünde, Cizre bulunduğu yer açısından bu özelliklere sahip olduğundan şehrin kuruluşunda tarım arazilerine sahip olması da önemli bir etmendir.

4. BÖLÜM

CİZRE ŞEHRİNİN GELİŞİM EVRELERİ

Cizre şehri sahip olduğu uzun tarihi ile önemli gelişme evreleri geçirmiştir. Şehre hâkim olan uygarlıklar ve şehrin stratejik önemi nedeniyle şehir önemli gelişme evreleri geçirmiş ve bulunduğu alanda önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Tarih boyunca meydana gelen sosyal, siyasi, ekonomik ve askeri etmenler şehrin gelişimi üzerinde önemli etkilerde bulunmuşlardır. Şehre hâkim olan uygarlıklara göre bazı zamanlarda şehrsel fonksiyonları gelişmiş bazı zamanlarda ise bir kısım fonksiyonlarını kaybetmiştir. Şehrin gelişimi ele alınırken şehir üzerinde hâkim olan uygarlıklar itibariyle bölümlenmeler yapmak, daha doğru sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Şehir bazı dönemlerde çok defa kısa süreli olarak el değiştirdiğinden bazı dönemler belirsiz kalmıştır. Bunlar kısa süreli dönemler olduğundan ve herhangi ayırt edici bir özellik taşımadığından bir uygarlık dönemine dâhil edilmemiş ve bu dönemlerin başlangıç ve bitiş tarihleri ölçü alınarak ayırım yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminden itibaren Cizre şehri üç dönem halinde ele alınmıştır. Cizre şehri ile ilgili Cumhuriyetin ilk yılları ve sonra ki dönemle ilgili ekonomik veriler bulunmadığından Cizre'nin nüfus gelişimi ve mekânsal gelişimi üzerinde daha çok durulmuştur. Kuruluşundan bu yana Cizre şehrinin geçirdiği gelişme evreleri şunlardır:

4.1. Guti, Akad, Asur ve Babil Dönemleri (MÖ 4000-539 Arası)

Cizre ve çevresi Neolitik çağdan yani İ.Ö. 7. ve 5. binler arasında Hasuuna, Samarra ve Halaf kültürlerinin etkisinde kalmış bir coğrafyada yer alır. Ancak Cizre yöresinde fazla höyük olmadığı için, prehistorik ve protohistorik çağlarda bu bölgede hangi kültürlerin hâkim olduğunu söylemek güçtür. Yöre İ.Ö. 3000'den günümüze kesintisiz yerleşmelere sahne olmuştur. Şehir İ.Ö. 3000'lerin ilk yarısında büyük olasılıkla Akadlar'ın sınırları içerisinde kalmaktaydı. Bu dönemde yörenin yerli halkı Hurri kökenli olmalıdır. Akkadları sırasıyla Babilliler ve Asurlular izlemiştir. Bölge

İ.Ö. 2000’lerde Asur imparatorluğunun bir eyaleti konumundadır ve bu durum uzun süre devam etmiştir (Lafli, 2012: 16).

Araştırmacı yazar Yaşin’e göre: ” M.Ö. 4000 yıllarından itibaren Cizre, o zamanki adıyla Kardü Gazartası Gutî İmparatorluğu hâkimiyeti altındadır. Gutîler önceleri Cizre, Dicle ve Cudi dağı arasında kalan bölgede hükümran iken, daha sonra hâkimiyet alanını genişletmiştir. Gutî İmparatorluğunun başkenti olan ve Bajare Kardü denilen Cizre-Silopi arasında Cudi dağı yamacında bulunan Griçolya köyünün 5 km güneydoğusundaki yerde hala şehir kalıntıları bulunmaktadır. İlk Cizre suru Gutî imparatorluğu zamanında yapılmıştır. Bazibda (Bafid-Yafes) Köprüsü de ilk defa Gutîler Döneminde yapılmıştır. Gutîler zamanında Cizre sanatta büyük ilerlemeler kaydetmiş, hatta Gudea’nın 20 kadar heykeli bulunmuştur” (Yaşin, 2011: 25).

Cizre’nin yine önemli araştırmacı yazarlarından Tüzün’e göre: ” Cizre tarihi ile ilgili Sümer tufanlarından başlanması gerekir. Sümer tabletlerinde bugüne kadar Cizre ile ilgili tespit edilmiş olan en önemli keşif, Karda ile ilgili kayıtlardır. Bu durum Cizre tarihine 4000 yıllık bir derinlik kazandırmıştır. Asurbanipal’in Ninova’da keşfedilen 30 bin ‘Kil Tablet Kütüphanesi’, Mezopotamya kültürlerinin yazılı tercümanı olurken, bölgede irili ufaklı birçok şehrin tarihine de ışık tutar“ (Tüzün, 2014a: 142)

M.Ö. 1894 yılında Cizre I. Babil devletinin hâkimiyeti altındadır. I. Babil İmparatorluğunun başkenti Cizre’ye 28 km mesafededir. O zaman Babil adıyla büyük bir şehir olan şimdi Kebeli olarak ismi değiştirilen ve Cizre’nin güneybatısında bulunan yerde hâkimiyetlerini sürdürüyorlardı. M.Ö. 1595’te Hitit Kralı I. Murşiliş zamanında, Babil büyük bir akına maruz kalmış ve ele geçirilip yağma edilmiştir. Ancak, başkentte karışıklıkların olmasından dolayı Hitit Kralı I. Murşiliş şehri terk ederek geri dönmüştür. Asurlular içinde dindarlığı nedeniyle Cizre’ye en çok önem veren kral Sanherip’tir (M.Ö. 705-681) Sanherip, Cudi dağının üzerinde geminin durduğu yerde tapınaklar yaptırıp, buraya bu konularla ilgili kitabeler koydurmuş, kendine ait altı adet kabartma heykelini Cudi’nin Çeko tepesine değişik noktalara kazdırtmıştır. Kral Sanherip Hz Nuh’un mezarına gerekli değeri verip, restorasyonlar yaptırmıştır (Yaşin, 2011: 28,29).

“Cizre Asur için Orta ile Kuzey Mezopotamya arasındaki ticari güzergahlar üzerinde bulunan stratejik bir konuma sahiptir. Küçük Asya “Asya Minor” ismi de verilen bu bölge Mezopotamya kültürleri Anadolu medeniyetlerinin buluştuğu ve etkileşim içine girdiği önemli bir alanda antik dönemden beri varlığı bilinen doğu-batı ticaret yolları üzerindedir. Nitekim Cizre’nin bu konumu Osmanlı Devleti zamanına kadar devam etmiştir. Asurlular, bu bölgeden büyük tahıl geliri elde ediyorlardı. Cizre-Silopi arasındaki ovaya Asurlular “Ulluba” adını veriyorlardı. Ulluba bölgesinde bugün birçoğu eski 70 kadar yerleşim bulunmaktadır (Tüzün, 2014a: 144, 145).

4.2. Selevkos, Part ve Pers Dönemleri (MÖ 300-MS 600 Arası)

Cizre’nin milattan sonraki gelişimi ile ilgili tarihi kaynaklar milattan önceki dönemlere göre daha fazla olmasına rağmen bu bilgiler şehir hakkında tekdüze yani şehre egemen olan devletler ve bunların yaptıkları savaşları anlatmaktan daha ileriye gitmemektedir.

Cizre’nin milattan sonraki kronolojisi Roma ve Pers çatışmalarının öncesinde Hıristiyanlık dininin doğuşu ve yayılma sürecinde daha çok belirginleşmektedir. İslamiyetten önce Cizre’de hâkim unsur Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlık öncesi Cizre’yi içine alan geniş coğrafyada egemen olanlar Part İmparatorluğu’dur. Partlar, İran’ın kuzeydoğusunda bulunan bir medeniyettir. Bu topraklarda uzun süre saltanatını devam ettiren Partlar, M.Ö. 3. yüzyılda Selevkosları hâkimiyetleri altına alarak, onlardan geniş topraklarını, kurumlarını ve gelenekleriyle büyük bir miras devralmışlardır. Partlar döneminde dini anlamda çok büyük bir hoşgörü vardı bu durum Hıristiyanlığın Cizre’de gelişmesine imkân sağlamıştır (Tüzün, 2014a: 165, 166).

Cizre’nin III. yüzyılda Fars-Sasanileri tarafından kurulduğunu belirten Hamdullah Mustavfi ile Jean Maurice Fiey aynı görüşü paylaşırlar. Fiey’e göre aslında “Cezire-i İbni Ömer” şehri Dicle Nehri kıyısında Sasaniler tarafından “Castra Dicle” isminde bir köy yıkıntısı üzerine kuruldu. Bu şato ve kale Sasaniler zamanında Erdeşan (Babekan) tarafından tamir edildi. Sasaniler sonrası bu köy büyüdü, Hasan b. Ömer el Hattab et-Tağlibi himayesinde Cizre surları bir ek ilave ile sağlamlaştırıldı. “Kardu” bölgesi ve civarına Tağlibi Hıristiyanlar hükmediyorlardı. Elcezire bölgesine gelen Tağlibiler, bir köy harabesi olarak tanımlanan “Castra

Dicle'yi kendilerine merkez olarak seçtiler. Aşiretin bölgedeki göç hareketlerinin Cezire veya Cizre bölgelerinde Hıristiyanlığın yayılışında, büyük etkisi olmuştur (Tüzün, 2014a: 180, 181)

M.S. 297 yılına gelene kadar Cizre şehri Sasani hâkimiyetindeydi. Ermenistan'da M.S. 297 yılında ani bir baskın sonucu tuzağa düşürülen Pers Kralı Narseh ve ordusunun bozguna uğratılmasıyla Sasaniler, Dicle ırmağının batısındaki bütün toprakları Romalılara teslim ettiler. Mezopotamya'nın iştah kabartan bereketli ovalarına sahip Diyarbakır, Nusaybin ve Cizre şehirleri III. ve IV. yüzyıllarda doğu ve batının iki büyük imparatorluğu; Pers(Sasani) ile Romalılar arası sıcak savaşların merkezi olmuştur (Beysanoğlu, 2014: 109).

Yakın tarih kaynaklar da Cizre ve Nusaybin'in önemini şöyle anlatılmaktadır; "Romalılar Nisibis (Nusaybin)'i ve Bazebda (Cizre)'yi ve diğer muhkem mevkiileri ele geçirmekle (MS. 297) doğu sınırlarındaki birçok ihtiyaçlarını karşılamış oldular. Bu şehirler askeri birer sığınak, savaş kampanyaları için birer garnizon, silah deposu, gümrük sahası, piyadeler için temel bir yer ve büyük savaşlarda halk için bir barınak durumundaydılar. Çünkü bu şehirlerin etrafının korunması fazla bir kuvvet gerektirmiyordu (Tüzün, 2014a: 183). Görülüyor ki, Romalılar Cizre şehrine hâkim olduğunda sahip olduğu sur ve kalelerle şehir, garnizon özelliği göstermektedir.

Romalılar IV. yüzyılda Bazebda ismi ile kayıtlarda yer alan Cizre şehrinin önemine binaen ayrıcalıklı şehirlere tanınan belediye statüsü vermişlerdi. II.Constantius , (337-361) zamanında Cizre'de üç lejyon ile karargah kurdu ve onu doğuştan yetenekli okçularla koruma altına aldı. Milattan sonra IV. yüzyıl, Hıristiyan Roma ve ateşperest Sasani kuvvetlerinin Cizre'ye hakim olmak için buraya saldırdıkları bir dönemdir. Cizre, yukarı Mezopotamya'ya açılan Sincar, Nasibin ve Diyarbekr kaleleri gibi muhkem (sağlam) kaleler dizisinin nehir yolunu koruyan en önemli kalesidir (Tüzün, 2014a: 184).

Irak, Suriye ve Güney Anadolu üçgeni arasında kalan ve Dicle ile Fırat'ın suları ile beslenerek ziraata elverişli toprakları oluşturan el-Cezîre bölgesi, aynı zamanda ticaret yolları arasında da bir köprü vazifesini de görmektedir. El-Cezîre'nin sahip olduğu bu özellikler, Sasani ile Roma devleti arasında mücadelelerin yapılmasında etkili rol oynamıştır. Bu mücadele zincirine VII. Yüzyılın ortalarından itibaren İslâm dünyası da katılmıştır. Nihayet bölge Hz. Ömer

döneminden itibaren Müslümanların hâkimiyeti altına girmiştir (Koyuncu, 2008: 132).

4.3. M.S. VII. Yüzyıl ile XVI Yüzyıl Arası Dönem

İslamiyetin yayılmaya başladığı bu dönemde, Diyarbakır ve çevresi Emevi ve Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdaniler, Büveyhoğulları, Mervaniler, Selçuklular, Suriye Selçukluları, Anadolu Selçukluları, İnaloğulları, Nisanoğulları, Hısn-ı keyfa Artukluları, Eyyübiler, İlhanlı, Mardin Artukluları, Timur Devleti, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı devleti hâkim olmuştur (Kılıç, 2008: 20).

Cizre'ye İslamiyet'in ne zaman geldiği ile ilgili kaynaklar muhtelifdir. Ancak bu kaynaklar arasında en eski ve en uygun bulunan bilgelere göre Cezire bölgesi, II. Halife Hz. Ömer b. Hattab zamanında, sahabe-i kiramdan İyad bin Ğanem (ra) tarafından fethedilerek İslamiyet'le şereflenmiştir. Güçlü rivayetlere göre Cizre'nin fethi savaşla değil sulhen olmuştur (Belâzuri, 2002: 251).

Şerefhan'a göre Cizre'nin fethi şöyledir: "Cezire şehri eski şehirlerdendir. Hz. Ömer halifeliği döneminde H. 17 (639) yılında Ebu Musa el Eşar-i ile Sa'd bin İyaz bin Osman tarafından fethedilmiştir. O zaman bütün Cezire halkı haraç ödemeyi kabul etti. Yalnız Cezire'ye bağlı Arap aşiretlerden Beni Tağlib aşireti bunu kabul etmeyerek Rum kralına kaçtılar" (Şerefhan, 1998: 99).

Said Paşa Diyarbakır salnamelerinde Cizre'ye tayin edilen valiler ile ilgili olarak; " İlk vali olarak tayin edilen İyad b. Ğanem, Hicri 20 tarihine kadar devam etmiştir. Onun vefatıyla Said b. Huzeyn, Cezire valisi oldu, Onun da vefatıyla Umeyr b. Sa'd el- Ensari, iki yıl sonra H. 22 yılında Ömer b. Sürak vali oldu. Bir yıl sonra H. 23'te Ziyad b. Hanzala seçildi. Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osman zamanında Ziyad'dan alınan Cezire idaresine Velid b. Ukbe getirildi. Onun beş sene sonra hastalanması ve istifasıyla Cezire bölgesi H. 31 yılında Şam valisi Muaviye b. Ebi Süfyan'a ilave olarak teslim edildi" (Diyarbakır Salnameleri, c.3, s. 381).

Emeviler dönemiyle ilgili olarak Cizre halkının tamamının harici olduğundan bahseden kaynaklar, Haricilerin özelde Bazedba ve Bakarda (Cizre'de), genelde ise Ceziretü'l Fıratıyye bölgesinde bir yandan Emevi hâkimiyetini sarstığını, bir yandan da şehirlerine hücum ederek sıkıntı ve eziyete yol açtıklarını söylemektedirler.

Hariciler ve kabileler arası çatışmalar bölgede acı ve felaketlerle dolu bir dönemin yaşanmasına sebep olmuştur. Cezire’de bu dönemde Harici bir topluluk, Emevilerin mal ve hayvanlarına el koyarak güçlendiler. Şehir ve köylere dağılarak yağma ve talana yöneldiler, sakinlerinin ekinlerini telef ettiler, mallarını gasp ettiler. Oradan da Nusaybin, Bazebe (Cizre) ve diğer bölgelere dağılarak halka eziyet ettiler, evlerini yıktılar ve halklarını göç etmek zorunda bıraktılar (Ğandur, 2008: 45).

Cizre, Abbasi Hilafeti boyunca farklı durumlar geçirdi. Bunlardan bazıları şehrin gelişmesini ve bayındır hale gelmesini sağladı bazıları da, şehrin yıkılmasına ve yok olmasına yol açtı. Bu ilerleme ve gerilemeler sadece belirli bir dönemle sınırlı kalmadı. Bu her iki durum da, birbirinden farklı bazı etkenlere bağlı olarak gelişti. Abbasi halifeliği ve Mezopotamya’daki emirliklerin içinde bulunduğu iç ve dış durum ile meydana gelen değişimler, o günkü yöneticilerin durumları ve ahlaki yapıları ile ilgili ve diğer komşu şehirlerin yöneticileriyle olan ilişkileri, söz konusu etkenlerden sadece birkaçıydı. Abbasi Devletinde yönetimi elinde bulunduranlar arazileri parçalıyor, köy ve şehirleri ucuza satıyorlardı. Doğal olarak haraç, cizye ve vergileri toplayanlar da bu yöneticilerdi. Onlar yalnızca halka verdiklerinin geri gelmesiyle yetinmiyorlardı; verdikleri maldan daha fazlasını elde etmek ve o mala kat kat üstünde kâr etme beklentisi içindeydiler. İşte bu nedenlerden dolayı, yol kesme, hırsızlık olayları yayılmış, insanların güvenliği tehdit eder hale gelmiştir (Ğandur, 2008: 52).

İbnu Şeddad Eyyubi Devleti zamanında vergi müfettişi olarak geldiği Cizre şehri hakkında; “Dicle nehri tarafından bir hilal gibi çevrili olduğunu, etrafında bir sur bulunduğunu; bu surun 1. Babulcebel, 2. Babulma, 3. Babulcedid (Dağkapı, Nehir Kapısı ve Yenikapı) isimlerinde üç kapıya sahip olduğunu ve içinde namaz kılınan iki adet camisi ile dört Şafii Medresesi mevcut bulunduğunu nakleder. Şehir içten ve dıştan olmak üzere iki vadiyle kaplıydı. Aynı zamanda 1 hastane, 15 hamam ve surların dibinde 30’a yakın bostanı mevcuttu. Şehirde sekiz kale bulunmaktaydı. İdari yapısı da bir düzen içerisinde olan şehir ve mahallelere ayrılıyordu. Sokakları mahallelerin içine doğru ilerliyor ve kış mevsiminde çamurlu olduğundan söz ediliyordu. Bununla birlikte bu şehir yapısal olarak yörenin en güzel şehri, halkı varlıklı ve sosyal olduğu için de güvenilir bir yerdi (Ğandur, 2008: 76).

Miladi 14. yüzyılda şehir değişime uğradı. Gezginci İbnu Battuta burayı ziyaret ederken bu durumu şöyle dile getirmiştir: “ Biz Ceziretu’bnu Ömer (Cizre) şehrine ulaştık. O güzel ve büyük bir şehirdi. Vadilerle çevriliydi. Şehrin çoğu yıkılmış bir durumdaydı. Taşlarla sağlam yapılmış bir eski çarşısı ve yine taşlarla yapılmış surları vardı. Halkı erdemli, kültürlü ve yabancıları seven insanlardı (Ğandur, 2008: 77).

Cizre’nin bu tarihlerdeki idari yapılanmasına bakıldığında değişen siyasi şartlar değişse bile bu dönem ile ilgili olarak El Maksudi şöyle demiştir: “Ceziretu’bnu Ömer Bölgesinde bulunan bazı şehirler şunlardır: Fişabur, Bainata, El muğise ve Ez-Zozan” (Ğandur, 2008: 77).

İbnu’l Esir ise bu bölgeden şöyle söz ediyor: “ Şuş kalesi Ceziretu’bnu Ömer nahiyelerindedir. Tanze Ceziretu’bnu Ömer (Cizre)’in bir şehridir. Finik Kalesi Ceziretu’bnu Ömer (Cizre)’in komşusudur. El Akime isimli köyde Cizre’ye bağımlı bir köydür (Ğandur, 2008: 77).

Görülüyor ki Cizre şehri bu dönemde bile önemli şehirlerin başında gelmektedir. Her ne kadar tarihi süreçte savaşlar sonucu bölge yıkımlar, yakımlar, talanlar geçirip enkaz haline gelmiş olsa dahi çok şehir ve köy buraya bağlıydı.

Hamdaniler döneminde Mezopotamya ve bu çerçevede Cizre’ye baktığımızda Hamdaniler’in hâkimiyeti altında bulunan şehirler bir çeşit güven ve istikrar ortamını bulmuşlarsa da bunun yanında Hamdaniler’in bu bölgenin insanlarına uyguladıkları ekonomik politikalar bazı tedirginlik ve huzursuzlukların meydana gelmesine sebep oldu. Bu ekonomik politikalar, diğer bazı sebeplerle birlikte bazen ülkede bir çöküşe yol açmış, şehirler ve köyler yıkımla karşı karşıya kalmıştır (Ğandur, 2008: 87).

İbn-ü Havkal ülkenin içinde bulunduğu durumu ve Cizre ile ilgili olarak: “Hükümdarlar bıraksaydı ve şeytanın kanunları icra edilmeseydi, burada sürekli ticaret ve kâr vardı. Cizre’ye bağlı yerleşim birimlerinden olan es-sinn’de zulüm, kötülük ve nefret vardı, yakılıp yıkılması çok uzak değildi (Ğandur, 2008: 87).

Cizre ile ilgili olarak yaşanan sıkıntılar sadece Hamdaniler ile sınırlı olmayıp, tarihin birçok sürecinde yaşandığı görülmektedir. Hamdaniler döneminde Hariciler, Karamitler ve Bizanslılar ile çeşitli savaşlar yapılmıştır. Bu savaşlar her ne kadar Cizre şehrinde gerçekleşmemiş olsa bile savaşlar nedeniyle Cizre halkı da vergilere

maruz bırakılmış veya belirli oranda asker göndermiştir. Bu durum o zamanki şehir hayatını olumsuz etkilemiştir.

Hamdaniler döneminde Cizre yakınlarında Cudi dağı eteklerinde Dicle nehri üzerinde o günkü adıyla Erdemişt Kalesi olarak bilinen yerde, mefruşat ve daha başka mallar imal ediliyordu. Yine bu dönemde Cizre, dokumacılık alanında olduğu gibi Hristiyanlar içki üretiminde de oldukça ilerlemiş bulunuyorlardı. Cizre'den Musul'a ticaret olarak bal, helva, peynir, ceviz, badem, incir ve daha başka mallar nakledilirdi. Yine Emir Nasiruddevle'nin, Dicle nehrinde kullanılmak üzere yüz elli kayık aldığı ve bunların her birinin yaklaşık on kişiyi yükleriyle beraber taşıyacak kapasitede olduğu bildirilmiştir (Akbaş, 2012: 53).

Hamdanilerin Mezopotamya üzerindeki egemenliği zayıfladığından ve askeri güçleri dağıldığından dolayı, Büveyhilerden Adudu'd-Devle, bundan yararlanarak Cizre'yi ele geçirmiştir. 979 yılında Büveyhilerin yardımıyla, Nasiru'd-Devle el Hamdani devleti ortadan kaldırıldı. Bad el-Kürdi'ye bağlı güçler, Mezopotamya bölgesindeki şehirleri ele geçirmeye başladılar. Bad el Kürdi hükümdarlığında bir süre kalan Cizre, daha sonra 1096 yılına kadar Mervani Devletinin egemenliği altına girdi (Ğandur, 2008: 95).

Yaklaşık bir asır Mervani hâkimiyetinde kalan Cizre şehri o dönemde önemli siyasi kültürel ve sanatsal faaliyetlere sahne olmuştur. Mervani hükümdarlarının bu şehirde para bastırmaları onların buradaki hâkimiyetlerini kanıtlayan en önemli bulgulardır. Öte yandan bu dönemde şehir surlarında imar faaliyetleri yapılmış. Cizre'de bu dönemde sadece Müslümanlar değil gayrimüslimler de yaşamışlardır. Özellikle de Yahudi'lerin yoğunluğu dikkat çekicidir (4000 civarı Yahudi nüfus). Cizre Mervaniler için bir sığınak olmuştur. Nitekim Selçuklu istilasına uğrayan Mervani ülkesinde yaşama şansı bulunmayan Mervani hükümdarı Nasruddevle Mansür kaçıp Cizre'ye gelmiş ve burada yaşamını sürdürmüştür (Akbaş, 2012: 65).

Cizre şehri 1127-1250 yılları arasında Zengi atabeylerinin hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu dönemde Cizre üzerinde birçok hâkimiyet mücadelesi yapılmıştır. Bu dönemlerle ilgili olarak İbnu'l Esir: "İmaduddin Zengi Cizre'de ikamet edip oranın durumuyla yakından ilgilendi, konumunu güçlendirdi, kalelerini ve gemilerini takviye etti, halkını sevdi ve halkı da onu sevdi. Giderek ekonomik durum canlandı, ilerlemeye ve gelişmeye yönelik doğru adımlar atıldı (Ğandur, 2008: 129).

Eyyübiler zamanında Cizre şehrine baktığımızda kendilerine bağlı olmak şartıyla Cizre'deki emirliği ortadan kaldırmamışlar, düşmanlarına karşı Cizre halkının desteğini elde etmişlerdir. Eyyübiler, bölgede birlik ve istikrar sağlamalarıyla birlikte eğitim, sağlık, ziraat, imar ve sanat faaliyetleri hızlanmıştır. Bölgede pek çok hastane, medrese, hangah(tekke), köprü, hamam, kervansaray yapıldığı gibi, çok sayıda değerli âlim de yetişmiştir (Bilgin, 2012: 72, 77).

Eyyübi devletinin yıkılmasından sonra Cizre şehrine hükümdarlığını Bedruddin Lu'lu'nun yaptığı Lu'luiler hâkim oldular. Lu'luiler zamanında Cizre şehrinde daha önceki ağır baskılar, yerini hoşgörülü bir yönetim anlayışına bıraktı. Ekonomik, toplumsal, imar ve savunma işleriyle ilgilendiler. Hayatın her safhasında ilerlemeyi sağladılar; Cizre'nin olanakları yükseldi, şehir büyüdü, savunması güçlendi, emniyet ve istikrar yerleşti (Ğandur, 2008: 166).

Bedruddin Lu'lu zamanında Moğol istilası baş göstermiştir. Bedruddin, Moğol hükümdarı Hülagü Han'a bağlılığını göstermek için çeşitli hediyeler göndermiş ve bu şekilde ülkesini Moğol saldırısına karşı korumuştur. Moğollar zamanında Cizre, Mezopotamya bölgesindeki diğer şehirler gibi üstünlük sağlayanlara itaat etmiş ve bağlılık göstermiştir.

Cizre şehri bundan sonraki tarihlerde sırasıyla Timurleng İmparatorluğu, Akkoyunlular ve Safevi Devletlerinin işgaline uğradı ve en son olarak fiili olarak Osmanlı Devletinin himayesinde kalmıştır.

4.4. Osmanlı Döneminde Cizre Şehri

Cizre şehrinde Osmanlı devletinin hâkimiyeti konusunda tüm kaynaklar aynı durumu ifade etmektedir. Yavuz Sultan Selim zamanında 1514 senesinde Çaldıran savaşında Şah İsmail'in ordusunu yenmesiyle başlamıştır. Bu tarihten sonra 1516-17 Cizre şehri Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

XVI. yüzyılda Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler dönemin iki büyük devleti olan Osmanlı ve Safevilerin karşılaştıkları sınır bölgelerinde, çatışmaların yoğun olmasına neden olmuştur. İki devletin Kürt bölgeleri üzerinde hâkimiyet sağlama çabaları, Osmanlıların Kürt emirlikleri üzerinde yürüttükleri akıllıca siyaset ile Osmanlı Devleti Kürdistan'ın büyük bir bölümünü ilhak etmeyi başarmıştır (Bilgin, 2012: 68).

Osmanlı Devleti, Güneydoğu Anadolu'yu fethettikten sonra(1516-1517), aşiret yapısı güçlü olan yerlerin idaresini bazı kanunlar çerçevesinde yerli yöneticilere bıraktı (Yıldız, 2010: 113).

Osmanlı Devleti döneminde uzun seneler Cizre ve Kürt beyliklerinin her biri bağımsız idiler. Osmanlı kaynaklarında bu durum şöyle izah edilmektedir: “ Her biri müstakil Rum hükümdarının malikanesi olduğu gibi, Saltanat-ı Seniyye (Osmanlı) tarafından zapt edildiği sırada, her bir Kürd Beyi istiklal üzere (bağımsız) idi. Diyarbakır Hükümeti Akkoyunlu hanedanından sekiz dokuz sene evvel Safevi Şah İsmail hâkimiyetine geçmiş, Mardin hükümeti dahi Safevilerin elindeydi. Cezire Hükümeti(Şehir İdaresi) ise bu dönemde Ümeyye oğullarından Halidiler'in elindeydi (Diyarbakır Salnameleri, 253).

Osmanlı Devleti, Cizre'nin egemenlik statüsünü değiştirmiş, muhtelif zamanlarda farklı yönetim şekilleri ile idare etmiştir. Bunun sonucu olarak Cizre'de yönetimin başında bulunanlar hükümdar, hâkim, emir, mir ve bey gibi çeşitli unvan ve hitaplara maruz olurken, Cizre idaresi de beylik, emirlik, vilayet, sancak, hatta yakın tarihe kadar hükümet ve eyalet hatta ülke olarak tarihi vesikalarda yer almıştır. Uzunçarşılı Cizre ile ilgili olarak: “ Büyük Kürt beyliklerinden biridir” (Uzunçarşılı, 1988: 275).

“Cizre 1850 tarihinde Kürdistan eyaletine bağlı bir sancaktır. Cizre sancağına bağlı olarak, Cezire-i Ömeriyye, Bohtan, Hacıbehram ile Mardin ma'a tevabı burada dikkate değer şey Mardin livası ortadan kaldırılmış, Mardin kazası ve Mardin'e tabi olan bölgenin tamamı Cizre sancağına bağlanmış olmasıdır. Cizre sancağı 1855-1865 tarihleri arasında Kürdistan eyaletine bağlı bir liva yapılmıştır. Daha sonra 1866 yılında Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır” (Tüzün, 2014a: 456).

“Osmanlı hâkimiyeti sonrasında Bohtan Emirliği, “Hükümet-i Cezire” olarak isimlendirilmekteydi. 19. Yüzyıla kadar Osmanlı Devletiyle ilişkileri, genellikle İran ile yapılan mücadelelerde Osmanlı tarafında yer almaları sebebiyle genellikle olumlu geçmiştir. Aile içi çatışmalarının yaşandığı dönemlerde, Osmanlı'nın kendine daha yakın gördüğü kişiyi mir olarak desteklemesi dışında müdahalesi pek söz konusu olmamıştır. IV. Murad döneminde emirlerin idaresine son verilmişse de daha sonra tekrar idareyi ellerine almışlardır. Emirlik “Azizan” hanedanı tarafından yönetilmekteydi. Bedirhan Bey zamanında emirlik kendini çevresine kabul

ettirmişken yaşanan iki gelişme hem kendisinin hem de Kürt emirliklerinin sonu olmuştur. Cizre'nin Musul'a bağlanmasından sonra Musul ile girişilen mücadele ve bölgedeki Nasturiler'e karşı başlatılan harekettir" (Özcoşar, 2012: 103).

Sultan II. Abdulhamid, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da devlet otoritesini kurup asayişini sağlamak amacıyla bir tedbir olarak bu bölgelerde Hamidiye Alaylarını kurmuş ve bunun için bölgedeki aşiretleri İstanbul'a çağırmıştır. Cizre alayları padişahın ilgisini çekip gözdesi olmayı başaran Mustafa Paşaya bağlı olarak kurulmuştur. Cizre alayları her ne kadar bölgede yararlı işler yapmış olsa da daha sonraki zamanlarda kontrolden çıkmış ve eşkıyalık yapmaya başlamışlardır (Eliaçık, 2012: 112).

Nüfus, belli bir yerde belirli bir zamanda bulunan insan sayısıdır. Nüfus coğrafyası ise dünyada, herhangi bir bölge veya ülkede nüfusun artışı, yoğunluğu, iş kollarına ve yaş gruplarına göre dağılışı, eğitim seviyesi, göç vb. üzerinde duran ve bunların nedenlerini araştıran beşeri coğrafyanın bir dalıdır (Atalay, 2004: 319).

375 Numaralı Cizre Sancağı Cizye Defteri Cizre ile ilgili olarak (H. 1254-1278/ M.1838-1857): "Nefs-i Cizre'de (Cizre merkez) bulunan gayrimüslimler Ermeni, Keldanî ve Yahudi milletleri başlığı altında tasnif edilip, her milletten cizye veren mükellefler meslek, isim ve babalarının isimleriyle birlikte yazılmıştır. Daha sonra Cizre sancağına bağlı kazalar, kazalara bağlı nahiyeler, nahiyelere bağlı köyler tek tek yazılarak bu mahallerde cizye mükellefi olan zimmîler isim ve baba isimleriyle birlikte kaydedilmiştir (Özcoşar, Güneş, 2006: 167). Buna göre Nefs-i Cizre'de cizye mükellefi nefer sayısı aşağıdaki tablo 6'da görüldüğü gibidir.

Tablo 6: Nefs-i Cizre'de Cizye Mükellefi Gayrimüslimlerin Cizye Dağılımları (H. 1254-1278/ M.1838-1857)

	Edna (En Az)	Evsat (Orta)	A'la (En Yüksek)	Toplam
Ermeni Milleti	17	3	-	20
Keldanî Milleti	42	11	2	55
Yahudi Milleti	11	2	1	14

Kaynak: Özcoşar, Güneş 2006: 167

Deftere göre Nefs-i Cizre’de gayrimüslimlerin mesleki dağılımları ise şöyledir: Ermeni Milleti; eskici 3, bezzaz(Manifaturacı) 5, ziraatçı 3, değirmenci 2, kelekçi 1, çulcu 1 ve taşçı 1 neferdir. Bunlar dışında kalan 4 neferden birinin mesleği verilmezken geri kalanlar diğer meslek sahiplerinin oğlu ve karındaşı olarak kaydedilmiştir. Kardeş ve oğlu olarak kaydedilen neferler büyük ihtimalle kardeşleri veya babaları ile aynı meslektendirler. Buna göre; taşçı oğlu 1, bezzaz karındaşı 2 neferdir. Keldanî Milleti; bezzaz 9, eskici 7, boyacı 2, ziraatçı 5, kuyumcu 2, bakkal 1, kantarcı 2, debbağ 1, katib 1, kapuci 2, taşçı 1, çulcu 2, basmacı 1, haffaf(Ayakkabıcı) 1 neferdir. Bezzaz kardeşi 5, bezzaz oğlu 2, eskici oğlu 1, kapucu oğlu 1, boyacı karındaşı 1 ve debbağ karındaşı 2 neferdir. 5 neferin ise meslekleri belirtilmemiştir. Yahudi Milleti; bezzaz 3, muallim 2, eskici 1, atar 1, ziraatçı 1 neferdir. 4 neferin ise meslekleri belirtilmemiştir (Özcoşar, Güneş 2006: 167). Bu bilgiler ışığında Cizre şehrinde yaşayan Ermeni ve Keldani milletleri 1838-1857 yılları arasında özellikle ticaret ile uğraşmışlardır.

Nefs-i Cizre’den sonra, Sancağın merkezi olan, Cizre Kazası’na bağlı kasaba, nahiye ve bu nahiyelere bağlı köyler, bu mahallerdeki gayrimüslimlerin “*esnaf-ı selaseye*” göre dağılımları verilmektedir. Buna göre Cizre Kazası’na bağlı bir kasaba bulunmaktadır. Mansure(Dicle Bucağı) adlı bu kasabadaki gayrimüslimlerin hangi milletten oldukları belirtilmemekte, sadece esnaf-ı selaseye göre dağılımları verilmektedir. Buna göre; edna 27, evsat 23, a’la 2 neferdir (Özcoşar, Güneş 2006: 168). Cizre kazasına bağlı nahiye ve bu nahiyelere bağlı köyler ile cizye mükellefi gayrimüslimlerin esnaf-ı selaseye göre dağılımları şöyledir:

Tablo 7: Cizre Kazası’na Bağlı Nahiye ve Köylerde Bulunan Cizye Mükellefi Gayrimüslimler (H. 1254-1278/ M.1838-1857)

Nahiye Adı	Köy Adı	Edna	Evsat	A’la	Toplam Nefer
Azârkân Nahiyesi	Bânabil Karyesi	3	2	1	6
	Hazâk Karyesi	180	63	7	250
	Hest Best Karyesi	41	28	3	72
	Kefveh Karyesi	6	2		8
	Kefşi Karyesi	8	5		13

Tekâkân Nahiyesi	Sedâri Karyesi	5	5		10
	Zebonn Karyesi	8	6		14
	Bezvân Karyesi	10	3		13
Hasenân-1 Bala Nahiyesi	Medeh Karyesi	36	24	3	63
	Zerâneh. Karyesi	11	8	1	20
	A'grit Karyesi	5	6	3	14
	'Aser Karyesi	8	2	2	12
	Nebelbel Karyesi	33	8	3	44
Hasenân-1 Zir Nahiyesi	Hasnân Zir Karyesi	5	2		7
	Heb Ahmava Karyesi	6	1		7
	Kasr-1 Dib	29	18	1	48
	Bireh Bibâ Karyesi	15	2	1	18
	Hâsâna Karyesi	5	1		6
	Bakevs Karyesi	6	5		11
Beşhabur Nahiyesi	Beşhabur Karyesi	41	36	9	86
	Takiyan Karyesi	21	25	6	52
	Gerke Bedro Karyesi	48	35	4	87
	Nehrevân Karyesi	9	4	1	14
	Telfebi Karyesi	5	8	2	15
Şah Nahiyesi	Hebler Karyesi	5	3		8
	Şah Karyesi	42	25		67
	Diğer Şah Karyesi	3	1		4
Elyân Nahiyesi	Bâdiyân Karyesi	6	3		9
	Gergo Karyesi	8	3		11
	Hanike Karyesi	3	7		10
Harunan Baki Nahiyesi	Cerami Karyesi	6	2		8
	Henon Karyesi	9	3		12

Kaynak: Özçoşar, Güneş, 2006:168, 169

Bu nahiye ve köyler dışında Cizre kazasına bağlı bir gayrimüslim aşirete ait tahrir de verilmektedir. Buna göre muhtemelen Cizre'ye bağlı bölgelerde göçebe olarak yaşayan Besirti Aşireti'nin cizye mükellefleri; 28 edna, 18 evsat olmak üzere toplam 46 neferdir. Cizre Kazası'nda cizye mükellefleri (Gurebâ cizyesi dâhil); edna

811, evsat 441, a'la 54 olmak üzere toplam 1306 neferdir. Bunlardan toplanan cizye miktarı ise 28.635 kuruştur (Özcoşar, Güneş 2006: 167).

Bedirhan Bey isyanı sonrasında yapılan idari değişiklikle, Cizre Sancağına Mardin, Hacı Behram ve Bohtan kazaları bağlanmıştır. 375 numaralı defterde, Mardin kazası hariç, Cizre'ye bağlı iki kaza ile bunlara bağlı nahiye ve köylerde bulunan cizye mükellefi gayrimüslimlerin tahriri yapılmıştır. Mardin Kazası'nın mufassal tahriri defterde yer almamasına rağmen, defterin sonunda yer alan toplamda, Mardin Kazası'ndan toplanan cizye miktarı da eklenmiştir (Özcoşar, Güneş 2006: 169).

375 numaralı deftere göre Bohtan Kazası'nda cizye mükellefleri (Gurebâ cizyesi dâhil) edna 1094, evsat 1033, a'la 38 olmak üzere toplam 2.165 neferdir. Bunlardan toplanan cizye miktarı ise 49.725 kuruştur (Özcoşar, Güneş 2006: 170).

Defterde her kazanın nahiye ve köylerinde bulunan cizye mükellefi gayrimüslimler ile birlikte, dışardan değişik amaçlarla gelmiş gayrimüslimlerin de tahriri yapılmıştır. “*Gurebâ Cizyesi*” başlığı altında, dışarıdan gelen gayrimüslimler esnaf-ı selaseye göre tasnif edilerek yazılmıştır. Bu gayrimüslimler muhtemelen geldikleri yerlerde vekil bırakmamış ve bu sebeple ellerinde ruhsat bulunmayan gayrimüslimlerdir. Bu sebeple cizyeleri, buldukları mahalde tahsil edilmiştir. Gurebâ cizyelerinin en önemli özelliği, genellikle bu sınıftaki cizye mükelleflerinin nereli olduklarına dair bilgiler vermesidir. Bu yönüyle gurebâ cizyelerinde, Cizre Sancağı dâhilindeki kazaların Osmanlı ülkesinin hangi bölgeleriyle ilişki içinde oldukları ve bu ilişkilerin sebepleri üzerinde değerlendirme yapmayı kolaylaştıracak bilgiler sunmaktadır (Özcoşar, Güneş 2006: 171).

Defterde yer alan gurebâ cizyesinin kazalara göre dağılımı şöyledir: Cizre Kazası'nda; Diyarbakırlı 18, Mardinli 15, Musullu 10, Madenli 4, Zaholu 3, Bolulu 3, Manastırlı 2, Midyatlı 2 kişi bulunurken; İstanbul, Bağdat, Çemişkezek, Arapgir, Tokat, Erzurum, Bursa, Muş ve Van'dan 1'er kişi bulunmaktadır. Gurebâ cizyesi içinde yer alan 26 neferin nereli olduğu belirtilmezken, 7 neferin nereli olduğu yazıdan dolayı tespit edilememiştir. Gurebâ cizyesi, 69 edna, 28 evsat, 2 a'la olmak üzere toplam 99 neferdir. Bohtan Kazası'nda; Hudavendigarlı 16, Hakkarili 9, Madenli 3 kişi bulunurken; Diyarbakırlı, Mardinli, Musullu Çermikli, Sürkülü, Turlu ve Zaholu 1'er kişi bulunmaktadır. 57 kişinin nereli olduğu belirtilmemektedir.

Bohtan Kazası gurebâ cizyesi; 71 edna, 19 evsat, 2 a'la olmak üzere toplam 92 neferdir (Özcoşar, Güneş 2006: 174).

Defterin sonunda, defterdeki bilgilerin toplamı verilmektedir. Her kazanın edna, evsat ve a'la olarak toplamları ile bunların kaç kuruş ettiği belirtilmektedir. Buna göre Cizre Sancağı'nın “*yekunu*” şöyledir:

Tablo 8: Cizre Kazasında Cizye Mükellefleri ve Toplam Cizye Miktarı (H. 1254-1278/ M.1838-1857)

	Edna	Evsat	A'la	Toplam
Ermeni Milleti	811	441	53	1305

Kaynak: (Özcoşar, Güneş 2006: 174).

Tablo 9: Cizre'ye 1869-1870 Yıllarında Bağlı Bulunan Nahiye ve Köyler (H. 1254-1278/ M.1838-1857)

Yer İsmi	Bağlı Bulunan Köy Adedi
Cizre ve etraf-ı Şehir	12
Kura-ı Selase	3
Peşhabur	5
Şahpesend	6
Alikan	7
Hasenan	44
Azerkan	24
Ömerkan	9
Harunan Baki	9
Fenek Bağı	7
Şekakan	12
Harunbaş	8
Alevan	9
İmaran	10
Şah	15
Zibari	4

Kaynak: Özcoşar, Güneş, 2006: 175

Şehirlerin gelişiminde sosyo-ekonomik etkenler önemli olup, bu etkenlerin başında da demografik özellikler önemli bir yer tutar. Cizre şehrinin nüfus gelişiminin Osmanlı devletinin son zamanında nasıl bir seyir izlediği önemlidir. Cizre şehri ile ilgili Diyarbakır Salnamesinde “ Hu kaza Nusaybin’ in şark ve şimal-i

şarki cihetinde 4699 murabb-ı arazi 1 kasaba, 1 nahiye. 251 karye (210 Müslim. 20 gayr-i Müslim, 21 muhtelif) ile 35000 nüfusu havidir” (Hicri 1319 senesine ait Diyarbakır Salnamesinden aynen çeviridir).

Tablo 10: Salnamelere göre Cizre şehri ve bağlı nahiyeleri, Nahiyelere bağlı köy sayıları, hane sayıları ve nüfus miktarları (1872)

Kaza-i Cizre	Kura-i Mevcude	Hane ve Hane	Zükur (Erkek) Gayr-i Muslim	Nüfus Müslim	Yekün Nüfus
Cizre Kasabasi		475	238	734	972
Etraf Şehir Nahiyesi	3	11		22	22
Zibari Nahiyesi	20	120	183	118	301
Alikan Nahiyesi	5	79		255	255
Şahpesend Nahiyesi	13	222		511	511
Ömerkan Nahiyesi	9	106	20	279	299
Ezerkan Nahiyesi	23	547	431	814	1245
İmaran Nahiyesi	8	140	16	213	229
Harunbaki Nahiyesi	9	161	31	388	419
Fenek Nahiyesi	9	392	10	594	604
Şah Nahiyesi	15	187		433	433
Harunbati Nahiyesi	9	122		264	264
Elvan Nahiyesi	12	125		224	224
Şekakan Nahiyesi	12	324		743	743
İliyan Nahiyesi	60	1123	51	2119	2160
Hasanan-i Zir Nahiyesi	50	666	81	390	1471

Berseyfi Nahiyesi	25	458	420	849	1269
Bazmir Nahiyesi	20	175	88	371	459
Zihberi Nahiyesi	7	79		191	191
Pustkor Nahiyesi	16	719	346	1689	2035
Hacibehram Nahiyesi	85	1937	1017	4416	5433
Keban Nahiyesi	10	346	39	933	972
Korkil Nahiyesi	7	100	81	251	332
Koger					
Espirti Aşireti		42		104	104
Ermeni aşireti		18	43		43
Yekün-i Kaza-i Cizre	417	8674	3095	18905	21000

Kaynak: Özcanlı, 2007: 133

Tablo 11: Cizre Şehrinde Nüfus ve Hane ve Muhallat ve Kuramı Miktarı, H.1288 (1872)

Esam-i liva ve Kaza ve Nevahi	Mikdar-ı Hane	Aded-i Mahallat ve Kura	Müslim Nüfus	Gayr-i Müslim Nüfus	İcmal-i Nüfus
Cizre Kazası	5931	286	11820	2020	13840

Kaynak: Özcanlı, 2007: 132

Tablo 12: Cizre Kazasında H. 1312 (M. 1894-95) Senesinde Yaşayan Nüfusun Durumu

Cizre Kazası			
İslam		Ermeni	
Zükür (Erkek)	İnas (Kadın)	Zükür	İnas
6505	3933	26	27
Süryani Kadim		Ermeni Katoliği	
Zükür	İnas	Zükür	İnas
555	175	599	514
Protestan		Yahudi	
Zükür	İnas	Zükür	İnas
19	16	58	68
Yezidi			
Zükür	İnas		
25	23	Yekun	12843

Kaynak: Özcanlı, 2007: 132

Cizre şehri geçmişten bu yana yerleşim yeri olarak farklı inanç ve kimlikteki insanlara ev sahipliği yapmıştır. Süryani, Protestan, Yezidi, Yahudi, Ermeni gibi inanç ve kültürlerin olduğu görülebilmektedir (Tablo 12).

“Cizre, 1870-1871 yıllarında Liva-ı Mardin’e bağlı, Kaymakamı Hacı Süleyman Ağa’dır. Cizre’de müftülük ihdas edilmiştir. İlk müftü Abdulhamid Efendidir. Binbaşı Kolağası ve yüzbaşı seviyelerinde otuz iki rütbeli askeri zabıtası vardır. Hıristiyan cemaatinin Süryani Başpiskoposu Metahefendi, Keldani cemaatinin başpiskoposu ise Pavlov Efendidir. Bu senenin en önemli hadisesi ise 1870-71 yıllarında Cizre’de Mektebe-i Rüşdiye yani ortaokul yapılmıştır. Ayrıca bir Kadranashane (Misafir ağırlama evi) tesis edilmiştir. Osmanlı idaresinde, Mardin livasına bağlı Cizre’de belediye teşkilatı ilk olarak 1873-74 yıllarında kurulmuştur. Cizre’nin ilk belediye reisi Abdi Ağadır. Belediyenin ikisi Müslüman bir gayrimüslim 3 azası vardır. Tapu idaresi de aynı yıl ihdas edilmiştir. Cizre’ye bağlı Hacı Behram nahiyesi 1874 tarihinde Şırnak adı ile anılan bir kaza haline getirilmiştir. Cizre’de Hıristiyanlar 1875 yılında iki başpiskoposluk seviyesinde temsil edilmektedir. 1876 yılında Keldaniler başpiskoposluk seviyesinde Matran Batras Efendi, Süryaniler ise Murahhas Vekili Şem’un ile temsil edilmektedir.

Hıristiyanlar Cizre Belediyesi'nde bir üye bulundurmaktadır. Cizre'nin 1877 yılında bağlı nahiyeleri ile birlikte toplam nüfusu 13.840 kişidir. Müslüman nüfus 11.820, gayri Müslim sayısı 2020, hane sayısı 5931, köy ve mahalle sayısı ise 286'dır. Aynı yıl içinde Cizre'de Meclis-i Deavi (Dava Meclisi) ve posta müdürlüğü teşkil edilmiş, rüsumat (Gümrük) memurları ve tahsildar gibi memur sayılarında artış görülmektedir. Cizre'ye 1900 yılında gelen Diyarbakır valisinin tespiti ve görüşleri üzerine Cizre'de derhal yeni bir mekteb-i rüşdi binası inşa edilmeye başlanmış, binanın yapımı için kendisi tarafından bir miktar para yardımında bulunulmuştur. Osmanlı Salnamelerinin 1900 yılı kayıtlarına göre Cizre'de bir kaymakam, bir kaymakam vekili, bir müftü, mal müdürü, idare meclisi, Mahkeme-i Bidayet (Adli), mal kalemi, Ziraat Bankası şubesi, polis teşkilatı (Bir komiser iki polis), belediye teşkilatı, telgraf memurları, Duyun-u Umumiye (Genel Borçlar) memuru, Cizre ortaokul hocaları muaalim Mehmet Beşir Efendi, Hüsn-i hat muallimi (Güzel yazı öğretmeni Sıdkı Efendi), Bevvabi (Kapıcı İbrahim efendi) görev yapmaktadırlar. Cizre Ortaokulunun kırk şakirdanı (Öğrencisi) bulunmaktadır. Cizre, 1901-1902 yılı Diyarbakır salnamelerinde, idari alanı 469 km² bir merkez kasaba, bir nahie, 251 köy (210 Müslüman, 20 gayrimüslim ve 21 kadar iki din mensubunun karışık yaşadığı köy ile 35.000 kişilik bir nüfusa sahiptir. Aynı tarihte Cizre şehrinde 1 hükümet konağı, 1 kışla, 1 askeri hastane, 3 Hıristiyan mabedi, 1 medrese, 1 mekteb-i rüşdi, 1 mekteb-i iptidai (İlkokul), 1 mektebi Süryani, 5 han, 8 hamam ve bir çarşı mevcuttur" (Tüzün, 2014a: 527, 528, 529).

4.5. Cumhuriyet Döneminde Cizre Şehri

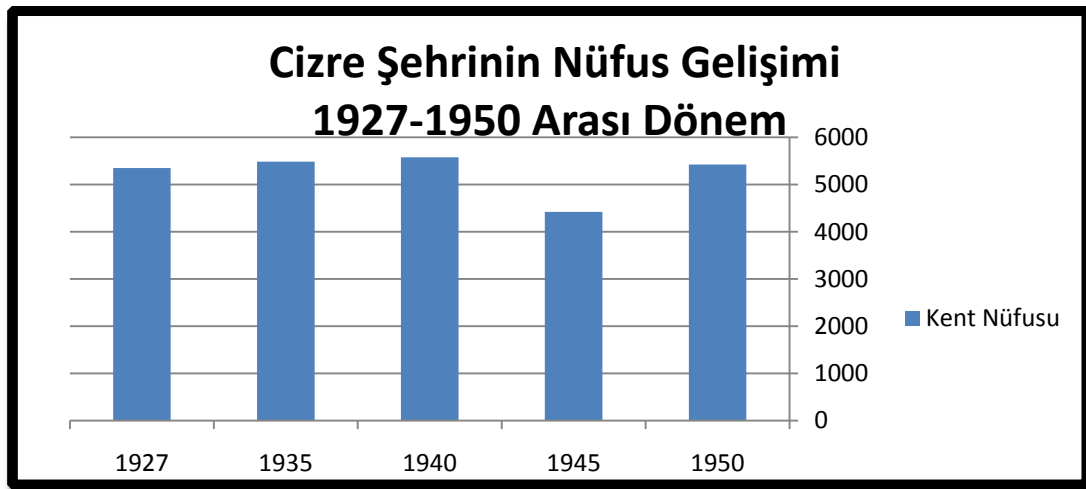
4.5.1. 1923-1950 Arası Dönem

1914 yılında başlayıp 4 yıl süren I. Dünya savaşı Osmanlı Devletinin sonunu getirmiştir. Savaş sonucunda daha önce Osmanlı'nın elindeki birçok yer elden çıkmış, Anadolu'nun büyük bir kısmı işgale uğramıştır. 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile Osmanlı Devleti resmi olarak son bulmuş yerine Türkiye Cumhuriyeti kurularak, Anadolu'da yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla tüm ülkede olduğu gibi Cizre için de, gelişim açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Cizre gerek beşeri ve gerekse ekonomik olarak gelişim kaydedip, modern bir şehir olma yolunda ilerlemeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanıyla Mardin vilayetinin idari yapısında değişiklik olmamış ve Cizre Osmanlı'nın son dönemlerinde olduğu gibi bu vilayetin kazası olmuştur. 1990 yılında ise Şırnak'ın il olmasıyla Cizre bu ile bağlanmıştır.

Cizre ilçe merkezinin 1927 ile 1950 arasındaki nüfus gelişimine baktığımızda 1927 yılından sonra 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması nedeniyle ülkemizin tümünde erkeklerin büyük bir kısmının asker olarak silah altında tutulması nüfusu etkilemiştir. Cizre şehri de nüfus yönünden belirtilen nedenden ve ekonomik şartların kötü olması sonucu bu durumdan etkilenmiştir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehrin toplam nüfusu 5348 kişidir. 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehirde nüfus, %o 12,82'lik oranla çok az bir artış göstererek 5485, yine 1940 yılındaki nüfus sayımında artış oranı %o 20,3 olarak çok düşük seviyelerde 5575 kişidir. Bu durumun oluşmasında ekonomik sıkıntılarla beraber II. Dünya Savaşı'nın etkisi bulunmaktadır. 1945 yılında ise nüfus yukarıda belirttiğimiz sebepten azalarak 4419 kişiye inmiştir. 1950 yılında ikinci dünya savaşının sona ermesi, ekonomik şartların iyileşmeye başlamasıyla nüfus gelişiminde yeniden hareketlenme olmuş ve nüfus sayısı 5425 kişi olmuştur (Grafik 3).

Cizre ilçesinin kentsel gelişimine bakıldığında, şehrin eski çekirdeğini oluşturan Kale ve Dağkapı Mahalleleri dışında özellikle batı, kuzeybatı ve güneye doğru olacak şekilde şehrin gelişim kaydettiği görülebilir. Nitekim bu dönemde Dağkapı ve Alibey mahalleleri gelişme göstermiştir (Harita 12). Cizre şehrinin belirtilen alanlarda gelişim göstermesi ana ulaşım güzergahlarının bu taraflarda olması etkili olmuştur.

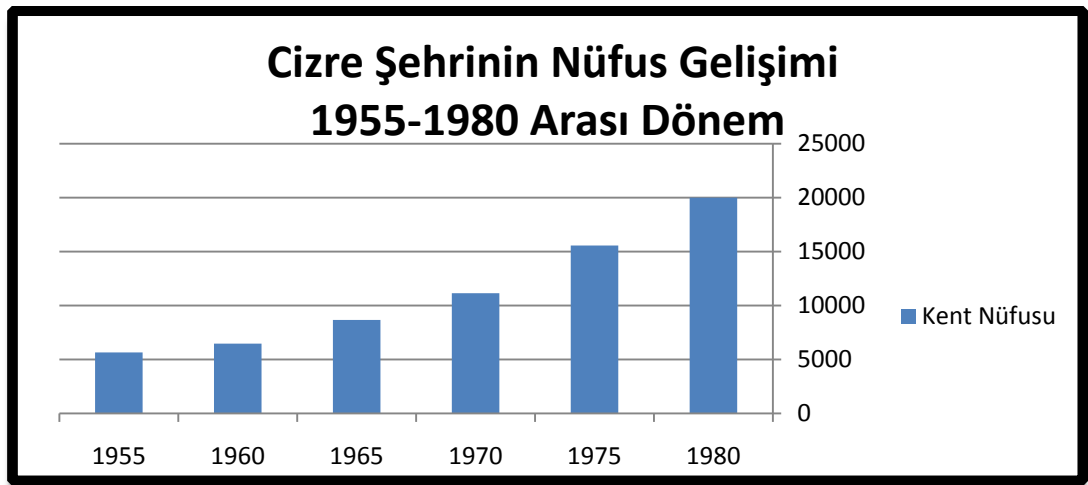

Grafik 3: 1927-50 Arası Cizre Şehrinin Nüfus Gelişim Grafiği (DİE, 1927-50)

4.5.2. 1951-1980 Arası Dönem

“Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir kasaba olan şehir, 1950’li yıllardan sonra Habur sınır kapısı yoluyla yapılan uluslararası ticaretin düğüm noktalarından biri haline gelmiş ve hızla nüfuslanmaya başlamıştır. 1960 yılından sonra bölgede bir kısmı ana ulaşım güzergâhları üzerinde bulunmasından, bir kısmı da sınıra yakın kesimlerde bulunmasından dolayı birtakım yerleşmelerin büyüme sürecine girdiğini görmekteyiz. Bu kentlerden, Silvan, Kilis, Nizip, Siverek, Kızıltepe, Cizre, Nusaybin ve Viranşehir diğerlerine göre daha fazla ön plana çıkmıştır” (Yıldız, Bayram, 2008: 315).

Cizre şehrinin 1955-80 arasındaki nüfus gelişimine baktığımızda 1950’li yıllardan itibaren ülkemizde şehirlere yoğun bir göç hareketi meydana gelmiştir. Kırsal alanlarda iş imkânlarının kısıtlı olması, tarımda makineleşme, şehirlerde sanayi faaliyetlerinin gelişmeye başlamasıyla iş imkânlarının artması, sağlık ve eğitim imkânlarının şehirlerde daha iyi olması ve kırsal alanda nüfus artmasıyla kişi başına düşen toprakların bölünmesi ve insanların geçimlerini sağlayamaması gibi nedenlerle göçler yaşanmıştır. Cizre şehri 1970-75 yıllarına kadar çok düşük seviyelerde bu durumdan etkilenmiştir. Ancak 1970 yıllarından sonra şehir merkezi nüfusu kırsal kesime oranla artmaya başlamıştır. 1955 yılında nüfus 5646 kişi olup nüfus artış hızı yaklaşık olarak %0 20,8 olarak gerçekleşmiştir. 1960 yılında nüfus 6473, 1965 de 8662, 1970’te 11.137, 1975 yılında 15.557’e ulaşmıştır. 1980 yıllarından sonra nüfus şehir merkezinde çok hızlı bir biçimde artmaya başlamış 20.003 kişiye ulaşmış, nüfus artış hızı yaklaşık olarak %0 25,71 olmuştur (Grafik 4).

Grafik 4: 1955-80 Arası Cizre Şehrinin Nüfus Gelişim Grafiği (DİE, 1955-80)

Cizre şehrinin mekânsal gelişimi, demografik gelişmesi ile büyük paralellik göstermektedir. Şehrin Cumhuriyet Öncesi sınırları, kent mezarlığı da dâhil olmak üzere surlarla çevrili alandan müteşekkil olmasına rağmen, bu alanın dolması 1950’li yılları bulmuştur. Söz konusu tarihlere kadar, sadece şehrin eski mahalleleri olan Alibey, Kale ve Dağkapı Mahalleleri mevcuttur. 1950’li yıllardan sonra şehir giderek göç almaya başlamış ve kuzey, kuzeybatı yönünde büyük bir kentsel gelişme görülmeye başlanmıştır. Özellikle Habur sınır kapısının etkisiyle ticari faaliyetler gelişmeye başlamış bunun sonucunda kırsal kesimden şehre doğru göçler meydana gelmiştir. 1970’li yıllarda bugünkü Yafes Bulvarı ile Nusaybin Caddesinin oluşturduğu yay, kentin dış sınırlarını meydana getirmekteydi. 1980’li yıllarda bugünkü Dicle, Şah ve Yafes mahalleleri meydana gelmiştir (Harita 12).

4.5.3. 1981 ve Sonrası Dönem

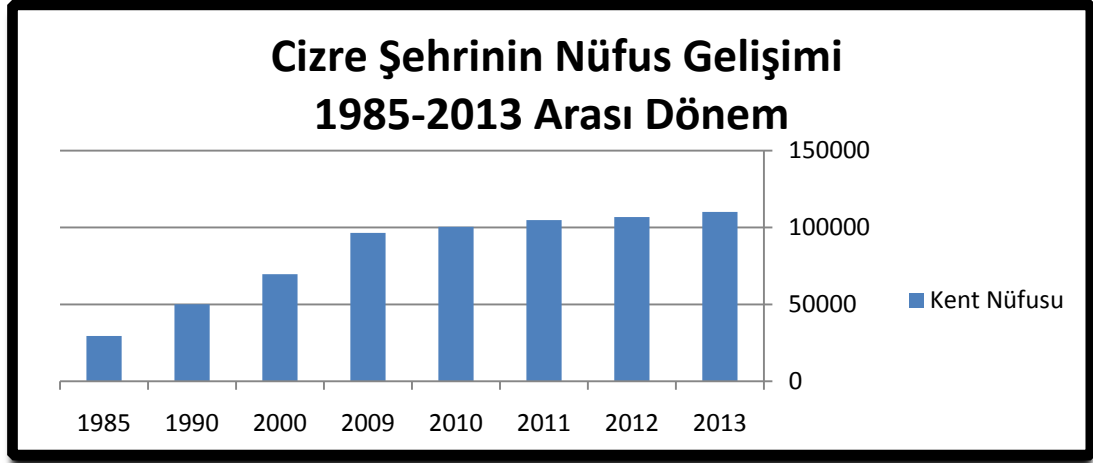
Transit yolların üzerinde bulunması ve bunun getirdiği olanaklar sayesinde bugün Cizre şehri 100 bin nüfusa erişmiştir. Geçmişte çok geniş alanları kapsadığı halde idari alanda meydana gelen değişiklikler nedeniyle ilçe 460 km²’lik bir alan ile Şırnak ilinin en küçük ilçelerinden biridir.

“Cizre özellikle batıdan Diyarbakır havzasından ve Siirt ile Bitlis’ten gelen yollar ile kuzeydoğudan yani Van, Tatvan’dan gelen yollar Cizre’de birleşerek, güneyde yer alan şehirlere Musul, Erbil’e doğru olan bağlantıyı sağlamaktadır. Siirt ve kuzeyinden; Van ve çevresinden güneye, Dicle vadisini takiben ulaşan (kuzey-güney bağlantısını sağlayan) önemli bir yoldur. Diğer bir güzergah ise Van Gölü güneybatısından akarsu vadilerini takiben Cizre’ye ulaşan yoldur. Cizre bu yönüyle kuzey-güney ulaşımını sağlayan önemli bir yol üzerinde yer almaktadır. Her ne kadar Anadolu’daki doğu-batı doğrultulu yollar kadar yoğun olmasa da burası söz konusu güzergâha bağlanan önemli bir hattır” (Gümüşçü, Yiğit, 2012: 96).

Cizre şehri aynı zamanda Roma Döneminde doğu-batı arasında ticareti sağlayan tarihi İpek yolu güzergâhında yer almaktadır. Bu yol ile Cizre şehri, batıda Nusaybin, Kızıltepe, Viranşehir gibi önemli şehirlere; doğuda ise Musul ve Bağdat gibi şehirlere bağlanır.

1985 yılında nüfus miktarı şehir nüfusu yaklaşık olarak % 29,49’luk artış hızıyla 29496 kişiye ulaşmıştır. 1990 yılları ise Cizre şehri için bir dönüm noktası niteliğindedir denilebilir. 1985 yılından başlayarak günümüze kadar etkisini devam

ettiren terör olayları nedeniyle yoğun bir şekilde Cizre şehri göç almıştır. Kırsal kesimde bulunan insanların yerlerinden ayrılmalarından sonra göçler meydana gelmiştir. Yurt dışına yapılan göçler 1960'lı yıllardan itibaren ülkemizden Avrupa ülkelerine çalışmak üzere işçi göçleri yaşanmıştır. Cizre şehrinden yurt dışına yapılan göçler ise 1980'li yıllardan başlayarak zorunlu olarak yaşanmıştır. 1980 yılında ülkemizde meydana gelen askeri darbe nedeniyle başlayan göç hareketi terör olaylarının en şiddetli yaşandığı zamanlar olan 1990 yıllarından sonra doruk noktaya ulaşmıştır. Bu durumun yaşanmasında 1900-95 yılları arasında 46 yerleşme alanının boşaltılması ya da yer değiştirilmesi en önemli nedendir (Tablo 33). “Ülkemizde şehirleşme, endüstrileşmiş ülkelerdeki görünümü sergileyememiş, şehirlerdeki işsiz ve gizli işsiz sayısı sürekli artmış, endüstriyel gelişmeye dayanmamış, hızlı ve düzensiz bir şekilde gelişmiştir” (Emiroğlu, 1981: 51). Cizre şehrinde bir diğer göç hareketi ise daha önceleri de yapılan, çalışmak amacıyla mevsimlik işçi denilen ülke içinde sanayi ya da tarımsal alanda iş imkânlarının bulunduğu büyük şehirlerimize doğru olmuştur. Fakat 1990 yıllarından sonra mevsimlik olan bu durum birçok aile için sürekli göç haline gelmiştir. Üçüncü kısım ise Cizre merkez, çevre il ve ilçelere yapılan göçlerdir. Özellikle şehir merkezi sağlık, eğitim ve iş imkânlarının olması nedeniyle yoğun bir göç hareketine maruz kalmıştır. Nitekim şehir merkezinde 1985 yılında 29.496 olan nüfus 1990 yılında 50.023 kişiye ulaşmıştır. Yani nüfus artış hızı yaklaşık olarak % 33,91 civarında olmuştur. 2000 ile 2009 yılları arasında şehirde nüfus patlaması devam etmiştir. Nitekim 2000 yılında 69.591 kişi olan nüfus miktarı 2009 yılında 96.452 kişi olarak nüfus artış hızı % 27,71 civarında olmuştur. Günümüze doğru ise özellikle 1980'li yıllarda başlayarak 2009 yılına kadar devam eden nüfus artışı düşmeye başlamıştır. Bu durumun oluşmasında eğitim seviyesinin yükselmesiyle beraber daha bilinçli bir toplumun meydana gelmesi bunun yanı sıra devletin aile planlaması üzerine çalışmalar yürütmesi önemli oranda sonuçlar vermiştir. Ancak her ne kadar Cizre şehri yüksek oranda göçler almış olsa da doğum oranlarının da çok yüksek seviyelerde olduğu söylenebilir. 2010 yılında nüfus 100.478 kişi, 2011 yılında 104.844, 2012 yılında 106.831 ve 2013 yılında ise 110.166 kişidir (Grafik 5).

Grafik 5: 1985-2013 Arası Cizre Şehrinin Nüfus Gelişim Grafiği (TÜİK, 2013)

Cizre şehri nüfus yoğunluğu incelendiğinde şehrin eski mahalleleri olan Dağkapı, Alibey ve Kale Mahallelerinde nüfus yoğunluğunun çok fazla olduğu görülebilmektedir(Harita 10). Bunun yanı sıra 1980'li yıllardan sonra gelişmiş mahallelerden olan Şah Mahallesi de merkeze yakınlık ve bunun sağladığı olanakların etkisiyle nüfus yoğunluğu fazladır. Cudi, Nur ve Dicle Mahalleleri 1980 ve sonrasında başlayan göç hareketleri neticesinde büyümüş ve gelişmiş mahalleler olup eski mahaller kadar olmasa da yoğunluk azımsanmayacak derecededir. Şehrin büyümesine bağlı olarak bu mahallelerin konumları dikkate alındığında şehrin kuzey ile batı yönünde genişleyeceği ve bu alanın gelecekte yoğunluğun artacağı söylenebilir. Konak ve Sur Mahalleleri ise yoğunluğun en az olduğu mahalleler olarak dikkati çekmektedirler (Harita 10).

Cizre şehri mahalle aritmetik nüfus yoğunluğuna bakıldığında Cizre şehir yerleşmesinin çekirdeğini oluşturan Dağkapı Mahallesi'nin Aritmetik nüfus yoğunluğu 251-303 kişi arasındadır. Bu mahallede aritmetik nüfus yoğunluğunun fazla olması mahallenin yerleşim açısından hala önemini koruduğunu göstermektedir (Harita 11). Şehrin eski çarşısının bu mahallede olması ayrıca yeni kurulan alışveriş alanlarına yakın olması mahalleyi yerleşim açısından önemli kılmıştır. Aritmetik nüfus yoğunluğunun 251-303 arasında olduğu diğer mahalleler ise Şah ve Alibey Mahalleleridir. Şah mahallesi'nin ismi Cizre'ye bağlı eski bir köy isminden gelmektedir. Sözü edilen köy günümüzde Bozalan köyüne bağlı bir mahalle konumundadır.

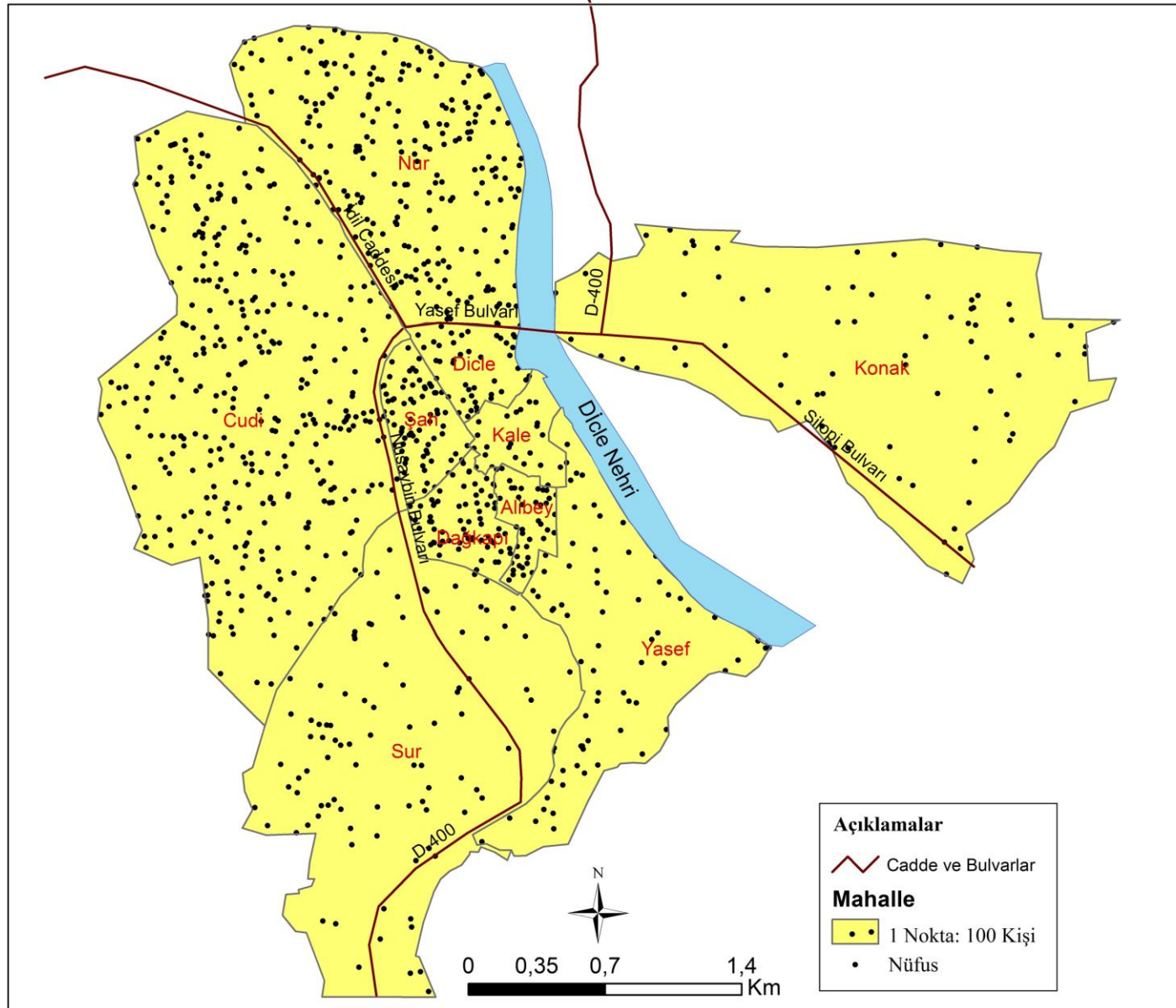
Aritmetik yoğunluğu 201-250 kişi arasında olan yerleşim alanı sadece Dicle mahallesidir. İsmi Dicle nehrinden almakta olan bu mahalle 1970’li yıllardan başlayarak günümüze kadar gelişme göstermiştir. Nur mahallesi, 151-200 arasında aritmetik nüfus yoğunluğuna sahiptir (Harita 11). 1990’lı yıllardan sonra yoğun bir şekilde şehir merkezine yapılan göçler sonucu bu mahalle meydana gelmiş alansal olarak diğer mahallelere göre daha geniş olmasına rağmen yerleşim açısından insanların daha çok rağbet ettiği mahallelerin başında gelmektedir.

Kale ve Cudi Mahalleleri 101-150 arasında aritmetik nüfus yoğunluğuna sahiptirler. Kale Mahallesi eski Cizre’nin çekirdek yerleşme alanlarından biridir. Cizre kale ve burçlarının bu mahallede bulunması nedeniyle bu ismi almıştır. Mahallenin bulunduğu alanın Dicle nehri kenarında bulunması ve bu alanların büyük çoğunluğunun parka dönüştürülmüş olması yine resmi binalar ile tarihi binaların bu mahallede bulunması aritmetik nüfus yoğunluğunu düşürmüştür. Yasef Mahallesi 51-100 arasında aritmetik nüfus yoğunluğuna sahiptir. 1950’li yıllardan sonra gelişim göstermiş bir mahalledir. Mahalle ismini Hz Nuh’un üçüncü oğlu olan Yasef’ten almaktadır. 28-50 Arasında aritmetik nüfus yoğunluğuna sahip mahalleler Sur ve Konak Mahalleleridir (Harita 11). 1980 ve sonrasında kurulup gelişmiş olan bu mahalleler şehre yapılmış göçlerle büyüyüp gelişmişlerdir. Alansal olarak diğer mahallelere göre geniş olmaları ve yakın zamanda kurulmuş olduklarından aritmetik nüfus yoğunluğu azdır.

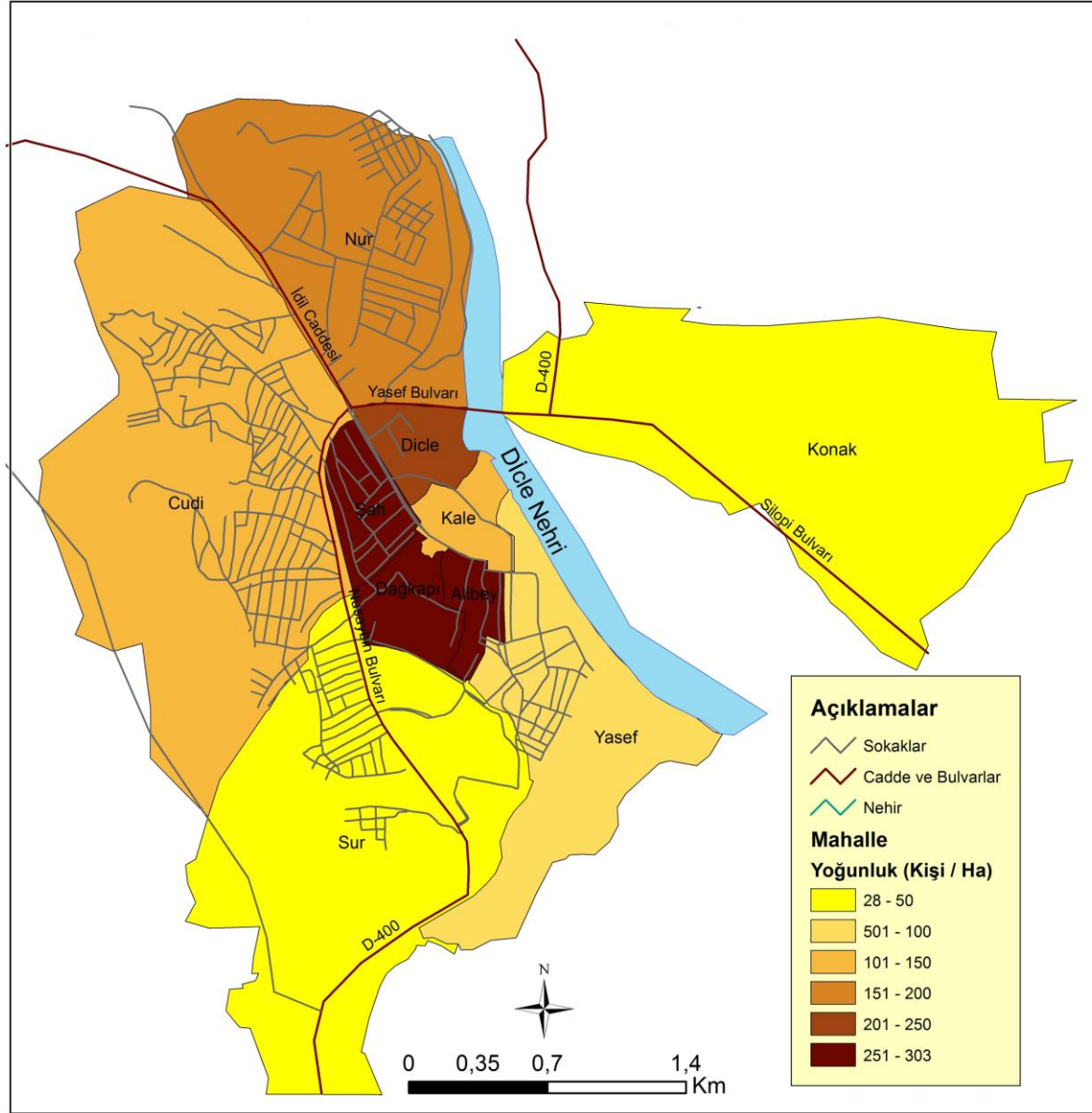
Nur, Cudi, Sur ve Konak Mahalleleri 1990 yılından sonra oluşturulan mahallelerdir. Adı geçen bu mahalleler aynı zamanda kentsel yoksulluğun ve zorunlu göçün koşullarını da derin bir şekilde yansıtmaktadır. Cizre kentinin gelecekteki muhtemel gelişme istikametleri de, daha çok batı ve kuzey istikametlerinde gerçekleşecektir. Kentin eski mahalleri, günümüzde iş ve ticaret alanının yoğunlaştığı, şehrin merkezinde yer alan mahallelerdir. Bu mahallerdeki dar cadde ve sokak sistemleri, geçmişin kültürel izlerini de günümüze taşımaktadır. İş ve ticaret alanları, kentin ana aksları olan Nusaybin ve Mardin caddeleri üzerinde bir yoğunlaşma göstermektedir. Adı geçen bu caddeler üzerinde konut yok denecek kadar azdır. Belediye Caddesi, daha çok el sanatları ve hizmet iş yerlerinin yoğunlaşma alanıdır.

Harita 10:

CİZRE ŞEHİRİ MAHALLE NÜFUS YOĞUNLUK HARİTASI

Harita 11: CİZRE ŞEHİRİ MAHALLE ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU HARİTASI

Yafes Bulvarı ve İdil Caddesi ise, kentin ana akslarından olup, daha çok gıda ağırlıklı perakende ticaret ve konut alanlarını meydana getirmektedir (Yıldız, Haykır, Erdem, 2010: 237).

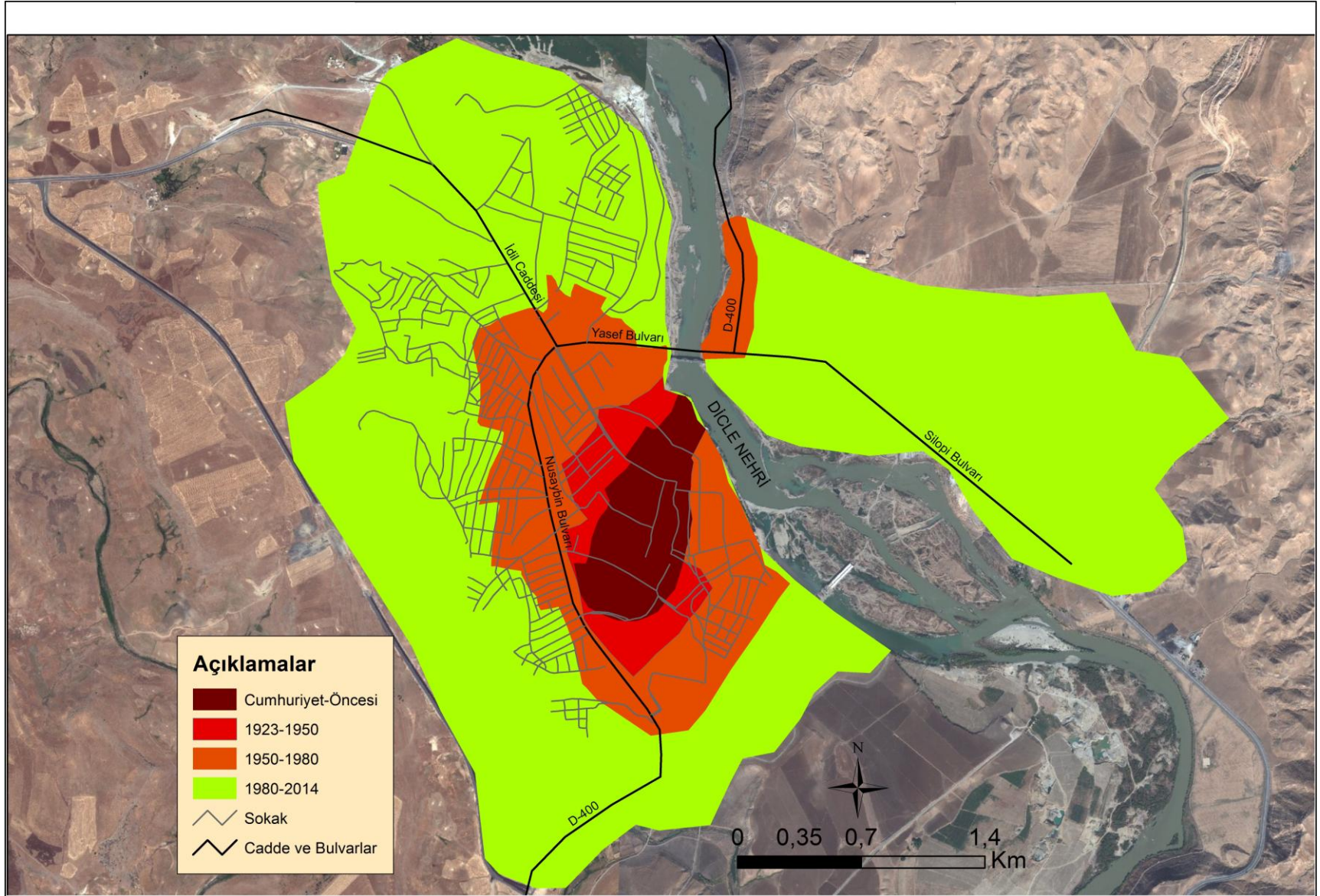
Cizre şehir merkezi fonksiyon alanlarına baktığımızda şehrin içerisinden geçmekte olan Dicle nehri kenarının park alanlarına dönüştürüldüğü görülebilir (Harita 14). Şehrin eski çekirdeğini oluşturan mahallelerde meskenler çok sık, cadde ve sokaklar dar iken yeni kurulan mahalleler eski mahallere göre daha planlı, cadde ve sokaklar daha geniştir. Askeri alanlar şehrin stratejik açıdan hâkim kısımlarında kurulmuş, iç kale 2012 yılı öncesinde askeri alan olarak kullanılırken, Belediye tarafından mahkeme yoluyla bu tarihi mekânlar askeri birimlerden alınmıştır. 2013 yılı haziran ayından itibaren Şırnak Valiliği'nin desteklediği projelerle tarihi binaların restorasyonu yapılmaktadır. Tarihi daha çok aydınlatacak olan önemli mezar taşları barındıran şehir mezarlığı, Dağ kapı mahallesi içerisinde bulunup oldukça geniş bir alan kaplamaktadır.

“Ulaşım, kentsel gelişmeyi etkilediği gibi kentsel mekânı da biçimlendirmektedir. Aynı zamanda şehrin sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik faktörleri de ulaşımın yönünü belirlemekte ve ulaşımın alt ve üst yapısını da şekillendirmektedir. Ancak, ulaşımındaki değişme potansiyeli diğer faktörlere göre daha dinamik ve teknoloji olarak gelişmiş ulaşım öge ve sistemleri, kentsel ölçekte kendini daha çabuk gösterir. Bu dinamik yapı, yeni kentlerin oluşmasına veya mevcut yerleşimlerde sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmelerle birlikte, ekonomik gücün azalmasına hatta yerleşmelerin terk edilmelerine neden olmaktadır. Diğer bir değişle, medeniyetin başlangıcından bugüne, yeni ulaşım bağlantılarının oluşması ile önce güvenlik, konaklama gibi gereksinimlerle yeni yerleşimler oluşmuş, eskileri ise gelişmişler ya da zamanla önemini yitirerek yok olmuşlardır. Bu süreçte yeni ulaşım teknolojileri, devreye girerek, ulaşımın çeşitlenmesiyle birlikte yerleşimleri de etkilemiştir“ (Aksoy, 2005: 1).

Cizre şehrinin ulaşım durumuna baktığımızda eski mahallelerin olduğu Dağkapı, Alibey, Kale Mahallelerinin genel olarak, Şah, Dicle ve Yasef Mahallelerinin ise nispeten cadde ve sokaklarının çok dar olduğu görülmektedir (Harita 15).

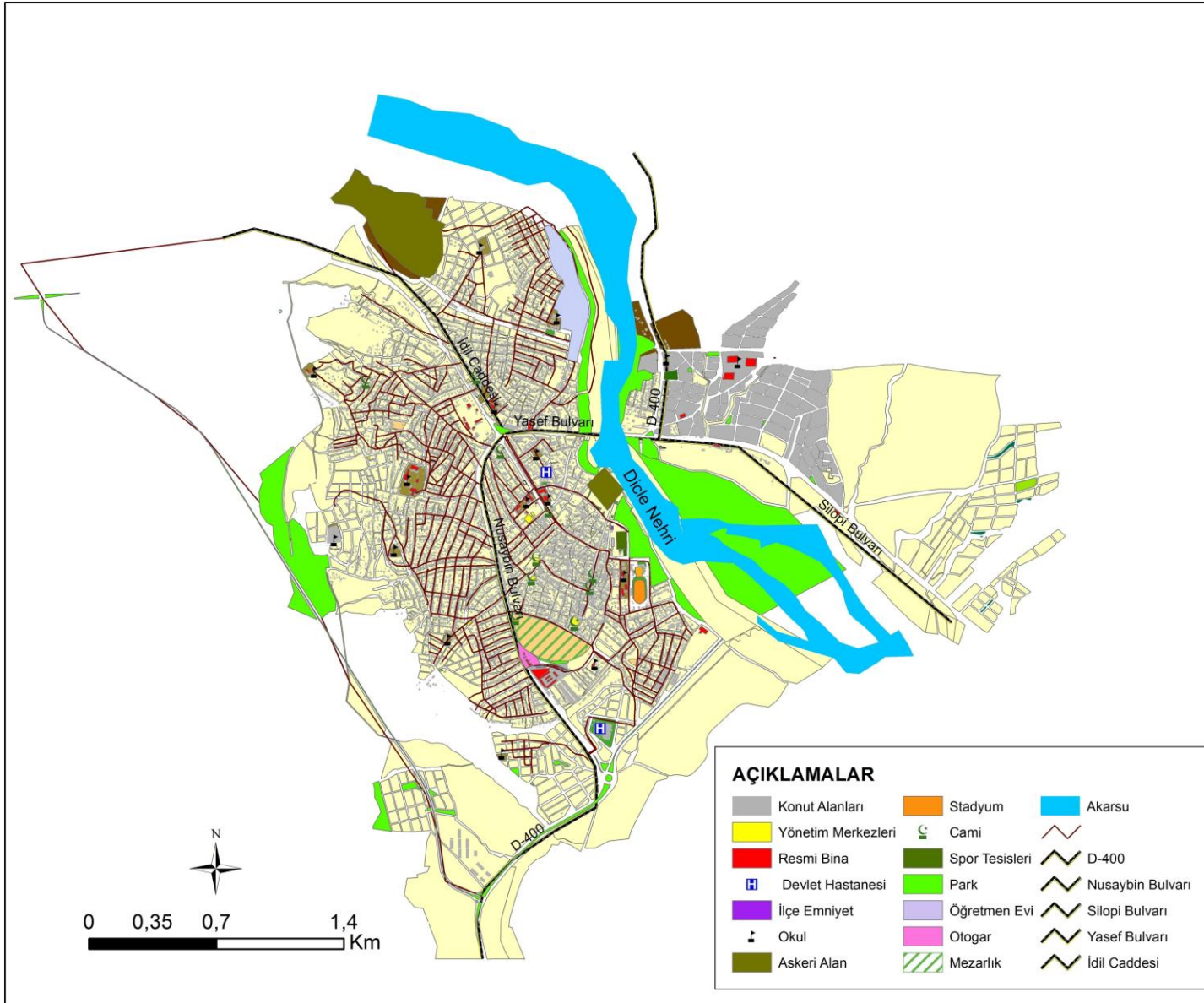
Harita 12:

CİZRE ŞEHİRİ KENTSEL GELİŞİM HARİTASI

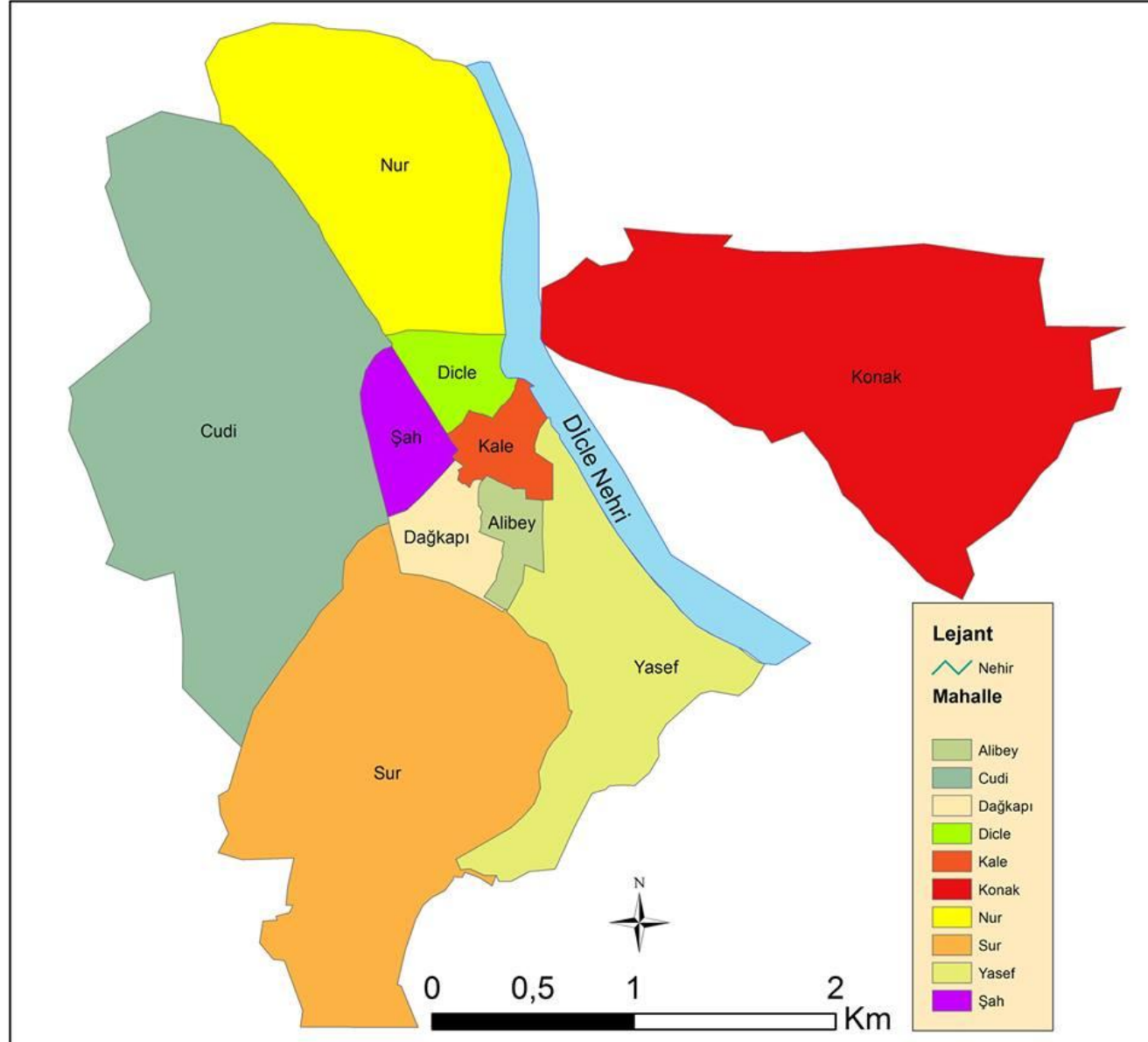
Harita 13:

CİZRE ŞEHİRİ FONKSİYONEL KULLANIM ALANLARI

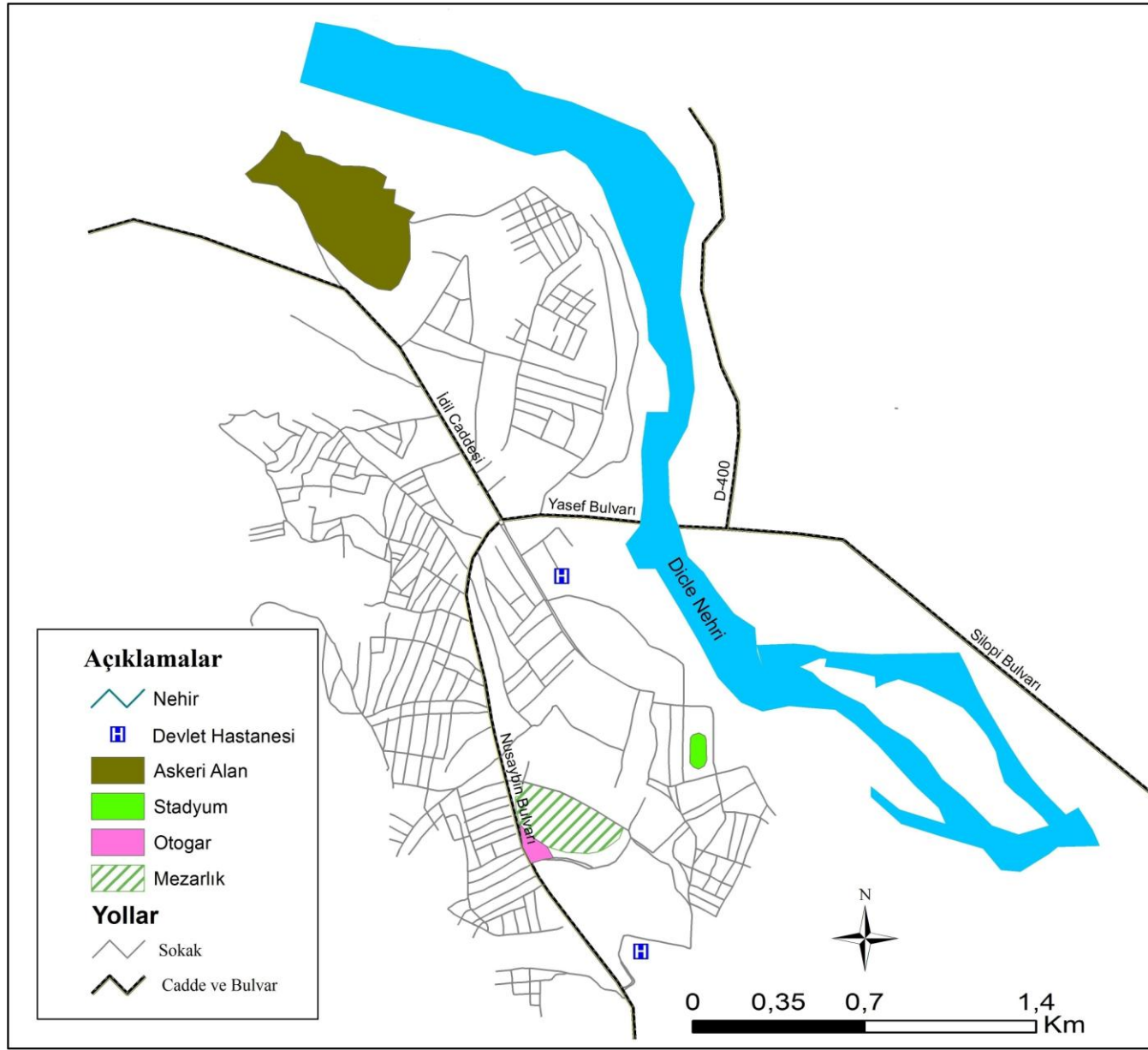
Harita 14:

CİZRE ŞEHİRİ MAHALLE DAĞILIŞ HARİTASI

Harita 15:

CİZRE ŞEHİRİ ULAŞIM HARİTASI

5. BÖLÜM

CİZRE İLÇESİ KIRSAL YERLEŞMELERİ

Cizre ilçesi kırsal yerleşmeleri konusunu ele almadan önce kırsal yerleşmelerinin ne olduğu ve bu yerleşmelerin hangi özellikleri gösterdiğini açıklamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra bu bölümümüzde Cizre ilçesi köylerini ve bunlara bağlı mahallelerdeki yerleşmelerin kuruluşuna etki eden fiziki faktörler ile beşeri - ekonomik faktörler yerleşme coğrafyasının ilkeleri doğrultusunda ele alınacaktır.

“Doğal ve beşeri faktörlerin ortak ögesi olan yerleşmeler, insanların doğal ortam ile olan etkileşimini yansıtan en önemli unsurlardır” (Güzel, 2005: 1).

“Yeryüzü şekilleri, yükselti, iklim özellikleri, litolojik ve edafik (toprak etkisi) faktörler gibi doğal çevre özellikleri, yerleşmeler, özellikle de kırsal yerleşmeleri üzerinde etkili olan doğal çevre koşullarını oluşturur” (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2003: 168).

“Köyler, bütünüyle kırsal fonksiyonların hâkim olduğu, ekonomik faaliyetlerin tarım, hayvancılık, avcılık-toplayıcılık ve ormancılık gibi primer faaliyetlerden oluştuğu en küçük yerleşmelerdir. Çeşitli özellikteki konutlar (evler, resmi ve özel hizmet binaları, iş yerleri ile sanayi tesislerine ait binalar) kırsal mekân üzerinde planlı veya plansız şekillerde (toplu, dağınık, yarı dağınık) yer tutarak bir köy yerleşmesini meydana getirirler” (Özçağlar, 2009: 83).

“Ülkemizdeki köylerin idarî sınırları içerisinde çoğunlukla tek yerleşim alanı bulunmakla birlikte, sınırları dâhilinde aynı muhtarlığa bağlı birden fazla sayıda yerleşim ünitesine sahip köy idarî alanları da bulunmaktadır. Bu özellikteki köylere idarî anlamda “çok yerleşmeli köy” (Özçağlar, 2003: 75) denmektedir. Avrupa’da köyden küçük, 3–20 meskenden oluşan, çiftlikler ile köyler arasında yer alan devamlı yerleşmelere “hamlet” (*İng.*), “hameau” (*Fr.*) veya “weiller” (*Alm.*) gibi isimler verilmektedir. Nüfusları 150’yi pek aşmayan, köyden daha küçük, tarımsal karakterli bu yerleşmeler, genel olarak ülkemizde mahalle ve mezra şeklinde

isimlendirilmektedir. Ükelere göre, köyden küçük bu yerleşmelerin özelliklerinde, bazı değişiklikler olabilmektedir” (Özgür, 2010: 43).

Kırsal alan deyiminin içine, buralarda yer alan ve en küçük birim olan çiftliklerden başlayıp köye kadar uzanan yerleşmelerdeki yalnızca binalar değil, aynı zamanda bunların çevreleri, bahçeleri tarlaları ve tarım dışı başka fonksiyonları da girmektedir. Coğrafyanın kır yerleşmeleri ile ilgisi Karl Ritter’in 19. yüzyıl başlarındaki çalışmalarıyla başlamıştır denilebilir. Onun coğrafi mekânın elemanları arasında yerleşme kalıpları, kır evleri ve yerleşme tarihine de karmaşık insan-yer ilişkisi kapsamında yer vermesi, yerleşme coğrafyasının da kökenini oluşturmaktadır (Tümertekin, Özgüç, 2002: 381).

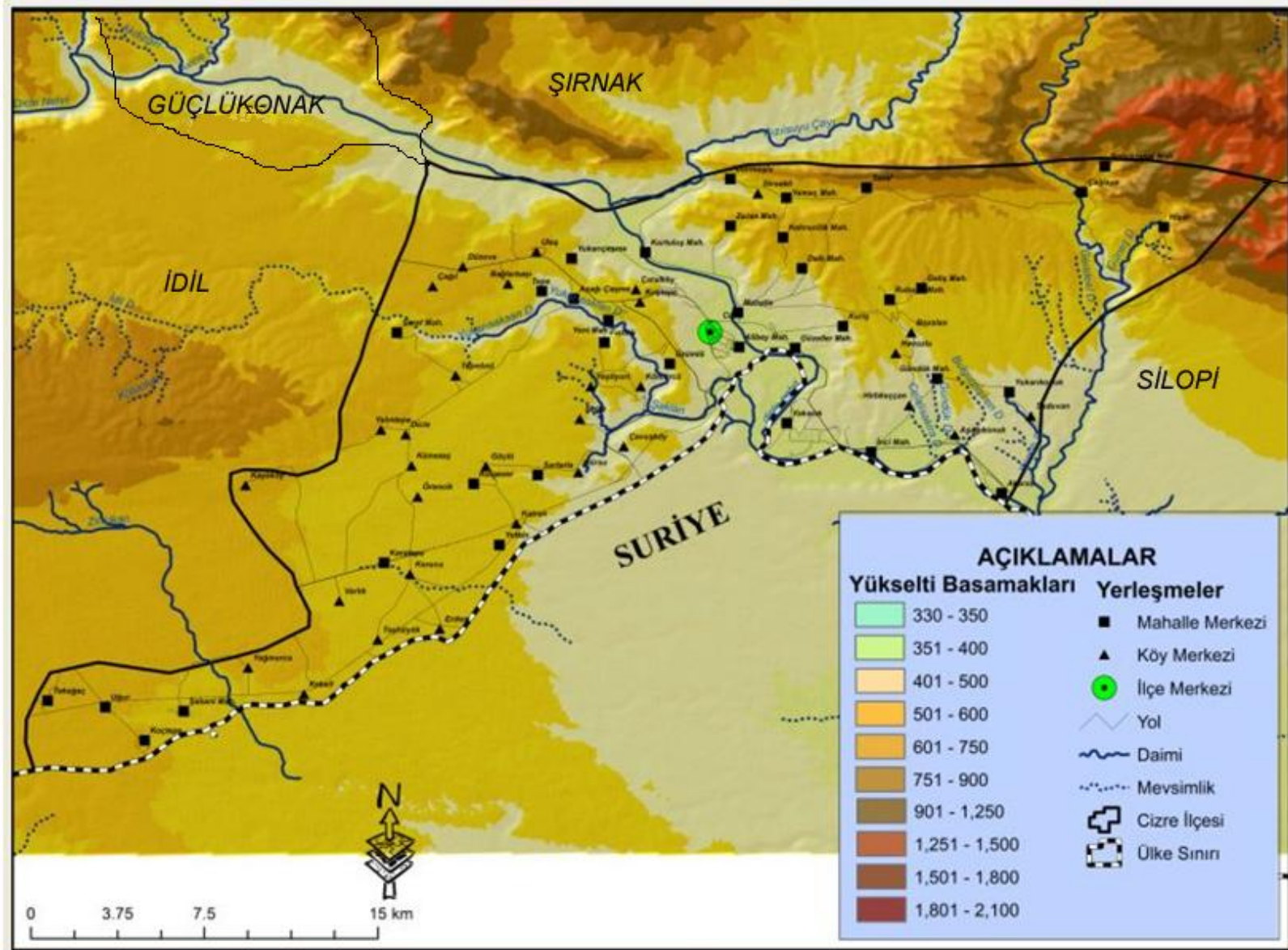
5.1. Yükselti Basamaklarına Göre Kır Yerleşmeleri

Yükseltiye bağlı olarak yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü ve ekonomik faaliyetler kısa mesafelerde değişmektedir. Bu nedenle nüfus ve yerleşmeler dağılışı büyük oranda yükseltinin etkisi altında bir dağılışı göstermektedir (Tanoğlu, 1947: 37, 38). Yükseltiye bağlı olarak sıcaklıklardaki değişme, tarımsal faaliyetler başta olmak üzere yerleşmeyi de etkilemektedir. Alçak sahalarda yetiştirilmesi mümkün olan tarım ürünleri daha yüksek kesimlerde yetişmemektedir. Bu durum yüksek kesimlerde sıcaklık isteği daha az ve yetiştirme süresi daha kısa olan ürünlerin yetiştirilmesine sebep olmaktadır. Yerleşmelerin oluşumu ve dağılışı da yükseltinin artmasıyla, azalır ve belli bir yükseltiden sonra ortadan kalkar (Başkaya, 2013: 22). Köy yerleşmelerinin yükselti basamaklarına göre dağılışı daha çok iklim ve topografya şekillendirmiştir. Bu nedenle de köyler, dikey yönde değişik yükselti basamaklarında dağılışı göstermişlerdir (Zaman vd, 2010: 116). Dağlık kesimde devamlı yerleşmelerin seyrekleşmesi ve daha sonra ise tamamen ortadan kalkmasının temel nedenleri arasında; yükseltiye bağlı olarak sıcaklığın azalması, yağışların kar halinde düşmesi belli bir yükseklikten sonra yılın uzun döneminde erimemesi, ürün çeşitliliğinin azalması, bitki yetiştirme devresinin kısalığı ve ulaşım faaliyetlerinin güçleşmesi gibi faktörler sayılabilir (Kaya, 2001: 130).

Cizre ilçesi köy ve köylere bağlı mahallelerin yükselti durumları yerleşme üzerinde etkili olan önemli bir etmendir. Yükselti seviyesinin fazla olduğu alanlara doğru gidildikçe yerleşmelerin azaldığı söylenebilir. Nitekim yerleşmelerin yarıdan fazlası yükseltinin normal seviyelerde olduğu 601-750 değerlerinde yoğunlaşmıştır

Harita 16:

CİZRE İLÇESİ YERLEŞİM BİRİMLERİ HARİTASI

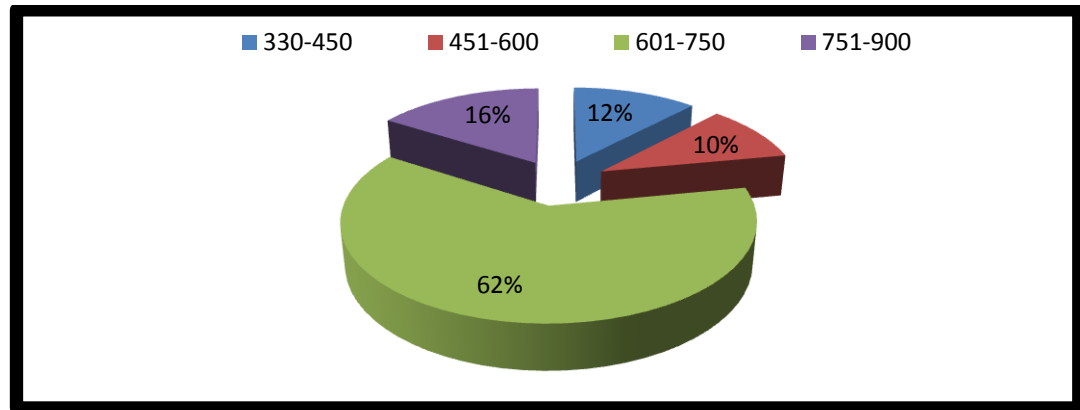

Tablo 13: Cizre ilçesinde Köy ve Mahalle Yerleşmelerinin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı (2014)

Yükselti Basamağı (m.)	Yerleşme Sayısı	%' si
330-450	6	12
451-600	5	10
601-750	31	62
751-900	8	16
Toplam	50	100

Kaynak: 1/100.000 ölçekli Topografya haritalarından yararlanarak hazırlanmıştır.

330-450 metre yükselti aralığındaki yerleşme sayısı 6, 451-600 metre aralığın da 5, 601-750 metre aralığın da 31, 751-900 metre aralığındaki yerleşme sayısı ise 8'dir (Tablo 13). Yerleşmelerin özellikle belirli bir yükselti aralığında toplanmış olması şüphesiz tesadüfi bir olay değildir. Su kaynakları, ulaşım, tarım ve hayvancılık, güvenlik şartlarının da etkisiyle araştırma alanını kaplayan platonun biraz yüksekte kalmış alanlarının yerleşmeye sahne olduğu görülmektedir. İlçenin batısındaki birkaç yerleşme alanı dışında genel olarak güneydoğu tarafına doğru 601-750 metre arasında birçok yerleşme bulunmaktadır. Tepeönü, Dicle, Kümetaş, Güçlü, Gürsu, Yeşilyurt, Katran, Korucu, Varlık, Kebeli, Taşhöyük, Erdem bu duruma örnek olarak verilebilir. Belirtilen yerleşme alanları araştırma sahamızın batı ve güneybatı kesimlerini oluşturmaktadır. Plato alanına denk gelen bu sahalarda tarım yapılabilecek arazilerin varlığı, su kaynaklarına yakınlık önemli rol oynar.

Grafik 6: Cizre'de Köy ve Mahallelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı (2014)

Yerleşme alanlarının yükselti dağılımlarına baktığımızda 601-750 yükselti aralığında bulunan yerleşmelerin yerleşme sayısına oranı % 62, 451-600 metre arasında % 10, 330-451 metre arasında % 12 ve 751-900 metre arasında bulunan yerleşmelerin dağılımı % 16'dır (Grafik 6).

Yükselti seviyesinin düşük olduğu 330-450 metre aralığında kurulan yerleşmelere baktığımızda bu yerleşmeler Dicle Nehri ve kolları boyunca yoğunlaştığı söylenebilir. Aşağıdere, Kurtuluş, Yakacık, İnci bu yerleşmelere örnek olarak verilebilir. Özellikle Kurtuluş köyü yerleşmesinde köyün kurulduğu ilk alan, Dicle Nehrinin taşıdığı alüvyonları biriktirdiği alana yakın kurulmuştur. İnsanlar bu durum sayesinde geçmişte hem nehir yolundan yararlanmışlar hem de tarıma elverişli alanlarda çeşitli tarım ürünleri yetiştirmişlerdir (Foto 1).

Foto 1: Kurtuluş Köyü ve Mirhesen Mahallesi'nin Kuzeybatıdan Görünümü

751-900 metre arasında kurulan köy ve mahalle yerleşmelerine baktığımızda bu yerleşmeler, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi bilhassa ilçenin doğusunda bulunmaktadır. Soğukpınar, Hisar, Çağlayan mahalle yerleşmeleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Ancak bu ilçenin diğer alanlarında bu yükseltide yerleşmelerin olmadığını göstermemektedir. Özellikle ilçenin kuzey ve kuzey batsına doğru gidildikçe plato sahası yerini dağlık araziye bırakır. Bu yönü ile meseleye

baktığımızda ilçenin kuzeybatısındaki Düzova ve Ulaş köyleri bu yükselti aralığında bulunmaktadır. Araştırma alanında yaptığımız gözlemlerde bu köylerde iklim daha serin olup, kış aylarında nadiren de olsa kar yağışları görülmektedir.

Foto 2: Yüksek ve Dağlık Bir Alana Kurulmuş Olan Hisar Mahallesi

451-600 metre arasındaki yerleşme sahalarına baktığımızda bu alanlar Cizre platosunun orta yükseltiyeye sahip olduğu alanlarında kurulmuşlardır. Bozalan, Havuzlu, Aşağıkonak, Aşağıçeşme, Yukarıkonuk bu yükseltide bulunan yerleşmelerdir.

5.2. Jeomorfolojik Yapıya Göre Kır Yerleşmeleri

“Yerleşmeye geçilen ilk dönemlerde çanakların çukur yerleri pluviyal göl ve bataklıklarla kaplı olduğu için, insanlar daha çok bu çanakların çevresindeki platolarda yaşama eğilimi göstermişlerdir. Doğal olarak çetin kış koşullarının etkin bulunduğu yüksek dağlık alanlara pek çıkmamışlardır” (Güzel, 2009: 115).

“Herhangi bir alanda yerleşmenin oluşmasını ve gelişmesini sağlayan coğrafi şartlar ve bu şartların insan hayatına olan etkilerini gösteren önemli olgulardan bir tanesi de kırsal yerleşmelerdir. Çünkü kırsal yerleşmelerin kuruluş yerleri uzun süren arayışlar sonucunda oluşmuştur” (Arıncı, 1998: 173). Cizre ilçesi köy ve buna bağlı mahallelerin kuruluş yerlerine bakıldığında morfolojik etmenlerin tek başına olmasa

bile önemli bir etkiye sahip olduğu görülebilir. Nitekim Cizre ilçesinin kuzeyi boyunca ve özellikle doğu kesimlerinde eğimin fazla olması nedeniyle yerleşim alanlarının çok seyrek olduğu görülebilir (Harita 8). Nitekim Cizre ilçesinin içinden geçen Dicle nehrinin doğusundaki Cudi Dağı eteklerinde kurulmuş olan Hisar ve Çağlayan köyleri dışında yerleşim alanı bulunmamaktadır. Yerleşmelerin daha çok platoluk alanda yoğunlaştığı söylenebilir.

Morfolojik olarak yerleşmelere etki eden önemli etmenlerden bir diğeri ise su kaynaklarıdır. Yeraltı suyunun hem içmeye uygun olması hem de derinlerde bulunmaması, içme ve kullanma suyu temini bakımından yerleşim alanlarının kuruluşunu etkilemiştir. Nitekim yerleşim alanlarının tamamında il özel idaresi bünyesinde köylere hizmet götürme birliğince su depoları kurulmuştur (Foto 3). Bu depolar sayesinde köy ve bu köylere bağlı mahallelerin hiçbirinde yerleşim alanında içme ve kullanma suyu bakımından sorun bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Dicle nehri ve kolları kenarında bazı yerleşmeler kurulmuştur. Örneğin Yukarıçeşme Mahallesi'nde geçmişten beri tarım için nehir suyundan faydalanılır.

Foto 3: Cizre İlçesi Köy ve Mahalle Yerleşmelerinde Kurulmuş Olan Su Depoları

Çalışma alanındaki yerleşmelerden Çağlayan ve Hisar köylerinde yaptığımız gözlemlerde, her ne kadar bu yerleşim alanları dağlık bir bölgede kurulmuş ve günümüzde bu köylerde yaşayan kimse olmasa bile Dicle nehrinin kolu olan Çağlayan çayı ile beslendiklerinden geçmişte birçok sebze ve meyve türünün yetişme ortamına sahip olduğu görülmüştür. Yine Yukarıkonuk köyü ile Aşağıkonuk

Mahallesi Nerdüş çayı yakınında kurulmuş diğer yerleşim alanlarıdır. Su kaynaklarının yerleşme üzerindeki etkisine bir diğer örnek Saklan deresidir. Saklan deresine yakın olarak kurulmuş bazı yerleşmeler: Yeşilyurt, Kömürcü, Sulak, Gürsu, Aşağıçeşme, Üzümlü, Fıstıklı.

Foto 4: Bir Vadinin Yamacı Boyunca Kurulmuş Olan Yeşilyurt Köyü

Cizre ilçesi morfolojik anlamda Dicle nehrinin ve kollarının parçaladığı çok yüksek olmayan plato sahasına sahiptir. Nitekim yerleşmeler platonun su kaynaklarına sahip alanları ile ulaşımın geliştiği alanlarda toplanmıştır. Kuzeye doğru gidildikçe Gabar ve Karalar dağlarının eteklerinde kurulmuş bazı yerleşme alanları mevcuttur. Bu etek köylerinin çoğunda ekonomik faaliyet olarak hayvancılığın önemli olması dolayısıyla otlak alanlarına yakınlık yerleşme yerini belirlemiştir. “Etek köyleri; hayvancılık faaliyetleri için dağlık alanlardan yararlanmak ve aynı anda da ovadaki tarım bölgelerinden yararlanmak gibi amaçlarla, ova ile dağlık bölgenin kesişme sahalarında kurulmuşlardır” (Doğanay,1997: 260). “Etek köylerinin, hayvancılık faaliyetleri için dağlık kesiminden yararlanmak gibi önemli ekonomik avantajları vardır” (Güner, 1990: 152, 153). Etek köylerine örnek olarak Dirsekli köyü, Havuzlu ve Yamaç Mahalleleri örnek verilebilir (Foto 5).

Foto 5: Dağ Eteğinde Kurulmuş Olan Dirsekli Köyünün Eski Yerleşim Alanı

Cizre ilçesi yerleşmeleri topoğrafik olarak göz önüne alındığında akarsular tarafından derin vadilerle yarılmış plato alanlarının yoğun olduğu yörede; vadi tabanları ve yamaçları ile plato yüzeyleri ve bu yüzeyler üzerindeki sırt ve tepeler çevresindeki küçük düzlükler ile yamaçlar, köy yerleşmeleri için önemli kuruluş yerleridir. Bunun yanı sıra yöredeki yer altı ve yer üstü su kaynaklarının özelliği ve dağılışı, toprak ve iklim şartları gibi fiziki coğrafya etmenleri ile ekonomik faaliyetlerin çeşit ve özellikleri, güvenlik ve savunma, ulaşım şartları gibi ekonomik ve tarihi etmenler de yer seçimi ve yerleşme alanları üzerinde etkili olmuştur. Araştırma alanında köylerin morfolojik etkenlerden kaynaklanan en önemli sorunu, bazı köy arazilerinin engebeli olması nedeniyle tarım arazilerinin kısıtlı olmasıdır. Arazi yetersizliği yanında, mevcut tarım arazilerinin sulanamaması, verimin iklime bağlı kaldığı kuru tarım yöntemi ile toprakların nadasa bırakılmasına neden olmaktadır. Bu sebeplerden ötürü kırsal alanda ikamet eden insanların ticaret, hayvancılık gibi farklı ekonomik uğraşlara yöneldiği söylenebilir.

Cizre ilçesinde Dicle Nehrinin aktığı vadi ve yamaçları boyunca birçok yerleşim alanı kurulmuştur. Su kaynaklarının varlığına bağlı olarak kurulmuş olan bu tür yerleşmelere örnek olarak Çatakköy, Yeşilyurt, Kurtuluş, Sulak, Gürsu, Yakacık,

Aşağıkonak ve Aşağıdere köyleri örnek olarak verilebilir(Tablo 14). Araştırma alanımızın batısını orta yükseklikte plato alanı oluşturmaktadır. Dicle Nehrinin bir kolu olan Saklan Deresi plato alanının güneyinde akış göstermektedir. Bakıldığında Plato yüzeyinde kurulmuş olan yerleşme sayısının fazla olduğu görülebilir. Özellikle bu sahanın transit yollar üzerinde bulunması, su kaynaklarının varlığı, yer yer tarım yapılabilecek arazilerin varlığı yerleşmelerin burada toplanmasını etkileyen etmenlerdir. Katran, Kayaköy, Kebeli, Ulaş, Kocapınar, Koçtepe, Uğur, Çavuşköy, Korucu, Düzova, Taşhöyük, Erdem ve Varlık köyleri bu sahada kurulmuş olan köylerdir (Tablo 14). Plato sahasının iç kısımlarında plato yamacı boyunca kurulmuş yerleşmeler de mevcuttur. Saklan Deresinin akış gösterdiği bu sahada Çağıl, Bağlarbaşı, Tepeönü, Yalıntepe, Aşağıçeşme plato yamacı boyunca kurulmuş olan köylerdir. İlçenin kuzeyi ve doğusuna doğru gidildikçe dağlık bir arazi görülmektedir. Hayvancılık faaliyetlerinin arttığı bu sahada dağ etekleri boyunca kurulmuş yerleşmeler mevcuttur. Dirsekli, Havuzlu ve Bozalan köyler bu şekilde kurulmuş olan köylerdir (Tablo14).

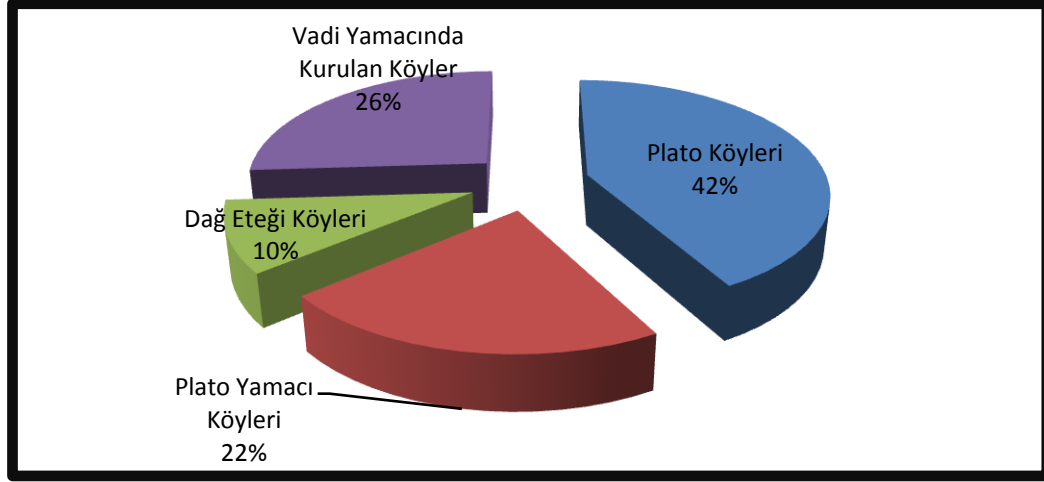
Tablo 14: Cizre İlçesinde Jeomorfolojik Yapıya Göre Köylerin Sınıflandırılması

Sıra No	Vadi Yamacında Kurulan Köyler	Plato Köyleri	Plato Yamacı Köyleri	Dağ Eteği Köyleri
1	Çatalköy	Katran	Çağıl	Dirsekli
2	Yeşilyurt	Kayaköy	Bağlarbaşı	Havuzlu
3	Kurtuluş	Kebeli	Kuştepe	Bozalan
4	Sulak	Ulaş	Tepeönü	
5	Gürsu	Kocapınar	Güçlü	
6	Yakacık	Koçtepe	Yalıntepe	
7	Aşağıkonak	Uğur	Aşağıçeşme	
8	Aşağıdere	Çavuşköy		
9		Korucu		
10		Düzova		
11		Taşhöyük		
12		Erdem		
13		Varlık		

Kaynak: Arazide Yapılan Gözlemler, 2013-2014

Cizre ilçesinde bulunan köyler jeomorfolojik olarak gruplandırıldığında yerleşmeler özellikle plato sahasında toplanmıştır. Nitekim, plato yüzeyi boyunca kurulmuş olan köylerin tüm köy yerleşmeleri içindeki payı % 42'dir. Plato yamacı boyunca kurulmuş olan köyler % 22'lik bir orana sahiptir. İlçede Dicle Nehri ve

kollarının akış gösterdiği sahalarda vadi yamaçlarında kurulmuş olan köylerin oranı %26'dır. İlçenin doğusuna ve kuzeyine doğru gidildikçe arazinin dağlık bir özelliğe sahip olması nedeniyle yerleşim alanı sayısı azalmaktadır. Dağ eteği boyunca kurulmuş olan yerleşmelerin köy yerleşmeleri içindeki payı % 10'dur (Grafik 7).

Grafik 7: Cizre İlçesinde Jeomorfolojik Yapıya Göre Köylerin Sınıflandırması.

5.3. Dokularına Göre Yerleşmeler

“Yerleşmelerde dağınık veya toplu oluş, yerleşmelerle ilgili fizyonomik bir sorundur. Konutlar bir arada inşa edilmişlerse, bu fizyonomi toplu, birbirinden belli uzaklıkta inşa edilmişlerse, bu fizyonomi de, artık dağınık yerleşme formunu temsil eder” (Doğanay, 1997: 262). “Yerleşmelerin şekil özellikleri üzerinde başta relief olmak üzere, su kaynakları, iklim, doğal bitki örtüsü gibi fiziki koşullar; araziden faydalanma yöntemleri, ulaşım, uygulanmakta olan yerleşim planları, insanlar arası sosyal ve kültürel münasebetler gibi beşeri ve ekonomik pek çok faktör etkili olur” (Karagel, 2008: 233). Cizre ilçesinde yerleşmelerin toplu ya da dağınık dokulu olmasında bazı faktörler etkili olmaktadır. Su kaynakları ve yeryüzü şekilleri gibi doğal faktörler, yerleşme çekirdeklerinin toplanmasında ya da dağılmasında önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında, ulaşım, uğraşılan ekonomik faaliyetler, gelenek ve görenekler ile tarihi faktörler gibi beşeri etkenlerde yerleşmelerin dokusu üzerinde etkili olmaktadır.

“Dünyanın özellikle gelişmekte olan, kırsal yapının güçlü olduğu ülkelerinde toplu köylerin oluşmasında en güçlü doğal nedenlerin tarım yapmaya uygun ve de su kaynaklarına sahip olanlar olduğu görülmektedir. Bu tür kaynakların sınırlı olması

ise, köylerin daha sonraki gelişmelerini ve nüfusun refahını engeller “(Tümertekin, Özgüç, 2002: 389). “Dağlık alanların ekonomik değerinin düşük olması ve tarım alanlarını sınırlandırması, bu sahalarda yerleşmelerin azalmasına ve küçük birimler halinde bulunmasına neden olmaktadır” (Yiğit, Hayli, 1995: 14). “Dağınık dokulu yerleşmeler ile sık dokulu yerleşmeler arasında yer alan gevşek dokulu yerleşmeler, yerleşme çekirdekleri arasındaki mesafe sık dokulu yerleşmelere göre daha fazla, dağınık yerleşmelere göre ise daha az olup, ev ve eklentileri bahçeler içerisinde inşa edilmekte ve gevşek bir doku ortaya çıkmaktadır” (Tunçdilek, 1967: 114).

Araştırma alanındaki köyler genellikle toplu dokulu köy özelliği göstermekle beraber, sekiz köy idari alanında birden fazla bağlı mahalle bulunmaktadır. Mahalle yerleşmeleri de toplu doku özelliği göstermektedir. Köy ve bağlı bulunan mahalleler arasındaki mesafe dağlık alanlarda 5-15 km arasında değişirken, arazinin daha sade olduğu alanlarda bu mesafe kısalarak 1-5 km’ ye kadar düşer. Örneğin Bozalan köyüne bağlı mahalle yerleşmelerinden olan Hisar, Çağlayan ve Soğukpınar Mahalleleri dağlık bir alanda kurulmuş yerleşmeler olup, bağlı buldukları köye 5-15 km arasında uzaklıkta bulunurlar. Bunun yanında, İnci, Akarsu ve Yukarıkonuk Mahallelerinin hem buldukları alan daha sade bir topografya üzerinde kurulmuş hem de bağlı buldukları köy yerleşmesine olan mesafeleri daha azdır. Yine bir vadinin yamacına kurulmuş olan köylerden Yeşilyurt köyüne bağlı birkaç mahalle bulunmaktadır. Dağlık bir sahada olup birkaç mahalle barındıran diğer bir yerleşme alanı ise Dirsekli Köyü’dür.

Cizre ilçesindeki kır yerleşmeleri yerleşme şekli açısından toplu dokulu köy yerleşmelerinin olduğu görülür. Yerleşmelerde, ev ile eklentileri bir arada yerleşme çekirdeğini oluşturur. Son yıllarda özellikle Cizre ilçesinin bazı köyleri terör olayları nedeniyle boşaltılmış bunun sonucunda aralarında “Koçer” denilen konargöçerlerin de bulunduğu insanlar yeni yerleşme sahaları oluşturmuşlardır. Örneğin Ulaş köyü ile Kuştepe Köyü arasında yol boyunca toplu olmaktan çok dağınık bir şekilde yapılmış evler vardır (Foto 6). Bu sahalarda ulaşım şartları da düşünülerek kurulmuşlardır.

Tablo 15: Cizre İlçesi Köylere Bağlı Mahalle Yerleşmeleri

Sıra No	Mahalle Adı	Bağlı Bulunduğu Köy
1	Tepe	BAĞLARBAŞI
2	Kolgezer	GÜÇLÜ
3	Sarıtarla	GÜÇLÜ
4	Yetkin	KATRAN
5	Karatepe	KORUCU
6	Kümetaş	YALINTEPE
7	Akarsu	BOZALAN
8	Çağlayan	BOZALAN
9	Hisar	BOZALAN
10	İnci	BOZALAN
11	Soğukpınar	BOZALAN
12	Yukarıkonuk	BOZALAN
13	Dallı	DİRSEKLİ
14	Güzeller	DİRSEKLİ
15	Yamaç	DİRSEKLİ
16	Fıstıklı	YEŞİLYURT
17	Kömürcü	YEŞİLYURT
18	Üzümlü	YEŞİLYURT
19	Yukarıçeşme	YEŞİLYURT

Kaynak: İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013

Foto 6: Göçer'ler Tarafından Yol Boyu Yapılmış Evler

Cizre'deki toplu dokulu köylerde yerleşmenin gelişimi, plansız olarak meydana gelmiştir. Genellikle sokak sistemleri bu köylerde mevcut olmayıp, konutlar arasındaki boşluklarda patika yollar vardır. Cizre ilçesi kır yerleşmelerinin büyük çoğunluğu toplu dokulu olduğundan, yerleşmeler benzer özellik göstermektedir. Toplu dokulu yerleşmelerin oluşmasını sağlayan bir diğer etmen de su kaynaklarıdır. Bu tür yerleşmelerin, özellikle bir akarsu, bir kaynak veya bir kuyu çevresinde yoğunlaştığı gözlenir. Araştırma alanının bir kısım yerlerinde höyük üzerinde gelişmiş yerleşmeler de bulunmaktadır. Bu duruma en güzel örnek Kebeli Köyü'dür. Halkın kendi arasında "Babil" Köyü dediği bu yerleşme alanı tarihi bir özellik gösterip yapılan arkeolojik kazılar sonucunda yüz yıllar boyunca yerleşmelerin üst üste geçmesi sonucu höyük şeklinde bir alan oluşmuştur. Günümüzde ise bu höyüğün etrafında yerleşme alanı genişlemiş ve elips şeklinde bir görünüm ortaya çıkmıştır (Foto 7).

Foto 7: Kebeli Köyünden Bir Görünüm

Araştırma sahasının bir bölümünde Suriye ile sınır bulunması yerleşme dokusunu az da olsa etkilemiştir. Tarih boyunca birçok kez istilaya uğrayan Cizre ilçesinde köy ve bağlı mahallelerde insanlar birbirlerine yakın evler yapmak zorunda kalmışlardır.

Cizre ilçesinde toplu dokulu yerleşme özellikleri olmasına karşın bazı köylerde insanların refah seviyesinin yükselmesine bağlı olarak yerleşmeler köyün çekirdek kısmından uzaklaşmışlardır. Bu durum yerleşmenin toplu dokudan gevşek dokuya dönüşmesine neden olmuştur. Örneğin Düzova köyünde ki bu köye halk arasında Almancıların köyü denilmekte ve köyde 1990'lı yıllardan sonra yurtdışına özellikle de Almanya'ya yoğun göçler olması nedeniyle her ailenin Almanya'da yakınları bulunmaktadır. Son yıllarda yurtdışından gelen bu insanlar bu köyde son derece lüks tek katlı ya da çok katlı konutlar inşa etmişlerdir. Genellikle bu konutlar köy çekirdeğinden çok uzakta yapılmışlardır (Foto 8).

Foto 8: Düzova Köyünden Bir Görünüm

Araştırma alanında bazı köyler de, Dicle nehrinin açtığı vadilerin yamaç kısımlarında kurulmuşlardır. Örneğin Çatalköy, Bağlarbaşı ve Ulaş köyleri bu şekilde kurulmuş yerleşmelerdir. Bu köylerde her ne kadar nüfus artışına bağlı olarak meskenler zamanla artmış olsa da tarım yapılabilecek arazileri daraltmamak amacıyla sık dokulu yerleşme biçimi ortaya çıkmıştır. Ancak bu köylerden Ulaş köyünde, terör olayları nedeniyle plato yamacından düzlük kısma yer değiştirme söz konusu olmuştur (Foto 8-9)

Foto 9: Ulaş Köyü Eski Yerleşim Alanı

Foto 10: Ulaş Köyü Yeni Yerleşim Alanı

Köylerde yaşayan nüfusun sosyal yapısı da yerleşme alanları üzerinde etkili olmuştur. Örneğin Ulaş köyü yerleşim alanı yer değiştirilmiş olsa da, Meman Aşireti mensubu olmaları ve yakın yerdeki yerleşmelerde yaşayan insanlarla akrabalık bağları olduğundan yeni yerleşim sahası eski yerleşim alanına yakın bir alanda kurulmuştur. Bu durum İdil ile Cizre arasında kalmış köyler örnek verilebilir. Bu köylerin büyük çoğunluğu aynı aşirete mensup olmaları ve akrabalık bağlarının olması nedeniyle birbirine yakın alanlarda kurulmuşlardır. Dicle, Yalıntepe, Kümetaş, Tepeönü, Kuştepe, Düzova, Bağlarbaşı, Ulaş bu özellikte olan köylerdir.

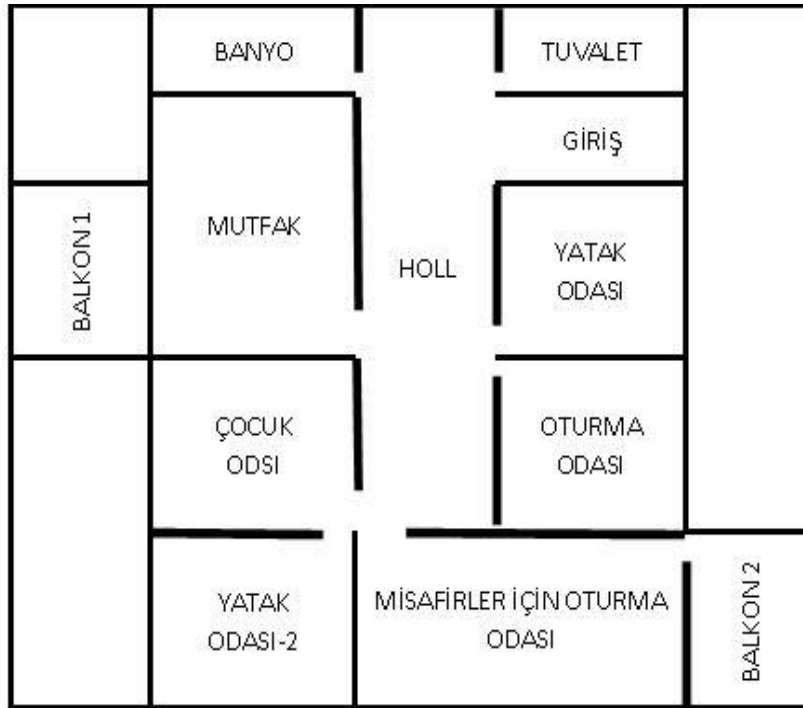
5.4. Mesken Tiplerine Göre Yerleşmeler

“Kullanılan yapı malzemeleri, yapımları ve görünüşleri, kullanma alanlarının planları birbirinden farklı şekillerde ortaya çıkan meskenler, yerleşmelerin ana elemanları durumundadır. Bölgeden bölgeye, yöreden yöreye değişen meskenlerin almış oldukları görüntü ve kullanılış şekillerine coğrafi faktörler birinci derecede etkili olurlar. Ancak meskenlerin çeşitli şekiller almasında coğrafi etkilerin yanında etnik, tarihi, sosyolojik ve psikolojik faktörlerin payı da önemlidir. Meskenler yapıldıkları malzeme, şekil ve kullanıma bağlı olarak çeşitli kısımlarının iç ve dış düzeni ile içinde buldukları coğrafi koşulların etkisini taşıdıkları ve aksettirdikleri oranda coğrafi bir önem taşırlar” (Elibüyük, Güzel, 2003: 56).

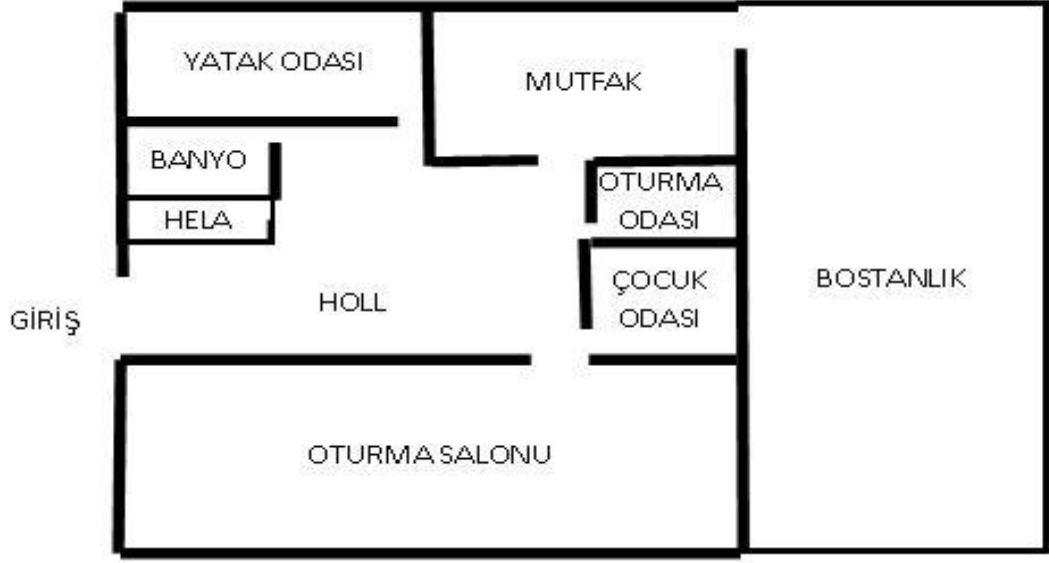
Cizre’deki kır meskenlerinin yapımında ve şekillenmesinde fiziki çevre elemanlarının yanı sıra beşeri ve ekonomik faktörlerin de rolü bulunmaktadır. Coğrafi çevrenin kır meskenleri üzerindeki etkisine en somut örnek olarak, çevreden sağlanan yapı malzemesinin tamamen ya da yardımcı yapı malzemesi olarak meskenlerin yapında kullanılmasıdır. “Meskenler, sakinlerinin gelenek, görenek, ekonomik ve kültürel düzey gibi değişik sosyal özellikleri nedeniyle bölgeden bölgeye, hatta yöreden yöreye önemli farklılıklar gösterebilirler. Söz konusu farklar, formal olabileceği gibi, yapı tarzı, kat sayısı, eklentiler, iç donatım, kullanılan yapı gereçleri, tezyin (iç ve dış süsleme) ve daha birçok yönlerden olabilmektedir. Hele konutlarda çatı tarzı, çatı örtü gereçleri, kat sayısı, oda sayısı, eklentiler ve fonksiyonları, duvar kalınlıkları, pencere sayısı ve boyutları gibi yönlerden konut tiplerine bakılırsa, sorunun boyutları çevre-konut ilişkisinin boyutlarını aşar ve tarihi, etnik, sosyolojik, etnoğrafik, jeolojik, ekonomik ve kültürel bir sorun olarak karşımıza çıkar” (Doğanay, 1997, 327).

Araştırma alanında, ulaşım olanaklarındaki ilerlemeler, taşıma araçlarının sayılarının ve kapasitelerinin artması ve bölge sakinlerinin sosyo-ekonomik koşullarında meydana gelen gelişmeler, meskenlerin yapımında kullanılan malzemenin temininde çevrenin etkisini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, geçmişte yapılmış olan meskenlerin şekil ve yapısı günümüz ile aynı özellikler taşımamaktadır. 1990 yılı ve öncesinden kalma meskenlere baktığımızda bu meskenlerin yapımında kerpiç ve bazaltın yapı malzemesi olarak kullanıldığı görülmüştür. Toprağın saman ile karıştırılıp, su ile

doldurulup, duvar boyları 1-2 metre arasındadır. Kerpiç evlerin bir kısmında avlu çok küçük bir alan kaplarken bir kısmında ise meskenin toplam yüzölçümünün birkaç katı daha geniş alan kaplamaktadır. Bu durumun mesken sahibinin sahip olduğu ekonomik imkânlarıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Fiziki şartlar, özellikle iktisadi faaliyet alanını belirlemekte, bu alanın boyutları ve niteliği insan tarafından değerlendirilmesiyle, yerleşmeler iktisadi özelliklerini kazanmaktadırlar (Yılmaz, 1996: 140). Fiziki şartların iktisadi etmenlerden etkilendiği gerçeğinden hareket edildiğinde, hayvancılık faaliyetinde bulunan insanların yaşadığı meskenlerde avlunun bir kısmının ağıl olarak kullanılması nedeniyle avlu daha büyük ve geniştir. Avluda ağıl ya da samanlıktan başka ekmek ya da yemek yapmak için topraktan yapılmış tandır denilen bölüm vardır. Ancak tandırlar her evin avlusunda mevcut olmayıp, genellikle birkaç hanenin ortak kullandığı bölümlerdir. Günümüzde ekonomik imkânların iyileşmesi ile beraber betonarme evler yapılmaya başlanmış, kerpiç evler ise daha çok ahır, samanlık, ağıl gibi amaçlarla kullanılmaya başlanmasıyla fonksiyonel değişime uğramıştır (Foto 11).

Şekil 4: Düzoza Köyünde Betonarme Yeni Meskenlerden Bir Ev Planı (Ölçeksizdir)

Şekil 5: Katran Köyünde Betonarme Yeni Meskenlerden Bir Ev Planı (Ölçeksizdir)

Yeni yapılan evlerin en önemli özellikleri oda sayısının fazla olması ve evlerin çok geniş yapılmasıdır. Bunun yanı sıra bazı evlerde daha önce meskenlerde bulunmayan balkon gibi yapıların eklenmesidir (Şekil 4). Yeni yapılan meskenlerin bir kısmı köyden uzakta tarım yapılan arazilerin içinde yapıldığından, meskenlerin bir tarafında sebze ve meyve yetiştirmek için bostanlık alan oluşturulmuştur (Şekil 5).

Foto 11: Kerpiçten Yapılmış Meskenler (Kebeli Köyü)

Araştırma alanında meskenlerin yapımında kullanılan bir diğer inşa malzemesi bazalttır. Özellikle Cizre ilçesinde jeolojik faktörlerin etkisiyle bazalt yoğun bir biçimde bulunmaktadır (Harita 2). Bu durum kolay elde edilebilirliği sayesinde meskenlerin yapımında kullanılan inşa malzemesine de yansımıştır. Dağlık alanlarda ve yamaçlarda kurulan yerleşmelerde bazalttan yapılmış evler daha yoğunluktadır. Bazalttan yapılmış evlerin özelliklerine baktığımızda evler genellikle tek katlı olarak inşa edilmiş fakat az da olsa çok katlı evler de mevcuttur. Meskenlerde kullanılan bazalt ile resmi binalarda (Okul, Sağlık Ocağı) kullanılan bazalt biçimsel yönden farklılık gösterir. Meskenlerde daha çok şekilsiz bazalt taşı kullanılırken, resmi binaların inşasında kullanılan bazalt taşları düzgün kesimlidir (Foto 12).

Foto 12: Kuştepe Köyünde Bazalttan Yapılmış Eski Okul Binası

Cizre ilçesindeki köy ve bağlı mahallelerin tümünde yaptığımız gözlemlerde kerpiç ve bazalttan inşa edilmiş evler mevcuttur. Ancak 1990 yılından sonra durumun değiştiği söylenebilir. Özellikle kerpiç ev sayısının çok az olduğu, bazalt eskisi kadar olmasa da hala kullanıldığı, yeni yapılan evlerin ise çok katlı ve geniş betonarme evler olduğu göze çarpar. Buna rağmen Bozalan köyüne bağlı İnci mahallesinde yaptığımız gözlemlerde istisnai bir durum görülmüştür. Mahalle sakinlerinin ekonomik durumlarının çok kötü olması, ağalık sisteminin bu yerleşme de günümüzde devam etmesi ve mahalle sakinlerinin büyük bir kısmının göçmen

olması nedeniyle evler 1990 ve öncesi bir durum arz eder. Bu mahallede meskenlerin yapı malzemesi olarak halen kerpiç kullanılmaktadır (Foto 13).

Foto 13: İnci Mahallesinde Kerpiç Evler

Yine bir diğer yerleşme alanı Bağlarbaşı köyünde önceleri Şeyh Seyda denilen ilim ve din adamının burada ikamet etmesi nedeniyle kendi dönemine göre yani 1970'lerde çok modern meskenler mevcuttur. Ayrıca bu köyde 1970'li yıllarda yapılmış bir dergâh ve eklentileri bulunmaktadır. Kurtuluş köyü yakınlarında Dirsekli Köyünden terör sebebiyle kaçan insanlar için konutlar inşa edilmiş olup, bu konutlar bölge de var olan meskenlerden kat sayısı ve çatı özelliği yönünden farklılık göstermektedir (Foto 14).

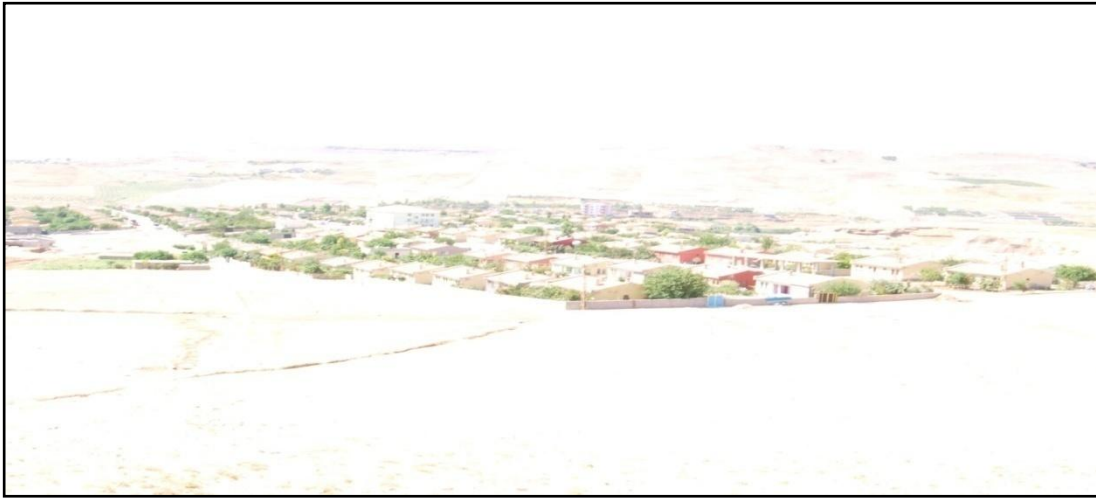

Foto 14: Kurtuluş Köyü Yakınlarında Kurulmuş Konutlar

Cizre ilçesi köy ve mahalle yerleşmelerinde görülen bir diğer eklenti de, ısınma aracı olarak kullanılan tezeklerin yapım alanıdır. Tezeklikler, genellikle ahırın bulunduğu alanın yakınında yapılmakla beraber bazı kır konutlarında etrafı çitlerle çevrili olan bir alanın tezeklik olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ancak ekonomik imkânların gelişmesiyle beraber tezek yapımının azalmış olduğu görülmektedir.

Araştırma alanında konutların inşa edildiği alanlarda ilgili gözlemler de yapılmıştır. Ülkemiz Kuzey Yarım Küre’de bulunduğundan güneye bakan taraflar daha sıcak olup, insanlar konut inşa ederken güneşi göreceğ şekilde yani bakı etkisini de gözleterek konutlarının ön cephelerini genellikle güneye bakacak şekilde yapmışlardır. Konutların sırtları ise kuzey ve kuzeydoğuya dönüktür. Ancak bu durumun tüm konutlar için geçerli olmadığını söylemek gerekmektedir.

Araştırma alanında dağlık ve yüksek alanlarda bulunan birkaç yerleşme dışında yerleşmelerin büyük çoğunluğunda konutların damları düz şekilde yapılmıştır. Kar yağışlarının çok nadir görülmesi ve yazların ise çok sıcak geçmesi nedeniyle konutların damları düzdür. Nitekim insanlar yaz aylarında ya avluda ya da dam üzerinde etrafı demirden ortasına da tahta konulan ranza şeklinde yataklarda uyumaktadırlar (Foto 15).

Foto 15: Yazın Kullanılan ve Kürtçe “Text” Denilen Yataklar

5.5. Ekonomik Faaliyet Türlerine Göre Yerleşmeler

Köy yerleşmeleri, temel ekonomik faaliyet ya da geçim kaynağının, ekip biçmeye dayandığı köyler, hayvancılığa dayanan köyler, meyve veya sebzeçiliğe dayanan köyler gibi tiplere ayrılabilirler (Doğanay,1997: 256). Cizre ilçesindeki köy ve bağlı mahallelerde yürütülen ekonomik faaliyetleri köylerde birlikte yapılan faaliyet sayısının fazla olması nedeniyle sınıflandırmak zordur. Ancak en fazla yapılan faaliyetler iki şekilde sınıflandırılabilir: Tarım ile hayvancılık faaliyetlerinin beraber yürütüldüğü yerleşmeler ve ticaret ile nakliyecilik faaliyetlerinin yürütüldüğü yerleşmeler. Ancak şunu belirtmek gerekir ki tarım ve hayvancılık tüm yerleşmelerde birinci, ikinci ya da üçüncü derecede bir faaliyet olarak yapılmaktadır. Araştırma alanının birçok yerinde sebze ve meyve faaliyetleri yapılmakla beraber, ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya dönük yaptıkları gözlenmiştir. Elbette ki, bazı köy ve mahallelerden ilçe merkezine kırmızı et ya da süt ürünleri pazarlaması mevcuttur; ancak bu durum az görüldüğünden araştırmamız açısından önem teşkil etmemektedir.

Araştırma alanında yapılan gözlemler ve köy sakinleri ile yapılan görüşmeler neticesinde köy yerleşmelerinde hâkim olan ekonomik faaliyetler sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre plato sahasında kurulan köylerin bir kısmı ile dağlık arazide kurulmuş bazı köylerde, küçükbaş hayvancılık yanında bazaltın temizlendiği arazilerde iklime bağımlı tarla tarımı yapılmaktadır. Çağıl, Çatalköy, Aşağıdere, Ulaş, Tepeönü, Yeşilyurt, Aşağıçeşme, Havuzlu, Bozalan köyleri bu tür köyler arasındadır (Tablo 16). İlçede özellikle dağlık sahalar ile plato yamacında kurulmuş bazı köylerde hâkim olan ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Tarım arazisinden yoksun olan bu köylere Aşağıkonak ve Bağlarbaşı köyleri örnek olarak verilebilir (Tablo 16).

İnceleme alanının tümünde görülen ancak bazı yerleşmelerde tamamıyla hâkim olan bir diğer faaliyet ticaret ve nakliyeciliktir. Özellikle transit yollar üzerinde yol boyu kurulmuş bazı köylerde, insanlar kaçakçılık başta olmak üzere nakliye sektöründen geçimlerini sağlamaktadırlar. Elbette tarım, hayvancılık ve diğer ekonomik faaliyetler az da olsa yapılmaktadır fakat bu faaliyetleri yerine getiren çok az insan vardır. İlçenin güneybatısından başlayarak Silopi ilçesine doğru bir hat boyunca uzanan bu köylere Erdem, Kayaköy, Kuştepe, Kebeli, Taşhöyük, Varlık,

Güçlü, Gürsu, Koçtepe, Sulak, Uğur, Yalıntepe, Çavuşköy ve Yakacık köyleri örnek olarak verilebilir (Tablo 16).

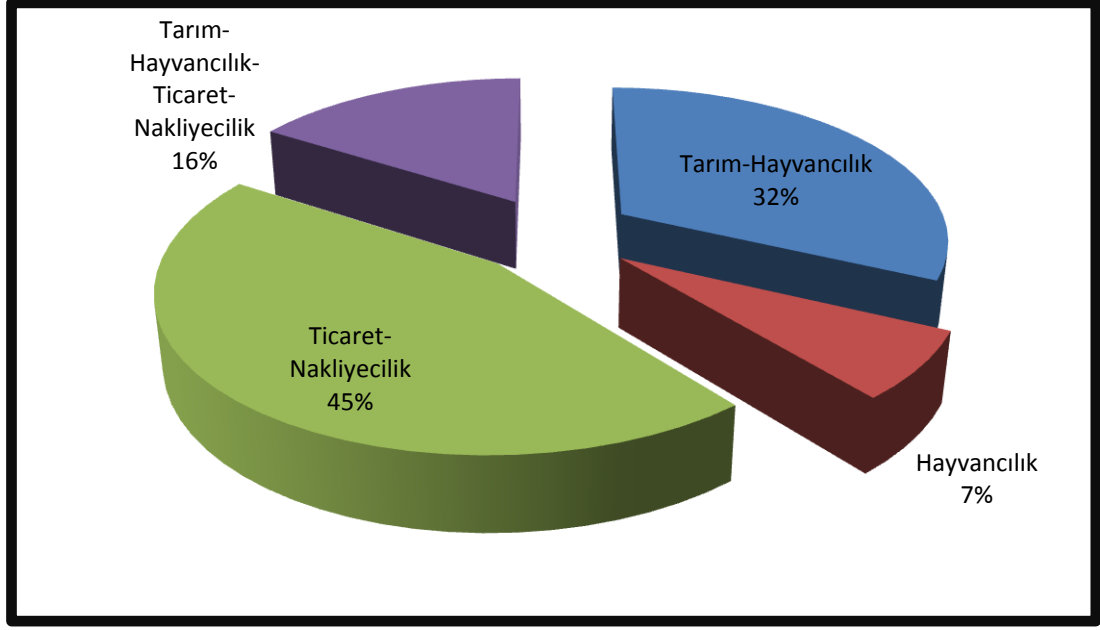
Cizre ilçesinin bazı köyleri ekonomik faaliyetler yönünden çeşitlilik arz eder. Birçok fonksiyona sahip olan bu köylerde, tarım, hayvancılık, ticaret ve nakliyecilik faaliyetlerinin tümü yoğun şekilde yapılmaktadır. Gelecekte kasaba olma yolunda potansiyel oluşturan bu köylere Kurtuluş, Korucu, Katran ve Düzova köyleri örnek verilebilir (Tablo 16). Kocapınar köyü dışında diğer köyler yol boyu kurulmuşlardır.

Araştırma alanında bulunan köylerde ekonomik faaliyet kollarına göre oransal dağılım yapıldığında tarım-hayvancılık faaliyetlerinin hâkim olduğu köylerin tüm köy yerleşmeleri içerisindeki payı % 32'dir. Sadece hayvancılık faaliyetinin hâkim olduğu yerleşmeler % 7'lik orana sahiptir. Ticaret ve nakliyecilik faaliyetlerinin hâkim olduğu köylerin oranı % 45'tir. Tarım, hayvancılık, ticaret ve nakliyecilik faaliyetlerinin tümünün hâkim olduğu yerleşmelerin oranı ise % 16'dır (Grafik 8). Bu veriler neticesinde söylenebilir ki, Cizre ilçesi köy yerleşmelerinde en önemli ticaret ve nakliyecilik diğer faaliyetlere göre çok daha yoğun olarak yapılmaktadır.

Tablo 16: Cizre İlçesi Köy Yerleşmelerinde Hâkim Olan Ekonomik Faaliyetler

Sıra No	Tarım-Hayvancılık	Hayvancılık	Ticaret-Nakliyecilik	Tarım-Hayvancılık-Ticaret Nakliyecilik
1	Çağıl	Aşağıkonak	Erdem	Kocapınar
2	Çatalköy	Bağlarbaşı	Kayaköy	Kurtuluş
3	Aşağıdere		Kuştepe	Korucu
4	Ulaş		Kebeli	Katran
5	Tepeönü		Taşhöyük	Düzova
6	Yeşilyurt		Varlık	
7	Aşağıçeşme		Yakacık	
8	Havuzlu		Yalıntepe	
9	Bozalan		Çavuşköy	
10	Dirsekli		Güçlü	
11			Gürsu	
12			Koçtepe	
13			Sulak	
14			Uğur	

Kaynak: Arazi Gözlemlerinde Elde Edilen Veriler, 2013-2014

Grafik 8: Cizre İlçesi Köy Yerleşmelerinin Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

Cizre ilçesi kır yerleşmelerinde yürütülen tarımsal faaliyetlere bakıldığında topografik şartlarla beraber iklim de önemli etkiye sahiptir. Dicle nehrinin meydana getirdiği derin vadi boylarında ve de tepelik ve taşlık alanlarda kurulmuş köylerde tarımsal faaliyetler çok sınırlı kalmıştır. Ancak bu yerleşim alanlarında küçüğe olsa ekim-dikim alanlarının varlığı, sulama imkânlarının olması nedeniyle çeşitlilik arz eder. Bunun dışında tarıma elverişli arazinin bulunduğu yerleşmelerde yazların çok sıcak ve kurak olduğu iklim tipi nedeniyle tarım ürünü çeşitliliği azdır. Buğday, arpa, kırmızı mercimek kuru tarım yöntemiyle en çok ekimi yapılan ürünlerdir (Tablo 17). Sulama imkânlarının bulunmadığı, herhangi bir akarsu ya da dere kenarında bulunmayan tüm yerleşmelerde saydığımız ürünler yetiştirilmektedir. Tarım alanlarının parçalı ve verimsiz olduğu bu sahalarda tarla tarımından elde edilen gelir oldukça düşüktür. Ulaş, Tepeönü, Yalıntepe, Kümetaş örnek olarak verilebilecek yerleşmelerdir.

Ortalama 400-500 metre yükseklikteki arazilerin yer aldığı; Cizre’ de extansif tarım yapılmaktadır. Tahıl gurubu olarak buğday, arpa ve az da olsa mısır üretimi yapılmaktadır (Tablo 17). Güneydoğu Anadolu Bölgesine has ürünlerden biri olan kırmızı mercimek üretimi Tablo 18’ de belirtildiği üzere 898 dekar alanda yaklaşık 144 ton üretim yapılmıştır.

Tablo 17: Cizre İlçesinin Tahıl üretimi

İlçe Adı	Grup adı	Ürün adı	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Hasat edilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)
Cizre	Tahıllar	Buğday (Durum)	2013	23.040	23.040	6.212	270
		Buğday (Diğer)	2013	169.261	169.261	42.765	253
		Mısır (Dane)	2013	4.409	4.409	3.554	806
		Arpa (Diğer)	2013	3.000	3.000	768	256

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2013

Tablo 18: Cizre İlçesinin Kırmızı Mercimek Üretimi

İlçe Adı	Grup adı	Ürün adı	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Hasat edilen alan (Dekar)	Üretim (Tton)	Verim (kg/da)
Cizre	Patates-Kuru Baklagiller-Yenilebilir Kök Ve Yumrular	Mercimek (Kırmızı)	2013	898	898	144	160

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2013

Dağlık-tepelik alanlarda eğim değerleri ve yükseltinin artmasına bağlı olarak uygun tarım alanlarının vadi tabanları ile sırt ve yamaçlardaki küçük düzlüklerle sınırlı kaldığı, bazı köylerde, tarla tarımının geçim faaliyeti olarak önemi oldukça azalmakta, bazı aileler kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kuru tarım metoduyla tahıl üretimini çok azda olsa yapmaya çalışmaktadırlar. Bozalan, Çavuşköy, Bağlarbaşı, Yeşilyurt örnek olarak verilebilecek sahalardır. Etek köylerinin tamamına yakınında daha çok hayvancılık faaliyetleri ilk sıradadır. Bunun dışında sebze ve meyve yetiştiriciliği yapılır, fakat bu faaliyet kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Hisar, Çağlayan ve Soğukpınar bu tür yerleşmelere örnek verilebilir.

Silopi ilçesine doğru gidildiğinde yükselti değerlerinin iyice azaldığı alüvyal sahaların kıyısında kurulmuş bazı yerleşmelerde pamuk ve mısır tarımı yapılmaktadır. Yapılan gözlemlerde İnci Mahallesinde sulama imkânlarının bulunması neticesinde pamuk üretimi yapılmaktadır. Bunun yanı sıra Dicle bucağında insanlar sondajlar yardımıyla tarım arazilerini sulamakta ve mısır ekimi

yapılabilmektedir. İnci mahallesinin hafif düzlük bir alanda kurulmuş bir yerleşme sahası olması, bölgenin bütününde hâkim olan kurak ve sıcak iklim koşulları sayesinde bu mahallede köyün sahibi tarafından sera alanları kurulmuştur.

Tablo 19: Cizre İlçesinin Pamuk Üretimi

İlçe Adı	Grup adı	Ürün adı	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Hasat edilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)
Cizre	Tekstilde Kullanılan Ham Bitkiler	Pamuk (Kütlü)	2013	5.276	5.276	2.532	480
		Pamuk (Lif)	2013	5.276	5.276	987	187

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2013

Cizre’de sulanabilen arazilerde pamuk üretimi yapılmaktadır. 2013 yılı verilerine göre 5276 dekar alanda kütlü pamuk 2532 ton, lifli pamuk ise 987 ton üretilmiştir (Tablo 19). Pamuk tohumu üretimi ise 1451 ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 20).

Tablo 20: Cizre ilçesinin Pamuk Tohumu Üretimi

İlçe Adı	Grup adı	Ürün adı	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Hasat edilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)
Cizre	Yağlı Tohumlar	Pamuk Tohumu (Çiğit)	2013	5.276	5.276	1.451	275

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2013

Sebze meyve yetiştiriciliği kimi bölgelerde su imkânlarının bulunmasından dolayı doğal yetişme alanı bulunmakta kimi bölgelerde ise sondaj suyu yardımıyla bostan denilen küçük sahalarda çeşitli sebze ve meyveler üretilmektedir. Birçok köyde insanlar bahçelerinde meyve ve sebze üretebilmektedir. Cudi Dağı eteklerinde kurulmuş mahalle yerleşmelerinden olan Hisar ve Çağlayan köylerinde yapılan gözlemler de yükselti artmış olmasına rağmen incir, nar, üzüm, erik gibi meyveler yetiştiği tespit edilmiştir. Sebze ve meyve yetiştiriciliğinin yapıldığı bir diğer yer Çatalköy’e eskiden bağlı olan ancak 1990 yıllarında boşaltılmış şimdilerde sadece bir hanenin bulunduğu eski mahalle yerleşmesi Mirhasan’dır. Dicle nehrinin aktığı vadinin yamacında kurulmuş bu eski yerleşim alanında çeşitli sebze ve meyve ürünleri yetiştirilebilmektedir. Aynı zamanda bu yerleşim alanı mesire alanı olarak da insanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Cizre’de Dicle Nehrine yakın alanlarda kurulmuş yerleşim alanlarında iklimin daha ılıman olması, su imkânlarının bazı alanlarda yeterli olması birçok ürünün yetişmesine imkân vermiştir. Yöreğe has olmayan ürünlerin üretimi yapılabilmektedir. Antep fıstığı bu ürünlerin başında gelmektedir.

Cizre ilçesinde hayvancılık faaliyetlerine baktığımızda yayla imkânları daha çok şehrin doğusunda bulunmaktadır. Dağlık alanların bu alanda fazla olması hayvancılık faaliyetlerini zorunlu kılmıştır. İlçe bütün bir şekilde düşünüldüğünde yükselti değerlerinin fazla olmaması ve iklim koşulları nedeniyle hayvancılık ön plana çıkmamıştır. Ancak yapılan hayvancılık faaliyetlerinde küçükbaş hayvancılık daha fazla ön plana çıkmıştır. Büyükbaş hayvancılık daha çok meraya bağlı olarak yapılmakta, son yıllarda devlet tarafından teşviklerle besicilik faaliyetleri desteklenip artırılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 21: Cizre İlçesinde Büyükbaş Hayvan Sayısı

İlçe Adı	Hayvan Adı	Yetişkin	Genç-Yavru	Toplam	Sağılan hayvan sayısı (baş)	Süt (Ton)
Cizre	Manda	135	0	135	112	96,139
Cizre	Siğır(Melez)	301	270	571	44	116,854
Cizre	Siğır (Kültür)	310	210	520	76	277,172
Cizre	Siğır(Yerli)	2.043	1.535	3.578	1.207	1.503,30

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2013

Yük ve nakil hayvan besiciliği günümüzde her ne kadar önemini yitirmiş olsa da bazı yerleşmeler için geçmişte önemli ekonomik etkinliklerden biriydi. Nitekim bazı köy yerleşmelerinde su depoları yapılmadan önce insanlar su ihtiyaçlarını yerleşmenin yakınında bulunan su kaynaklarından temin ederlerdi ve bunun için yük hayvanlarını kullanırlardı (Tablo 22).

Tablo 22: Cizre İlçesinde Yük Hayvanları sayısı

İlçe Adı	Hayvan Adı	Yetişkin (baş)	Genç-Yavru (baş)	Toplam
Cizre	Eşek	166	115	281
Cizre	Katır	45	42	87
Cizre	At	220	47	267

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2013)

Kümes hayvancılığı ilçede daha çok insanların kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptıkları bir faaliyet olup, kümes hayvancılığı besiciliği önemli bir sektör haline gelmemiştir.

Tablo 23: Cizre İlçesinde Kümes Hayvanları Sayısı

İlçe Adı	Hayvan Adı	Mevcut sayı
Cizre	Yumurta Tavuğu	18.550
Cizre	Hindi	355
Cizre	Kaz	62
Cizre	Ördek	94

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2013

İlçede yükseltinin biraz fazla olduğu dağlık alanlarda Arıcılık faaliyetleri de yapılmaktadır. Özellikle Cudi dağı eteklerine doğru gidildikçe bazı yerleşim alanlarında bu faaliyet yürütülmektedir.

Tablo 24: Cizre İlçesinde Arıcılık Faaliyetleri

İlçe Adı	Hayvan Adı	Arıcılık yapan işletme sayısı (Adet)	Yeni kovan sayısı	Eski kovan sayısı	Toplam kovan	Bal üretimi (Ton)	Balmumu üretimi (Ton)
Cizre	Arıcılık	8	600	75	675	1,41	1,11

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2013

Hayvancılık faaliyetleri daha çok yükseltinin fazla olduğu dağlık alanlarda birinci faaliyet olarak yapılabilmektedir. Ancak bölgede yıllarca devam eden terör olayları nedeniyle hayvancılık faaliyetlerinin bitme noktasına geldiği söylenebilir. Hayvancılık için uygun şartların olduğu Hisar, Çağlayan ve Soğukpınar mahalle yerleşmeleri terör olayları nedeniyle boşaltılmışlardır. Hayvancılığın dağılışına baktığımızda genel olarak araştırma alanında karasal step ikliminin olması ve alanın yüksek bir plato olmaması nedeniyle çayır ve mera alanları bataklık ve su kenarları ile kuzey, kuzeydoğu ve doğu kesimlerinin dağlık alanları dışında bulunmamaktadır. Hayvancılık daha çok küçükbaş hayvancılık şeklinde yapılır, ancak yerleşmelerin birçoğunda insanlar süt, yoğurt, yağ gibi ihtiyaç duydukları besin öğelerini karşılamak üzere bir veya birkaç büyükbaş hayvana sahiptirler. Kümes hayvanları da yine köylerde bakılan hayvanlardandır: Horoz, tavuk, kaz, ördek, hindi bu türden hayvanlar olup, daha çok bireysel ihtiyaçlar için bakılmaktadır. Düzova Köyü'nde

tarım bakanlığının teşvikleri doğrultusunda bir çiftlik yerleşmesi kurulmuştur. Ancak ekonomik ve sosyal sebeplerden çiftlik kapanmak üzeredir (Foto 15).

Foto 16: Düzova Köyü Yakınında Kurulmuş Büyükbaş Hayvan Çiftliği

Araştırma alanımızda ticaret ve nakliyecilik önemli faaliyetler arasındadır. Özellikle Habur Gümrük Kapısının faal olduğu dönemlerde insanlar yoğun bir şekilde ticari faaliyetlerde bulunmaktadır. Ancak gümrük kapısının siyasi sebeplerle bazen kapatılması bölgede tüm faaliyetleri olumsuz etkilemekte ve insanların alım güçleri düşmektedir. Cizre ilçe merkezi dâhil yerleşmenin olduğu tüm köy ve bağlı mahallelerde Habur Gümrük Kapısıyla bağı bulunmaktadır. Birkaç ailenin birleşmesiyle alınan tır ya da kamyon gibi araçlarla, Irak ve Türkiye arasında nakliyecilik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Hatta yapılan gözlemlerde neredeyse tüm yerleşim alanlarında nakliye işlerinde kullanılan kamyonlara ait mazot depoları ya da tır dorselerine rastlanılmıştır. Bazı köylerde özellikle ulaşım imkânlarının geliştiği ve insanların bu imkânlardan yararlanıp ekonomik olarak belirli bir refah seviyesine ulaştığı köylerde bir aileye ait birden çok uzun araç bulunabilmektedir.

Bir şehrin çevresiyle olan bütünleşmesini etkileyen en önemli etmenlerden biri ulaşım"dır. Ulaşım imkânlarının gelişmiş olması ticaretinde gelişmesine büyük katkı yapar. Çok eski bir şehir olan Cizre'nin ulaşım koşulları iki bakımdan ele alınabilir. Birincisi Dicle nehri üzerinde yapılan taşımacılık ile gelişen su yolu

ulaşımıdır. İkincisi ise şehrin tarihi ipek yolu üzerinde bulunması sonucu gelişen karayolu ulaşım ağıdır. Dicle nehri üzerinde taşımacılık su seviyesinin düşmesine bağlı olarak eski önemini kaybetmiştir. Karayolu ulaşımı ise önemini korumaktadır. İlçe sınırları içerisinde yapımı tamamlanan Şerafettin Elçi Havalimanı ilçenin ulaşımına gelecekte daha çok etki edecektir.

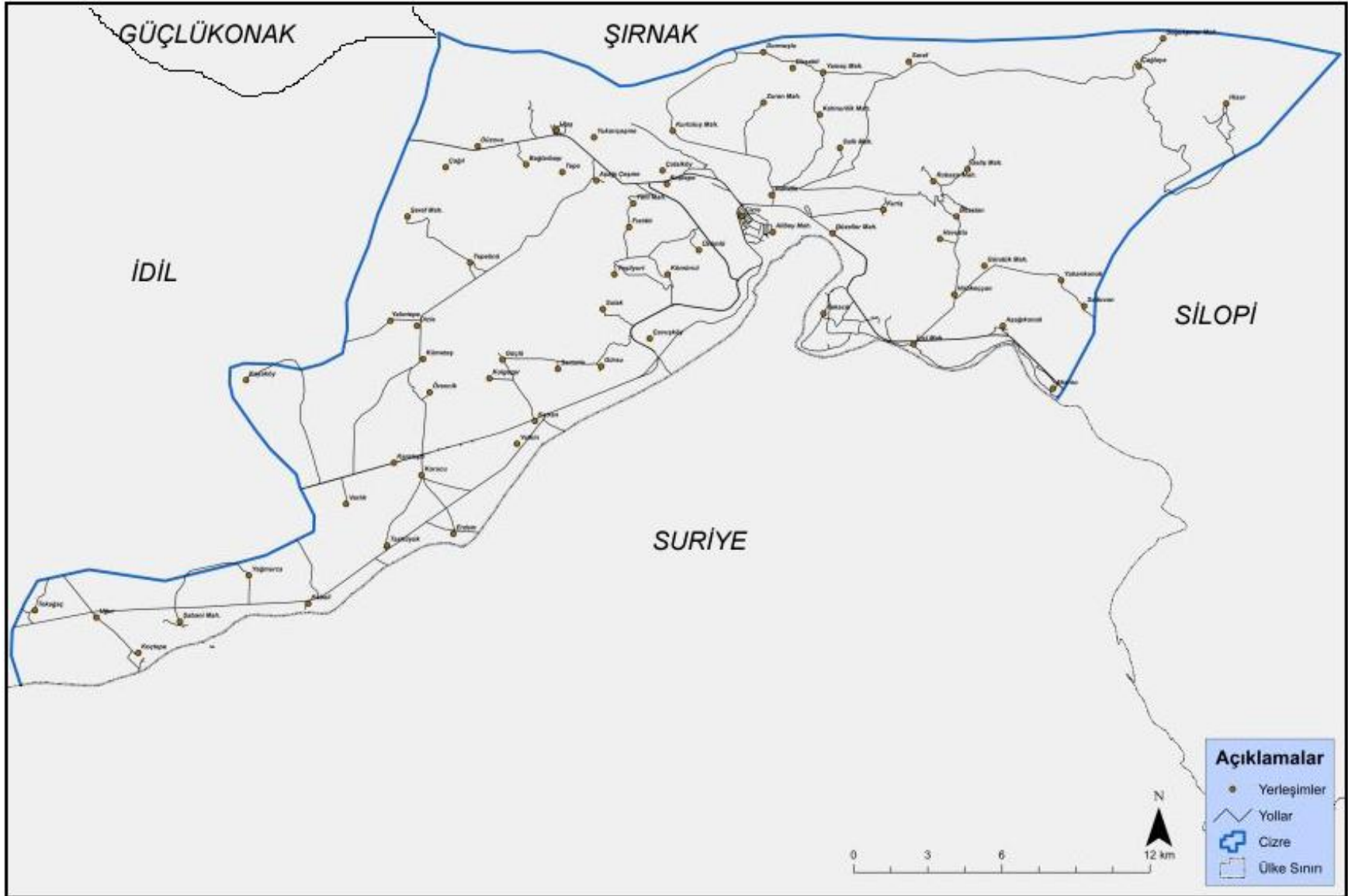
Ulaşım yolları üzerinde bulunmakta olan yerleşme alanlarında ticari bir faaliyet olarak kaçakçılık faaliyetleri de yapılmaktadır. Nitekim Katran, Korucu, Gürsu köylerinde insanlar Irak'tan kaçak yollarla getirilen mazot, pirinç, şeker, çay, yağ, elektronik ürünler, çeşitli süs eşyaları, sigara gibi malzemeler önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Son yıllarda yapılan denetlemeler ile bu faaliyetler sonlandırılmaya çalışılmıştır. Üzerinde durulması gereken diğer kaçakçılık faaliyetleri ise sigara ve mazot kaçakçılığıdır. Kaçakçı şebekeler, kırsal alandan yararlanarak batıya doğru kaçak sigara taşımacılığı yapmaktadırlar. Ayrıca BOTAŞ'a ait petrol boruları İdil tarafındaki Cizre'nin bazı köylerinden geçmektedir ve geçmişte birçok kez bazı kaçakçı şebekeleri tarafından bu borular patlatılarak veya herhangi bir yerden küçük bir kaçak açılarak büyük vurgunlar yapılmış ve devlet zarara uğratılmıştır.

Hava limanının açılmasıyla beraber bu güzergâh boyunca bulunan yerleşim alanları daha değerli bir duruma geldiler. Limanın, Düzova Köyü yakınında kurulmuş olması ilerleyen yıllarda bu köyün küçük bir kasaba olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca önümüzdeki senelerde hava limanının direkt uluslar arası uçuşlara açılmasıyla sadece bu köy değil yakın yerlerde bulunan tüm yerleşmelerde önemli gelişimler olabilecektir. Nitekim hava limanının faaliyete geçmesiyle özellikle limana yakın alanlarda bulunan köy ve mahalle yerleşmelerinde bazı insanlar istihdam edilmeye başlanmış bunun sonucu olarak ekonomik faaliyetler çeşitlenmeye başlamıştır.

Her ne kadar bölgede sanayi faaliyetlerinden söz etmek çok güç olsa da Düzova Köyüne bağlı eski mahalle yerleşmelerinden Kavlibana yakınlarında yine devletin teşvikleriyle bir kablo fabrikası kurulmuş, bu fabrika bir süre üretim yapmış fakat günümüzde ekonomik sorunlar nedeniyle işletilememektedir.

Harita 17:

CİZRE İLÇESİ ULAŞIM AĞLARI ANA ARTELLERİ HARİTASI

5.6. Nüfus Miktarlarına Göre Yerleşmeler

Cizre ilçesi daha önce gelişim evreleri bölümünde ele alındığı gibi çok eski bir yerleşim alanıdır. Osmanlı Devleti döneminde coğrafi konumu itibariyle önem görmüş Mardin iline bağlı bir liva iken, bir süre sancak olarak yönetilmiş ancak bu durum çok uzun süre devam etmemiş yine Mardin iline bağlı bir kaza olarak kalmıştır. Cumhuriyet döneminde bu durum bu şekilde devam etmiş son olarak 1990 yılında Şırnak vilayet yapılarak Cizre ilçe olarak bu ile bağlanmıştır. Daha önce İdil ve Silopi nahiyeleri de Cizre'ye bağlı iken 1970'li yıllardan sonra bu iki nahiyeye ilçe yapılarak Cizre'den ayrılmışlardır. Geniş bir alanı kaplayan Cizre birçok köy ve geçici kır yerleşmeleri barındırırken, İdil ve Silopi'nin de ayrılmasıyla idari birim olarak kendisine bağlı alanlar azalmış ve günümüzde alan bakımından Şırnak ilinin en küçük ilçesi durumuna gelmiştir. Cizre ilçesine bağlı 31 köy, 19 mahalle yerleşmesi bulunmaktadır. Araştırmamızın bu bölümünde Cizre ilçesi köy nüfuslarının gelişimi 1970 yılından başlanarak belirli zaman aralıkları ile nasıl bir gelişim gösterdikleri gelişim üzerinde hangi faktörlerin etkili oldukları irdelenmiştir.

1970 yılında Cizre Mardin ilçesine bağlı bir kaza durumundaydı. Bu tarihte köy nüfuslarına baktığımızda 87-250 kişi arasında nüfus barındıran köylerin ağırlıkta olduğu görülmektedir (Harita 18). Dikkat çeken köylerden biri Bozalan Köyüdür. 2001-2500 arasında nüfus barındıran bu köyde nüfus oranının diğer köylere göre daha yüksek olma sebebi bu köyeye bağlı mahalle yerleşmesi sayısının diğer köylere göre daha fazla olmasıdır. 501-1000 arasında olan köyler ise Bağlarbaşı, Yeşilyurt ve Tepeönü'dür. Bağlarbaşı köyü daha önce söz ettiğimiz gibi burada Şeyh Seyda ismi verilen tarikat liderine ait bir dergâh bulunması insanları buraya çekmiş ve nüfus olarak çevresine göre belirgin şekilde artış yaşanmıştır. Yeşilyurt ve Tepeönü köylerinde ise bağlı yerleşmelerin fazla olması nedeniyle nüfus fazladır.

1980 yılı Cizre ilçesine bağlı köy nüfuslarına baktığımızda 1970 yılında 11.447 kişi olan köy nüfusu oranı 10 yıllık süre içinde % 11.03'lük bir artışla 12.630 kişi olmuştur. Nüfus büyüklükleri ve dağılışıma baktığımızda 1970 yılı ile büyük ölçüde benzer özelliklerin olduğu görülebilir (Harita 18, 19). Bağlarbaşı köyündeki tarikat faaliyetlerinin son bulması ile bu köydeki nüfusun bir kısmı Düzova köyüne yerleşmiştir. Bunun sonucunda bu köyde 1970 yılına göre nüfus

artışı meydana gelmiştir. Bunun dışında kalan yerleşme alanlarında nüfus aynı dilimler arasında kalmıştır.

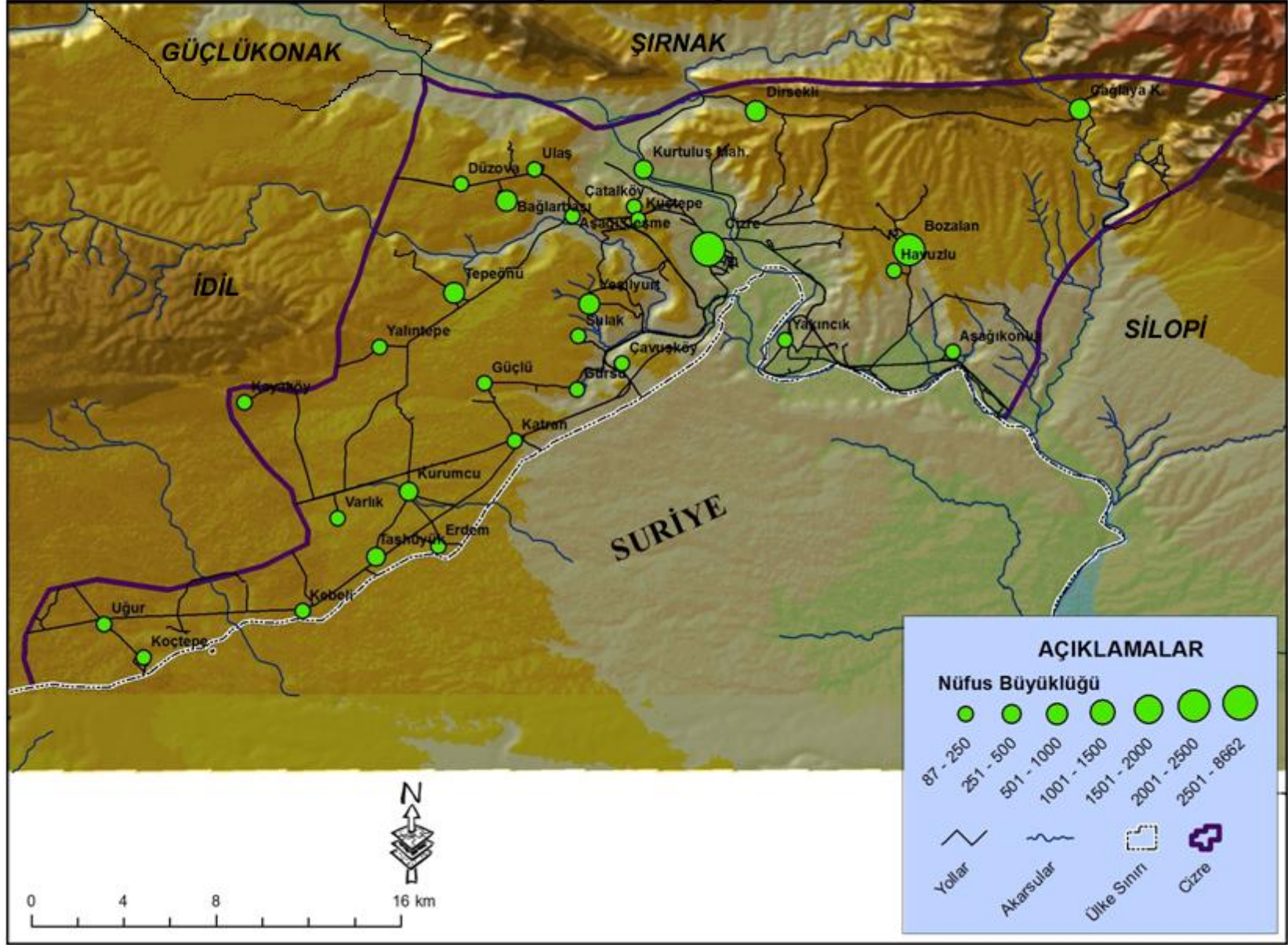
1990 yılı köy nüfusları diğer dönemlerden farklılık göstermeyerek yine çok az bir artış yaşanmıştır. 1980 yılında 12.630 olan toplam köy nüfusu 1990 yılında 13.603 kişiye yükselmiştir. 10 yıllık bir sürede toplam köy nüfusu %0 10,77'lik bir artış göstermiştir (Harita 20).

2000 yılına gelindiğinde ise Cizre ilçesi köylerinde nüfus artışı yaşanmamış toplam köy nüfusu azalmaya başlanmıştır. 1990 yılında 13.603 olan toplam köy nüfusu 2000 yılında %0 -09,15'lik bir kayba uğrayarak 12.451 kişi olarak gerilemiştir (Harita 21). 2000 yılında Cizre köylerinde nüfusun azalmasında birçok neden yatmaktadır. 1990'lı yıllardan başlayarak 2000 yılına kadar dönem dönem çok şiddetli hale gelmiş terör olaylarının etkisi söz konusudur. Bu olaylar nedeniyle kırsal kesimde birçok köy ve bağlı yerleşme alanları yakılmış, yıkılmış, boşaltılmış ya da yer değiştirilmiştir. Bu saydığımız nedenlerden dolayı insanlar geçimlerini sağlayacak ekonomik faaliyetleri yapamayacak duruma gelmiş ve köylerden ilçe merkezine, iş imkânlarının olduğu illere ve kaçak yollardan yurtdışına (özellikle Avrupa ülkeleri) göçler meydana gelmiştir. Köylerinden göç etmek istemeyen insanlar ise devlet tarafından silahlandırılarak koruculuk sistemine dâhil edilmişlerdir. Nitekim araştırma alanımızda yaptığımız gözlemlerde koruculuk yapan köylerde herhangi bir yakma ya da yıkım olayının meydana gelmediği görülmüştür. Örneğin Kuştepe köyü yakılıp, yıkılmış köyde toplu mezarlar ortaya çıkmıştır.

2010 yılı Cizre ilçesi köylerinin nüfus büyüklüklerine baktığımızda 1970'li yıllardan başlayarak 2000 yıllarına kadar belirli bir seviyede nüfus barındıran bazı yerleşim alanları nüfus azalması yaşamıştır. Örneğin Bozalan Köyü bağlı mahalle sayısının fazla olduğu bu köyde mahallelerin bir kısmı boşaltılmış bunun sonucunda nüfus büyüklüğü de azalmıştır. Bazı köyler ise ulaşım yolları üzerinde kurulmuş olduklarından bölgede ekonomik imkânlarının gelişmeye başlamasıyla bu köyler geçmişe oranla daha çok nüfuslanmışlardır (Harita 22).

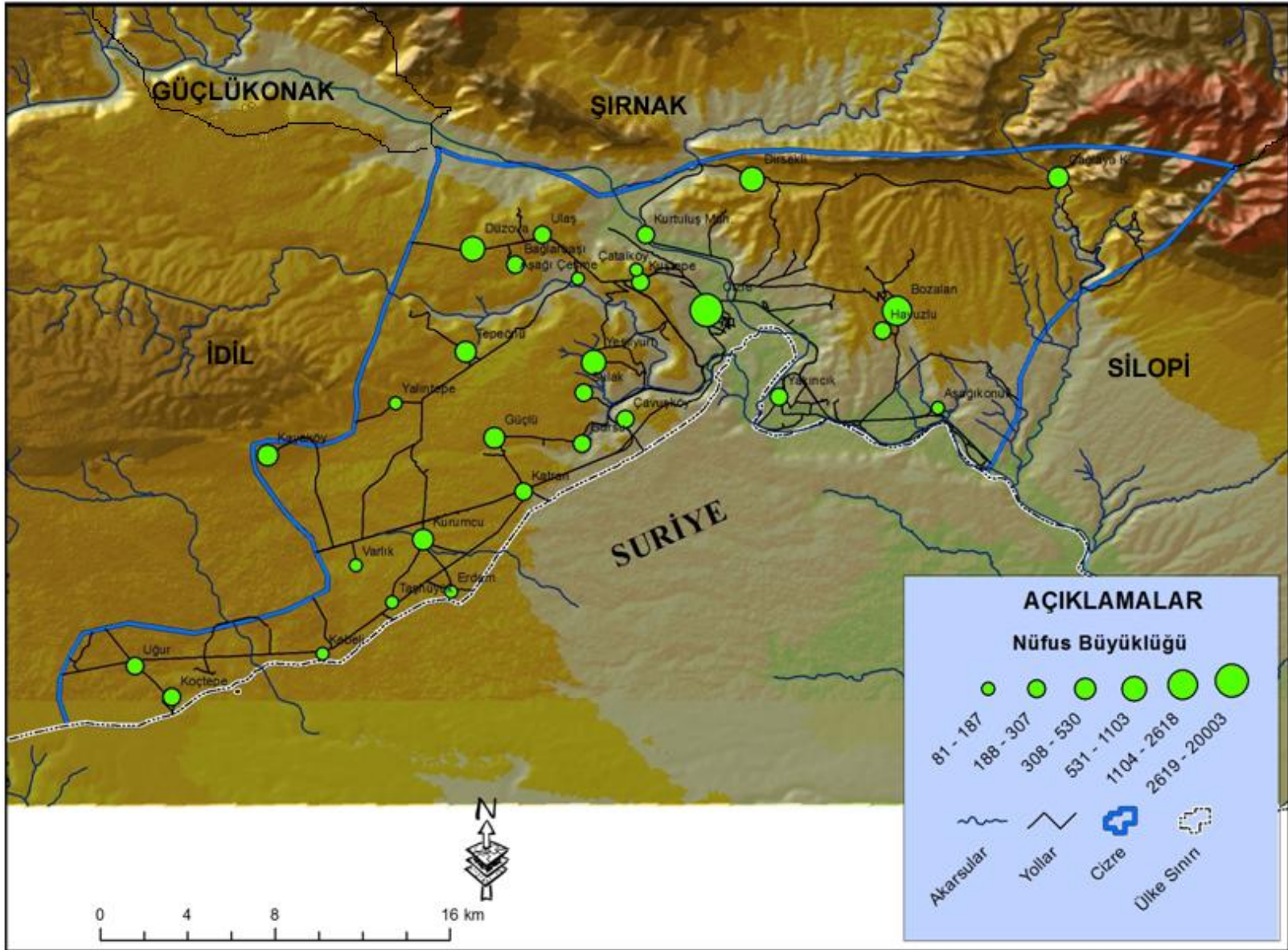
Harita 18:

CİZRE İLÇESİ KÖYLERİ 1970 YILI NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ HARİTASI

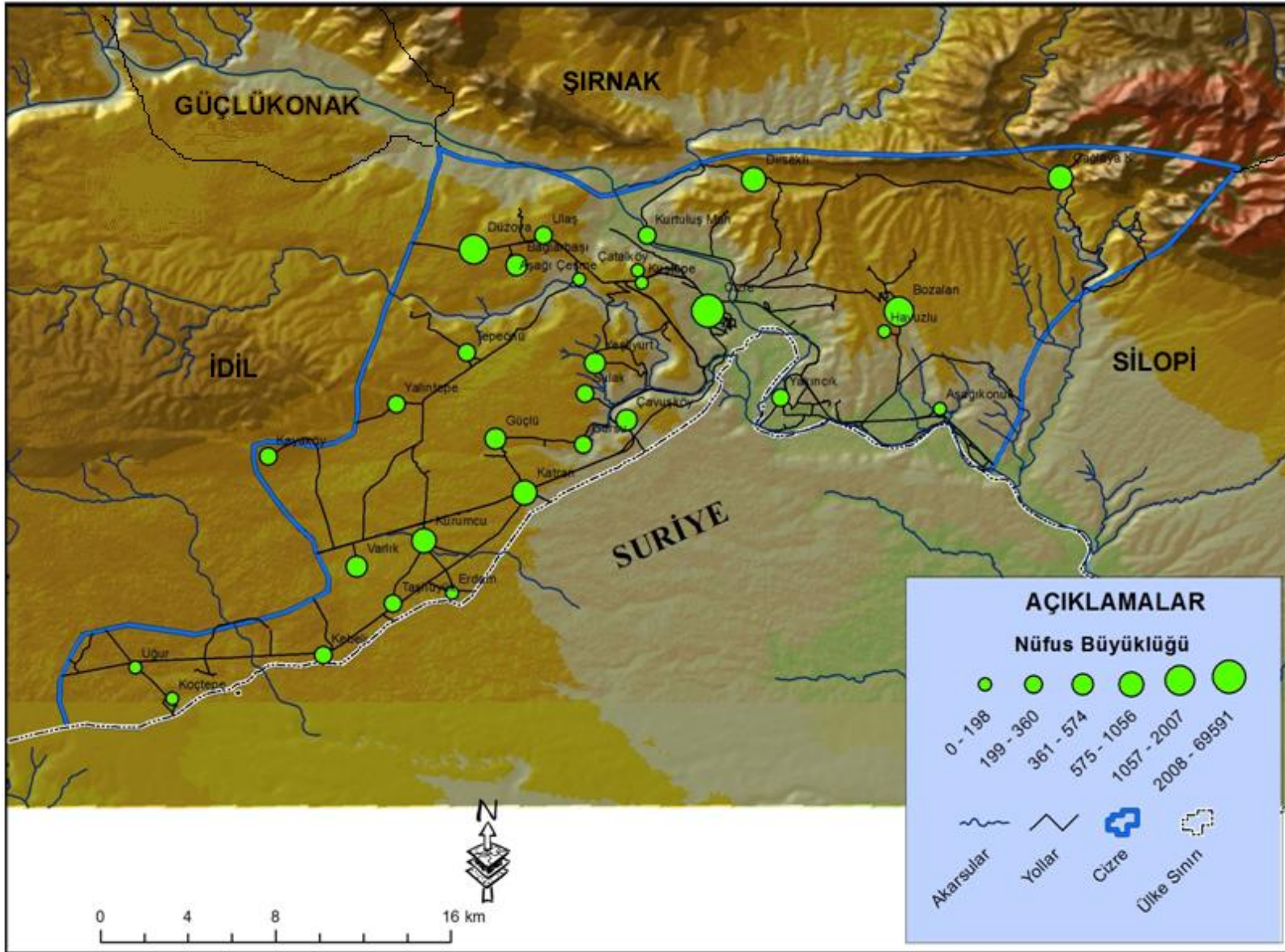
Harita 19:

CİZRE İLÇESİ KÖYLERİ 1980 YILI NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ HARİTASI

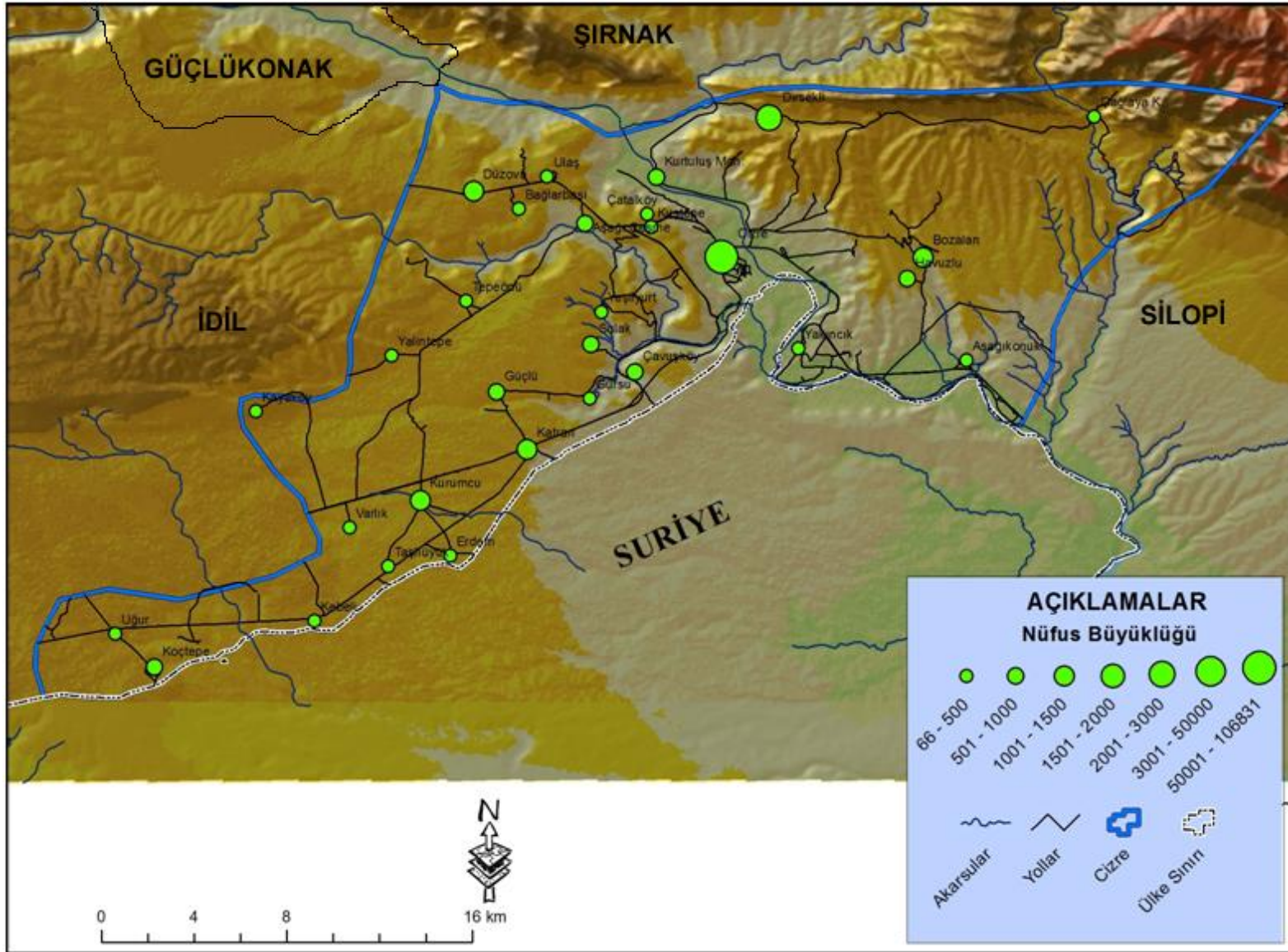
Harita 21:

CİZRE İLÇESİ KÖYLERİ 2000 YILI NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ HARİTASI

Harita 22:

CİZRE İLÇESİ KÖYLERİ 2010 YILI NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ HARİTASI

Örneğin Katran ve Korucu köyleri bölgenin ana ulaşım ağı üzerinde bulunan, bu köyler 1001-1500 arasında nüfus büyüklüğüne ulaşmışlardır (Harita 22). Yine Düzova Köyü 1990'lı yıllarda boşaltılan köylerin sakinleri tarafından rağbet edilen bir köy olmuştur. Ancak bazı köyler ise çok büyük nüfus kayıpları yaşadıklarından köy statülerini kaybederek başka bir köye mahalle olarak bağlanmışlardır. Örneğin Çağlayan Köyü 1990-2000 arasında nüfus yönünden canlı bir köy iken günümüzde Bozalan Köyüne bağlı bir mahalledir.

“Kaynaklar ile nüfus arasındaki denge, göçler veya mevsimlik işçi hareketleriyle kurulmaya çalışıldığında da sınırlı ekonomik imkânlarla sahip yerleşmelerin nüfusunu koruyamadığı” (Tıraş, Kaya Sevindi, 2009: 183) gözlenmektedir. Yerleşmelerin bazıları kuruldukları çevrenin coğrafi çevre koşullarına bağlı olarak hızla gelişirken, bazıları da kuruldukları ortam koşullarının olumsuz etkileriyle gelişme imkânı bulamamakta ve zamanla ortadan kalkabilmektedir (Mutluer, 1996: 208). Cizre ilçesi köylerinde yerleşmelerin nüfusları üzerinde güvenlik, ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisi vardır. İnsanlar güven içinde yaşamaya başladıklarında göç olayı ancak ekonomik faktörlerle olabilmektedir. Tarım, hayvancılık, ticaret gibi faaliyetlerin yapılabildiği yerleşim alanlarında nüfus büyümesi meydana gelir. 2000'li yıllardan sonra köylerden şehirlere yapılan göçlerde ekonomik etkenler ilk sırada yer almaktadır. Bölgede eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak insanlar şehir hayatının sunduğu olanaklardan faydalanmak için göç edebilmektedirler.

Tablo 25: Cizre İlçesindeki Köy Yerleşmelerinin Nüfus Miktarlarının Belli Aralıklara Göre Dağılımı (2013)

Nüfus Aralığı	Yerleşme Sayısı	Oranı	Nüfus Miktarı	Oranı (%)	Ort. Nüfus Büyüklüğü
500'den Az	16	52	4723	24	295.1
501-1000	10	33	6908	36	690.8
1001-1500	3	9	3625	19	1208.3
1500+	2	6	4156	21	2078
Toplam	31	100	19412	100	626,2

Kaynak: 2013 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Cizre ilçesi köylerinde nüfusu 500'den az olan köy sayısı 16'dır. Bu köylerin tüm köyler içindeki oranı ise % 52'dir. Bu köylerin tümünün nüfus toplamı 4723'tür. Ortalama nüfus büyüklüğü bu köylerde 295,1 kişidir. 501-1000 arasında nüfusa sahip olan köylerin sayısı 10'dur. Bu köylerin bütün köyler içindeki oranı % 33'tür. Toplam nüfus miktarı bu köylerde 6908 kişidir. Ortalama nüfus büyüklüğü ise 690,8 kişidir (Tablo 25). 1001-1500 arasında nüfus barındıran köy sayısı ise 3'tür. Bu köylerin tüm köyler içindeki oranı % 9'dur. Nüfus miktarı bu köylerde 3625 kişidir. Ortalama nüfus büyüklüğü ise 1208,3 kişidir. 1500 ve üzeri köylerin sayısı ise 2'dir. Bu köyler ise Dirsekli ve Katran köyleridir (Tablo 26). Bütün köyler içindeki oranı % 6'dır. Sadece bu iki köyde toplam nüfus 4156 kişidir ve ortalama nüfus büyüklüğü 2078'dir

Tablo 26: Cizre İlçesinde Belirli Aralıkta Nüfusa Sahip Olan Köyler

Sıra No	500'den Az Köyler	501-1000	1001-1500	1500+
1	Aşağıkonak	Aşağıçeşme	Bozalan	Dirsekli
2	Bağlarbaşı	Çavuşköy	Düzova	Katran
3	Çağıl	Güçlü	Korucu	
4	Çatalköy	Gürsu		
5	Erdem	Havuzlu		
6	Kayaköy	Kocapınar		
7	Kuştepe	Koçtepe		
8	Kebeli	Kurtuluş		
9	Aşağıdere	Sulak		
10	Ulaş	Uğur		
11	Tepeönü			
12	Taşhöyük			
13	Varlık			
14	Yakacık			
15	Yeşilyurt			
16	Yalıntepe			

Kaynak: 2013 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

5.7. Tarihi Öneme Sahip Kır Yerleşmeleri

Cizre ilçesi tarih boyunca birçok devletin hâkimiyeti altına girmiş ve bu devletler kendi sosyal, kültürel, mimari, sanatsal özelliklerini yerleşmelere yansıtmışlardır. Bu bölümümüzde tarih ile coğrafyanın ortak öğelerini kullanarak belki yüzlerce belki de binlerce yıl önce yerleşim alanı olarak seçilmiş köylerin ya da köylere bağlı mahallelerin kendine has özellikleri üzerinde durulacaktır. Cizre ilçesindeki tarihi köyleri şöyle sıralayabiliriz: Babil (Kebeli), Hebler (Hisar), Şah (Çağlayan), Finik, Dera (Aşağıdere), Hırabajar (Yıkık Şehir).

Cumhuriyet döneminde Kebeli olarak ismi değiştirilen Babil köyü ve harabeleri, Cizre ilçesinin 30 km güneybatısında, Suriye sınırında bulunmaktadır. Köyde 30 ile 40 arasında hane bulunmaktadır. Köyün bulunduğu alan yükseltinin nispeten azaldığı paltoya alana denk gelir. Köy 600 metre yükseltiyeye sahip arazi üzerinde yer almaktadır.

Asur Kralı Pulos (Senpilos) M.Ö. 1395 yıllarında Cizre'yi aldığı başkentini Babil'e taşımıştır. Babil'in etrafı surlarla çevrili olup, sur dikdörtgen şeklindedir. Güney-kuzeye doğrultusunda uzanmış olup, batı ve doğuya doğru eni genişler. Surlar etraftan getirilen bazaltlardan yapılmıştır. Köyde yapılan kazılarda Asur ve Babil dönemlerine ait çeşitli heykeller ve paralar bulunmuştur (Yaşın, 2011: 239, 242). Babil'in kuzeyinde bulunan kaynak Subnat Kaynağı ile bir tutulmakta, Subnat adı ise Sufandere veya Sufan Çayı ile bütünleştirilmektedir (Özcoşar, 2007: 3). Köyün bulunduğu alanda bir höyük mevcuttur. Höyük 15-20 metre yüksekliğinde olup, köylüler tarafından höyük üzerinde evler yapılmıştır (Foto 17).

Cizre ilçesinin kuzeydoğusunda, Cudi dağının iç kısımlarında dağlık bir bölgede kurulan eski köylerden Hisar (Hebler), eskiden bir köy yerleşmesi iken günümüzde Bozalan köyüne bağlı mahalle yerleşmesi halindedir. Köy 1990'lı yıllardan sonra boşaltılmış olup, günümüzde konargöçerler dışında köyde kimse ikamet etmemektedir. Hisar Mahallesi tepeler arasında kurulmuş bir yerleşmedir. Girereş, Şikeftamuri, Şahtepe, Süvari ve Kocaların Tepeleri Hisar Mahallesi dört bir yandan sarmıştır. Eski köylerden olan mahalle geçmişte insanların yazlık olarak da gelip kaldığı bir yerleşmedir (Foto 18).

Foto 17: Bir Höyük Üzerinde Gelişmiş Kebeli Köyü

Foto 18: Hisar mahallesinde Bulunan Kale ve Burçlar

Hisar'da Mam Guri Kalesi, Beziyar Kalesi, Rüstem Beg Kalesi, Kelha Nivi (Orta Kale) ve Kelha Kırti Kaleleri vardır. Bu kalelerden en önemlisi Cudi dağının en yüksek kalesi olan, Mam Guri Kalesidir (Tüzün, 2014b: 140).

Çağlayan Mahallesi Cizre'nin kuzeydoğusunda Hisar mahallesiyle beraber Cudi dağının dağlık alanlarında kurulmuştur. Hisar köyü, Cudi dağının en sivri zirvelerinden olan ve Kopılı Çeko denilen Çeko tepesinin tam eteğine kurulmuştur. Köyün kuzeyi, doğusu ve kuzeybatısı tamamıyla dağlıktır. Kelha Duşe, Kelha Çeko, Kelha Keçi, Kelha Kayzer (Asur Kalesi), Kelha Hırabe gibi kaleler bulunmaktadır. Şah suru doğuda dört sıra olarak örülmüştür. Batı da ise Nerdüş çayından dağın daha yüksek kısımlarına doğru çıkar ve kuzeyi geçtikten sonra, Demsa denilen tarihi yeri geçerek, doğudaki surla birleşir. Sonra güneye inerek Nerduş çayı ile birleşir (Yaşın, 2011: 235).

Araştırma alanında yaptığımız gözlemlerde Köyün girişinde bir kısmı halen ayakta duran burçlar mevcuttur. Bunun yanında köyde kiliseler, camiler, köprüler, su değirmenleri ve su kemerleri mevcuttur. Çağlayan ve Hisar mahalleleri serin bir bölgede kurulmuş olmaları nedeniyle Cizre'nin sıcağından kaçmak isteyenler için de bir yayla görevi görür. Bir dönem Cizre'de hükümrانlık yapan Bedirhaniler zamanında sayfiye yeri olarak da kullanılmıştır.

Dera harabeleri, günümüzdeki ismiyle Aşağıdere köyüne verilen isimdir. Köyün tarihi konusunda herhangi bir arkeolojik araştırma yapılmadığından, burada bulunan kilise ve surların hangi döneme ait oldukları belirlenememiştir. Yerleşmenin çevresinde Arslan tepesi, Papaz tepesi, Diradağı tepesi, Bazift tepesi, Sarnıç tepesi bulunmaktadır. Dicle nehrinin açtığı vadinin yamaçlarında kurulmuş bir köydür. Köy yerleşim alanı Cizre'nin kuzeybatısında olup, Cizre'ye uzaklığı yaklaşık 15 km'dir. Bu yerleşmede birkaç kilise bulunmaktadır. Melekler Suru adı verilen uzun bir suru bulunmaktadır (Foto 19).

Hıra Bajar (Yıkık Şehir) yerleşmesi, İdil yolu üzerindeki Düzova köyünün kuzeybatısında bulunur. Bu yerleşme alanında taşlar üzerine çeşitli tasvirler yapılmıştır. Bölge tamamıyla bazalt örtüsüyle kaplıdır. Bu yerleşme alanıyla ilgili herhangi bir kazı yapılmamış olup şehir kalıntıları araştırma bekleyen bir derya niteliğindedir.

Foto 19: Aşağıdere Köyünün Bulunduğu Eski Yerleşim Alanından Bir Görünüm

5.8. Dönemlik ve Geçici Yerleşmeler

Yerleşme yalnızca daimi olarak içinde yaşanılan konutlar demek değildir. Tarım, hayvancılık, sebze-meyvecilik gibi faaliyetlerde bulunan insanlar dönemlik olarak yaptıkları bu işlerde barınacakları yerler yaparlar. Çadır gibi malzemelerin kullanıldığı bu meskenler yapılan faaliyete göre değişmektedir. Cizre ilçesinde yapılan arazi incelemelerinde herhangi bir dönemlik ve geçici yerleşmeye rastlanmamıştır. Ancak Cizre ilçesi Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu arasında sınır olarak kalmakta bu vesileyle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hayvancılık ile uğraşan insanların, Doğu Anadolu Bölgesindeki serin, yüksek yayla alanlarına yaptıkları dönemlik göçlerin bir kısmı Cizre ilçesi üzerinden yapılmaktadır. Nitekim bahar aylarında Cizre ilçesi köylerinde incelemelerimiz esnasında Batman, Siirt, Midyat tarafından gelen konargöçerlere rastlanılmıştır. Hayvancılık faaliyetlerinde bulunan bu insanlar Cudi Dağını da geçiş güzergâhı olarak kullanarak Van ve ilçelerindeki yaylalara göç etmektedirler. Geçiş güzergâhı olarak kullanılan Cizre ilçesinde birkaç günlük olarak kurulan çadırlar geçici ya da mevsimlik yerleşmeler içerisine girmektedir. Konargöçer grubun içerisinde bulunan bayanlar; çadır dikme, süt sağma, peynir, yoğurt gibi üretim faaliyetleri yaparken, erkekler öncü olarak gidilmek istenilen yere gitmek için geçiş güzergâhlarında kalınacak alanları belirleyip, hayvanların taşınmasından sorumludurlar (Foto 20, 21). Daha önce de

belirttiğimiz gibi Cizre ilçesi geçmişten beri ulaşım imkânları açısından önemli bir alandır. Konargöçerlerin ilçe sınırlarını kullanarak yayla alanlarına geçmeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Foto 20: Cizre İlçesi Çağlayan Mahallesi Yakınında Çadır Diken Göçerler

Foto 21: Çağlayan Mahallesi Yakınlarında Kurulmuş, Göçerlere Ait Bir Çadır

5.9. Boşaltılan ve Yer Değiştirilen Yerleşmeler

Cizre ilçesinde 1990'lı yılların başından başlayarak 2000'li yılların başlarına kadar devam eden bir göç dalgası meydana gelmiştir. Köylerinden zorla göç ettirilen ya da gönüllü olarak göç eden insanlar birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Büyük şehirlere göç eden kimi insanlar, şehir şartlarına uyum göstermekte problemler yaşamıştır. Bazı aileler parçalanmış her bir aile üyesi başka bir şehre gitmiştir. Köylerin siyasi, askeri, ekonomik, sosyal nedenlerle boşaltılması ve bunların insanlar üzerindeki etkileri her ne kadar Sosyoloji biliminin ilgi alanına girse de, inceleme alanındaki gezi ve gözlemlerimiz esnasında insanların çekinerek ve de korkarak konuşması etkinin ne denli büyük olduğunu göstermektedir. 1980'li yıllarda ülkemizde askeri cuntanın yaptığı darbe, toplumun birçok kesimini olumsuz etkilemiş, bunun sonucunda toplumda birçok kez reaksiyonlar ortaya çıkmıştır. Bu tepkiler kimi zaman demokratik yollarla, kimi zamanda silahlı eylemler şeklinde yapılmış ve netice olarak ülkemizin son 30 yılını etkileyen, birçok insanımızın yaşamını kaybetmesine neden olan vahim olaylar meydana gelmiştir. Cizre ilçesi bu olayların çok yoğun olarak yaşandığı bir alandır. Hem şehir hem de köy ve bağlı mahallerde, belirtilen yıllar arasında yaşananlardan fazlaca iz bulmak mümkündür. Çalışmanın bu kısmında Cizre ilçesinde 1990'lı yıllardan sonra boşaltılan ve yer değiştirilen köyler üzerinde durulacaktır. Cizre ilçesinde 9 köy, 37 bağlı mahalleler olmak üzere toplam 46 yerleşme alanı terör olayları nedeniyle boşaltılmış bir kısmı ise yer değiştirilmiştir (Tablo 27).

Boşaltılan köylere bakıldığında (Harita 23) en çok etkilenen köylerin Bozalan, Dirsekli, Kayaköy ve Yeşilyurttur. Bozalan Köyü'ne bağlı 17 mahalle boşaltılmış ancak daha sonraki süreçte bu mahallelerin bir kısmında köye dönüş projeleri ile insanlar terk ettikleri topraklarına geri dönmüşlerdir. Örneğin Bozalan köyüne bağlı Seyrantepe Mahallesi boşaltılmış fakat günümüzde insanlar yeniden köye dönmüşlerdir. Mahallelerin bir kısmı 1990'lı yıllar ile 2000 yıllarına kadar idari birim olarak Cizre içerisindeki köylere bağlı iken, günümüzde bazı yerleşmeler çevre ilçelere bağlı durumdadır (Tablo 27). Yeşilyurt köyüne bağlı mahalleler olan Fıstıklı, Üzümlü, Yukarıçeşme ve Kömürcü Mahallelerinde günümüzde yerleşim alanı olarak insanlar yaşamaktadır. Bağlarbaşı köyünde insanlar köye geri dönüş yapmışlar fakat Belingir Mahallesinde göçerler dışında kimse yaşamamaktadır. Aşağıdere Köyü yine

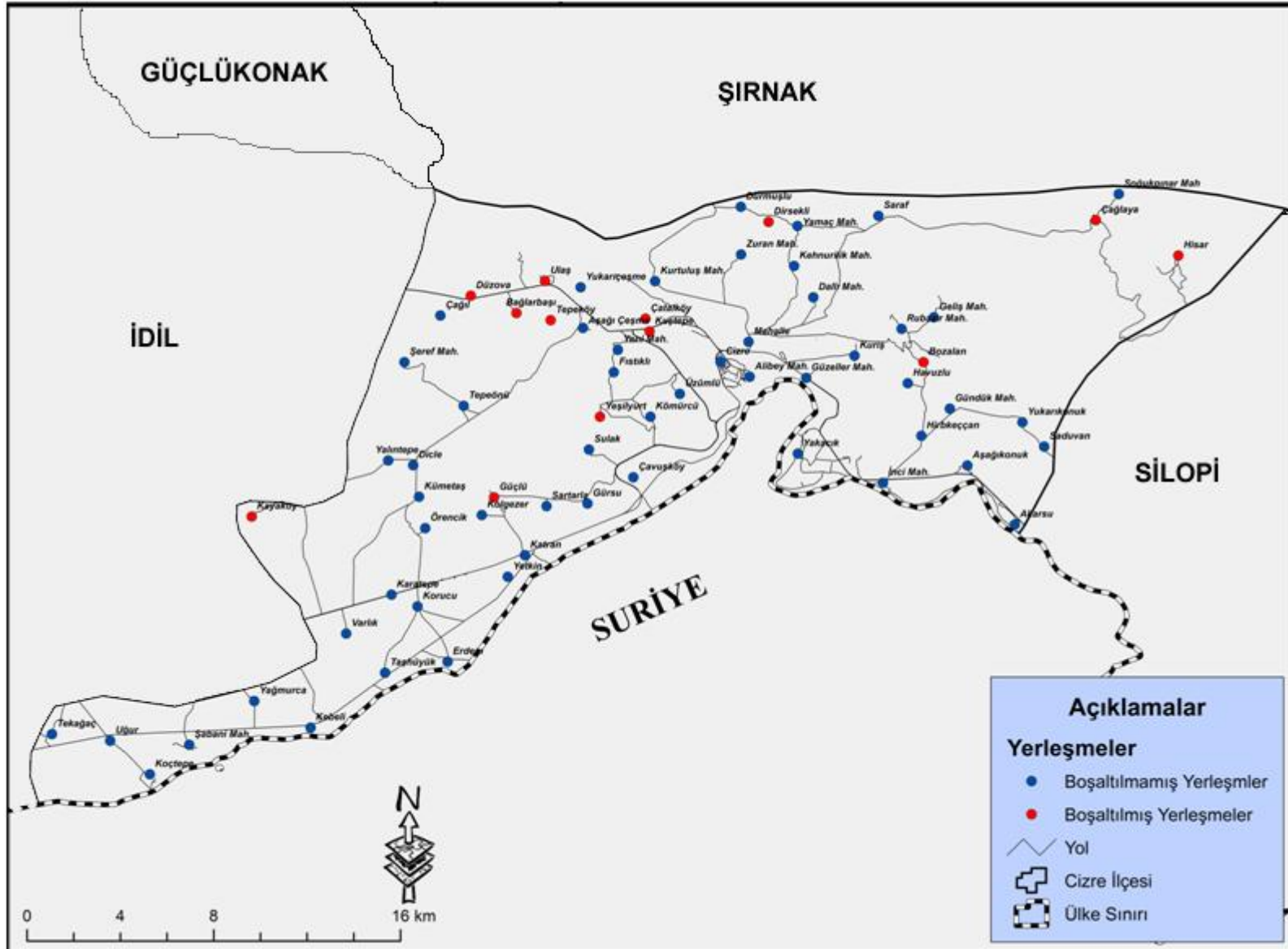
Dicle nehri kenarında kurulmuş bir köy olup günümüzde yerleşim alanı boştur. Çatalköy boşaltılmış fakat daha sonra köyün yeri değiştirilerek Dicle Nehri yakınında eski yerleşim alanına yakın şekilde yeniden yerleşime açılmıştır. Dirsekli köyü birçok mahallesiyle tamamen boşaltılmış fakat bu köydeki insanlar Cizre şehrine yakın “Konutlar” denilen yere yerleştirilmiştir. Köyden ayrılmış ve civardaki köy ya da konutlara yerleşmiş insanlar topraklarına sahip çıkmak adına köyün eski yerleşim alanına yakın küçük tarım alanlarında kendi ihtiyaçlarını karşılamak için sebze ve meyve yetiştirmektedirler. Dirsekli Köyü, Orta Dirsekli ve Aşağı Dirsekli olmak üzere ikiye ayrılır. Asıl adı Genda’dır. Yüzyılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Köyün kurulduğu alan dağ eteği olduğundan terör olayları yoğun şekilde meydana gelmiştir. 1992 yılında bu sebepten köy merkezi yakılıp, yıkılmıştır ve halkın çoğu Kurtuluş mezarına, Zuran Mezarına ve Cizre’ye yerleşmiştir. 2004 yılında bölge halkı için yapılan 196 konut yapımının bitmesiyle halkın büyük bir bölümü Cizre’ye 5 km uzaklıktaki bu konutlara yerleşmişlerdir. Köy halkı Batu aşiretine mensup ailelerden oluşur.

Düzova köyüne eskiden bağlı olan Kavlebana Mahallesi boşaltılmış fakat günümüzde Dirsekli köyünde olduğu gibi Düzova ya da Cizre ilçesinde yaşayan insanlar köyde evler yapıp, tarımsal faaliyetlerde bulunmaktadır. Kuştepe köyü yoğun olarak olayların yaşandığı köylerin başında gelmektedir. Köyde 2005’ten sonra yapılan kazılarda toplu mezarlar bulunmuştur. Köyde günümüzde birkaç hane mevcuttur. Ulaş Köyü tamamıyla boşaltılmış ve yeri değiştirilmiş köyler arasındadır.

Dicle nehrinin yamacının sona erip, düzlük alanın başladığı yerde kurulmuş olan eski köy yerleşmesi terk edilmiş ve köylüler akrabalık bağları nedeniyle Düzova köyüne yerleşmişlerdir. Ancak günümüzde eski yerleşim alanına yakın yol boyunca evler yapılmış ve Düzova köyü terk edilmiştir. Hisar ve Çağlayan köyleri de tamamıyla boşaltılmış, günümüzde Bozalan köyüne bağlı birer mahalle olan bu yerleşmelerde de konargöçerler dışında kimse yaşamamaktadır. Kayaköy merkez ve mahalleleri boşaltılmış fakat günümüzde insanlar yeniden köye geri dönüş yapmışlardır.

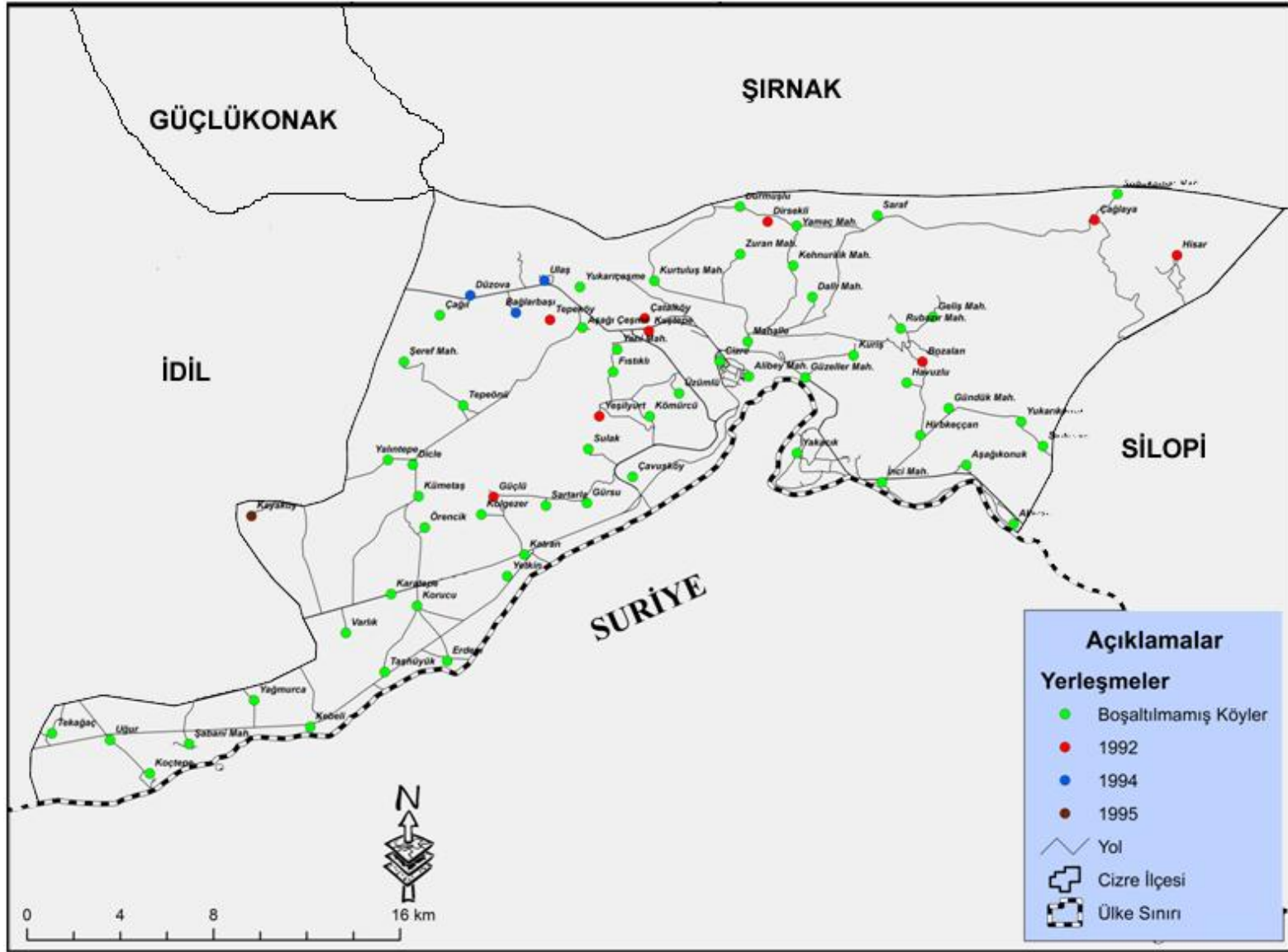
Harita 23:

CİZRE İLÇESİ BOŞALTILAN KÖYLER HARİTASI

Harita 24:

CİZRE İLÇESİ YILLARA GÖRE BOŞALTIYAN KÖYLER HARİTASI

Tablo 27: Cizre İlçesinde Boşaltılan Köy ve Bağlı Mahalle Yerleşmeleri

SIRA NO	KÖYÜN İSMİ	MEZRANIN İSMİ	BOŞALTMA NEDENİ	BOŞALTILDIĞI YIL
1	AŞAĞIDERE	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
2	BAĞLARBAŞI	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1994
3	BAĞLARBAŞI	BELİNGİR	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1990
4	BAĞLARBAŞI	ÇUKURBAHÇE	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1993
5	BOZALAN	ŞİKEFTANUSİF	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
6	BOZALAN	ORTAKONAK	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
7	BOZALAN	ZEREKA	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
8	BOZALAN	SEYRANTEPE	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
9	BOZALAN	AKARSU	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
10	BOZALAN	GÜNDÜK	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
11	BOZALAN	NOVALİHİRİSYA	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
12	BOZALAN	AŞAĞIRUBAR	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
13	BOZALAN	ORTARUBAR	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
14	BOZALAN	YUKARIRUBAR	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
15	BOZALAN	SADUVAN	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
16	BOZALAN	SERAF	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
17	BOZALAN	SOLİKAN	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
18	BOZALAN	AVACUKA	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
19	BOZALAN	BENDERUKA	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
20	BOZALAN	HARABELİSA	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
21	BOZALAN	ŞİKEFTAMURİ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
22	ÇATALKÖY	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
23	ÇAĞLAYAN	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
24	DİRSEKLİ	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
25	DİRSEKLİ	AVATIRŞ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
26	DİRSEKLİ	BAKARTAL	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
27	DİRSEKLİ	DİRSEKLİ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
28	DİRSEKLİ	KEHNİRULİK	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
29	DİRSEKLİ	MİRMİJDİN	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992

30	DİRSEKLİ	BAĞUŞKI	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
31	DİRSEKLİ	YAMAÇ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
32	DÜZOVA	KAVİLEBANA	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1994
33	GÜÇLÜKÖY	SARITARLA	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
34	HİSAR	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
35	KAYAKÖY	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1995
36	KAYAKÖY	SEFERKÖY	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
37	KAYAKÖY	REŞMİL	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1993
38	KAYAKÖY	ÇAĞIL	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1993
39	KUŞTEPE	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
40	TEPEKÖY	ŞEREFTEPE	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
41	ULAŞ	MERKEZ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1994
42	ULAŞ	ZEREZERİ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1990
43	YEŞİLYURT	YUKARIÇEŞME	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
44	YEŞİLYURT	FISTIKLI	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
45	YEŞİLYURT	KÖMÜRCÜ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992
46	YEŞİLYURT	ÜZÜMLÜ	TERÖR OLAYLARI NEDENİYLE	1992

Kaynak: İl Özel İdaresi “Boşaltılan ve Yer Değiştirilen Köyler”, Şırnak, 2013

5.10. Toponimisine Göre Yerleşmeler

Cizre ilçesinin köy ve mahalle yerleşmelerini ele aldığımız bu bölümde yerleşmelerin isimleri ile kuruldukları coğrafi alan arasındaki bağlantı üzerinde durulacaktır. İlçede köy ve mahalle isimlerinin kökenleri irdelenmiş eski ve yeni adlar tasnif edilmiştir. Nasıl ki biz insanlar belli bir isim ile tanınıyorsak yerleşmelerin de kendileriyle alakalı olsun veya olmasın muhakkak taşıdıkları bir ya da birkaç isim vardır. Bazı yerleşmeler vardır ki tarih boyunca hep bir milletin toprağı olarak kalmıştır ve ismini de bu milletin diline göre almıştır, bazıları da vardır ki birçok milletten izler taşır ve her millet kendi dilinden kültüründen bir şeyler bırakmıştır.

“Adbilim/onomastik, genellikle her dilde özel ad sayılan öğeler üzerinde duran ve özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişme yönünden ve çeşitli dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilimdir. Adbilimin yer adları üzerinde duran dalı toponimi olduğu gibi kişi adları üzerinde çalışan dalı da vardır. İnsanların kendilerine

verdikleri adları araştıran adbilim kolu Antroponomi ismini alır” (Gümüřçü, 2010: 252). Yerleřmeler insan eliyle yapılmış sadece maddi eserlerin toplanmış olduğu yerler değildir. Daha doğrusu, onlar ideolojilerin tasarlandığı, kültürel değerlerin ifade edildiği, iktidarın mekân üzerinde semiyolojik (gösterge bilimsel) denetime sahip olduğu konumlardır (Aliađaođlu, Uzun, 2011: 123). “Bilhassa son yıllarda kentleşmenin hızlanması, coğrafi ve siyasi değişiklikler toponimi ilminin önemini ve yer adlarını biraz daha ön plana çıkarmıştır” (Çakar, 2000: 83). “Yer adlarından yola çıkılarak toplumun sosyal yapısı, dini yapısı, yaşam tarzı gibi birçok özellik hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bir yere verilen ad, o bölge ile özdeşleşerek kültürün ve toplumsal değerlerin de ölümsüzleşmesini de sağlamaktadır” (Özkan, 2012: 170). Yer adlarının incelenmesi dil bilgisine, yerleşim tarihine ve ülkenin etnik yapısına ilişkin de önemli ipuçları vermektedir. Ülkemizde yerleşmeler ve mevkiiler genelde isimlerini doğal unsurlardan almaktadır. Bu unsurlar arasında özellikle başta topografik özellikler olmak üzere litoloji, klimatoloji ile mahsul çeşitleri, meslek grupları, önceki yerleşmeler, şahıs isimleri ve pınarlar da oldukça kullanılan unsurları teşkil etmektedir. Bunların yanında hayvanlara ait bazı isimler de köy yerleşmelerinde mevki isimleri olarak sečilmiřlerdir (Karaboran, 1984: 97, 148). Yerleřme isimleri, yerleşmelerin yer aldığı bölgelerin doğal, beşeri ve ekonomik özelliklerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla bir bölgenin doğal ve sosyo-ekonomik yapısının belirlenmesinde yerleşme adları önemli bir faktörü teşkil etmektedir (Elmastař, şahinalp, Günal, 2011: 1).

Ülkemiz çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olduğundan bütün yer isimlerinin Türkçe olmasını bekleyemeyiz. Özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde farklı etnik milletlerin yaşamasına bağlı olarak çok farklı yer isimleri ortaya çıkmıştır. Cizre ilçesinin daha önce ele aldığımız tarih kısmında birçok etnik grup ile farklı dinlere mensup insanlar beraber yaşamışlardır. Dolayısıyla farklılıkları oluşturan bu gruplar ilçe yerleşme adlarını da etkilemişlerdir. Cizre ilçesinde neredeyse tüm köylerin Türkçe isimleri yanında Kürtçe isimleri de mevcuttur. Günlük hayatta insanlar Kürtçe isimleri daha fazla kullanmaktadır, nedeniye araştırma alanımızda yaşayan insanların ana dilinin Kürtçe olmasıdır.

Köy adlarının verilmesinde etkili olan faktörler göz önüne alındığında iki temel özellik dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki köy adlarının yakınlardaki dağ, tepe, göl, akarsu, toprak, bitki örtüsü vb.nin özelliklerinden ya da doğrudan bunların

adından esinlenerek, doğal çevre elemanlarına göre adlandırılması, diğer grubu ise insan, aşiret, soy, çeşitli olaylar vb. etkisi yahut esinlenmesiyle beliren, beşeri özellikler taşıyan köy adları oluşturur (Tunçel, 2000: 26, 27).

Türkiye’de ad değiştirme işlemleri İçişleri bakanlığının 1940 yılları sonlarında hazırladığı 8589 sayılı genelge ile resmileşmiş ve böylece “yabancı dil ve köklerden gelen ve kullanılmasında büyük karışıklığa yol açan yerleşme yerleri ile tabii yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi” çalışması başlatılmıştır. Adı geçen genelgenin ardından valilikler tarafından yabancı dil ve köklerden gelen yer adlarına ilişkin dosyalar hazırlanarak bakanlığa gönderilmiştir. Ancak bu çalışmalar 2. Dünya Savaşı nedeniyle uzun süre aksamış ve bir ad değiştirme işlemi yapılmamıştır (Tunçel, 2000: 23, 24).

Tablo 28: Cizre İlçesindeki Köylerin İsimleri ve Kökenlerine Göre Gruplandırılması

KÖYÜN ESKİ ADI	KÖYÜN YENİ ADI	KÖY ESKİ ADININ KATEGORİSİ	KÖY YENİ ADININ KATEGORİSİ
Serdahil	Bağlarbaşı	Tarımsal Faaliyet	Tarımsal Faaliyet
Çağıl	Çağıl	Hidroğrafya	Hidroğrafya
Ernebat	Çavuşköy	Boy,Soy, Şahıs	Askeri
Hoser	Düzova	Topoğrafya	Topoğrafya
Dimbiliya	Erdem	Ulaşım	Boy, Soy, Şahıs
Cibri	Güçlü	Tarımsal Faaliyet	Diğerleri
Gozık	Gürsu	Topoğrafya	Hidroğrafya
Bazift	Katran	Jeolojik	Jeolojik
Pelisi	Kayaköy	Diğerleri	Litoloji-Toprak
Babil	Kebeli	Tarihi	Diğerleri
Emerin	Kocapınar	Dini	Hidroğrafya
Tilehferik	Koçtepe	Topoğrafya	Topoğrafya
Derbaciya	Korucu	Diğerleri	Diğerleri
Nehrip	Sulak	Hidroğrafya	Hidroğrafya

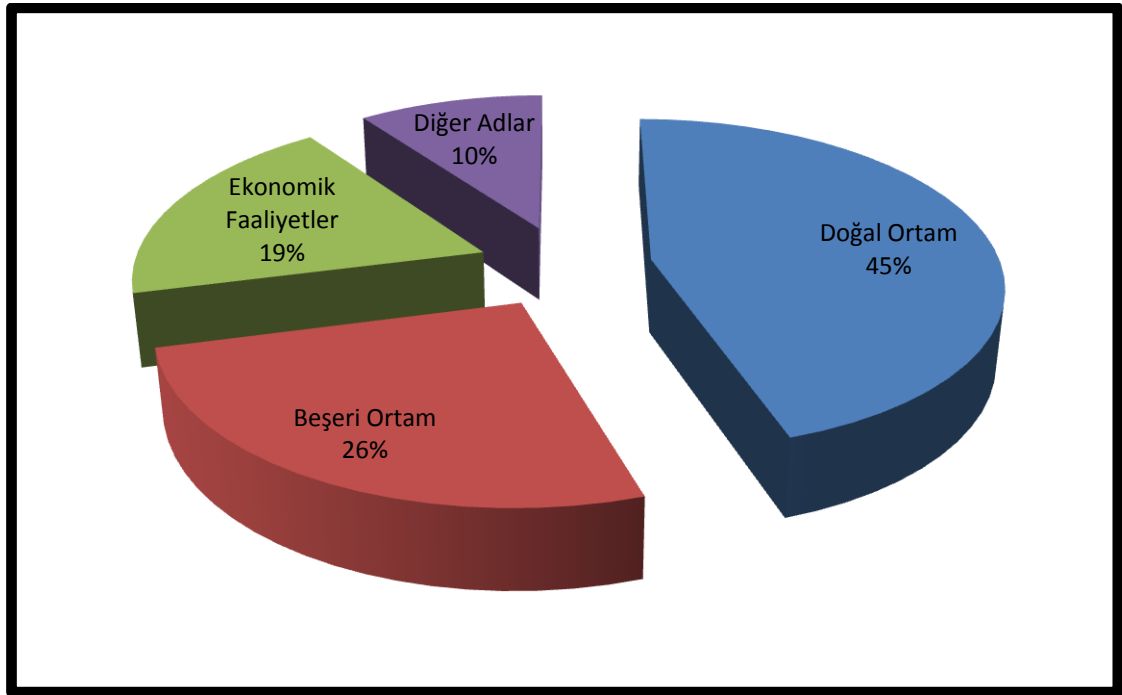
Giregevr	Taşhöyük	Topoğrafya	Topoğrafya
Batil	Tepeönü	Topoğrafya	Topoğrafya
Tiliber	Uğur	Topoğrafya	Diğerleri
Gijal	Varlık	Topoğrafya	Diğerleri
Bedar	Yalıntepe	Biyocoğrafya	Topoğrafya
Biyaqubek	Aşağıçeşme	Kültürel	Hidroğrafya
Dera	Aşağıdere	Dini	Hidroğrafya
Xolan	Aşağıkonuk	Hayvancılık	Kültürel
Behmor	Bozalan	Tarımsal Faaliyet	Litoloji-Toprak
Stewrik	Çatalköy	Tarımsal Faaliyet	Topoğrafya
Genda	Dirsekli	Kültürel	Topoğrafya
Birke	Havuzlu	Hidroğrafya	Hidroğrafya
Misüri	Kurtuluş	Dini	Dini
Basisik	Kuştepe	Biyocoğrafya	Biyocoğrafya
Zewik	Ulaş	Diğerleri	Diğerleri
Ferisi	Yakacık	Topoğrafya	Topoğrafya
Cinibir	Yeşilyurt	Dini	Biyocoğrafya

Kaynak: Köylerin eski adları ve eski adlarının anlamı, yöredeki arazi çalışmaları esnasında yapılan mülakatlardan, 1/1000.00'lik Topoğrafya Haritasından ve bazı web sayfalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Cizre ilçesi köy yerleşmelerinin toponomi sınıflandırması iki şekilde ele alınacaktır: Eski köy isimlerine göre sınıflandırma ve yeni köy adlarına göre sınıflandırma. Eski köy adlarına göre sınıflandırma yapıldığında doğal ortam ile ilgili adların sayısı 14 olup tüm adlar içerisinde % 45'lik bir yüzde vardır (Grafik 9). Beşeri ortam ile ilgili ad sayısı 8, bu adların toplam içerisindeki yüzdesi % 26'dır. Ekonomik faaliyetler ile ilgili ad sayısı 6, yüzdelik oranı ise % 19'dur. Diğer adlar kategorisinde bulunan adların sayısı 3 olup, toplam içerisindeki yüzdesi % 10'dur (Tablo 29).

Tablo 29: Cizre İlçesinde Eski Köy Adlarının Kökenlerine Göre Sınıflandırması

	Adın Kökeni	Köy Sayısı	Toplam	Oranı (%)
Doğal Ortam	Topoğrafya	8	14	45
	Jeolojik	1		
	Hidroğrafya	3		
	Biyocoğrafya	2		
Beşeri Ortam	Boy-Soy-Şahıs	1	8	26
	Dini ve Tarihi-Kültürel Yapı	7		
Ekonomik Faaliyetler	Tarımsal Faaliyetler	4	6	19
	Hayvancılık	1		
	Ulaşım	1		
Diğer Adlar		3	3	10
TOPLAM		31	31	100

Grafik 9: Cizre İlçesinde Köy Adlarının (Eski) Kökenlerine Göre Sınıflandırılması

Cizre ilçesi köy yerleşmelerinin yeni adlarına bakıldığında bazı köylerin eski adları ile bir bağlantı kurularak verildikleri görülür. Örneğin Tepeönü köyünün eski adının “Batıl” olması ya da Bağlarbaşı köyünün eski adının “Serdehil” olması gibi. Bazı köylerin ise eski ve yeni adları arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır. Örneğin

Uğur köyünün eski adı “Tiliber” olup eski ad ile yeni ad arasında hiçbir bağlantı bulunmamaktadır. Yine Çavuşköy’ün eski adı “Ernebat” olup eski ad ile yeni ad arasında bağlantı yoktur. Köylerin bir kısmı üzerinde yer aldığı jeomorfolojik birimden etkilenerek isimler almışlardır. Örneğin Yeşilyurt köyü Vadi yamacına kurulmuş bir köy olup yeşil alanın fazla olması nedeniyle bu ismi almıştır. Yine Çağlayan köyü yakınında bulunan, Dicle nehrinin bir kolu olan Çağlayan çayı boyunca kurulduğundan bu ismi almıştır. Bir diğer örnek ise Koçtepe köyüdür. Araştırma alanında yapılan gözlemlerde köy bir tepenin etrafına kurulduğundan köyün yeni ve eski adları yerleşme alanıyla örtüşmektedir (Foto 22).

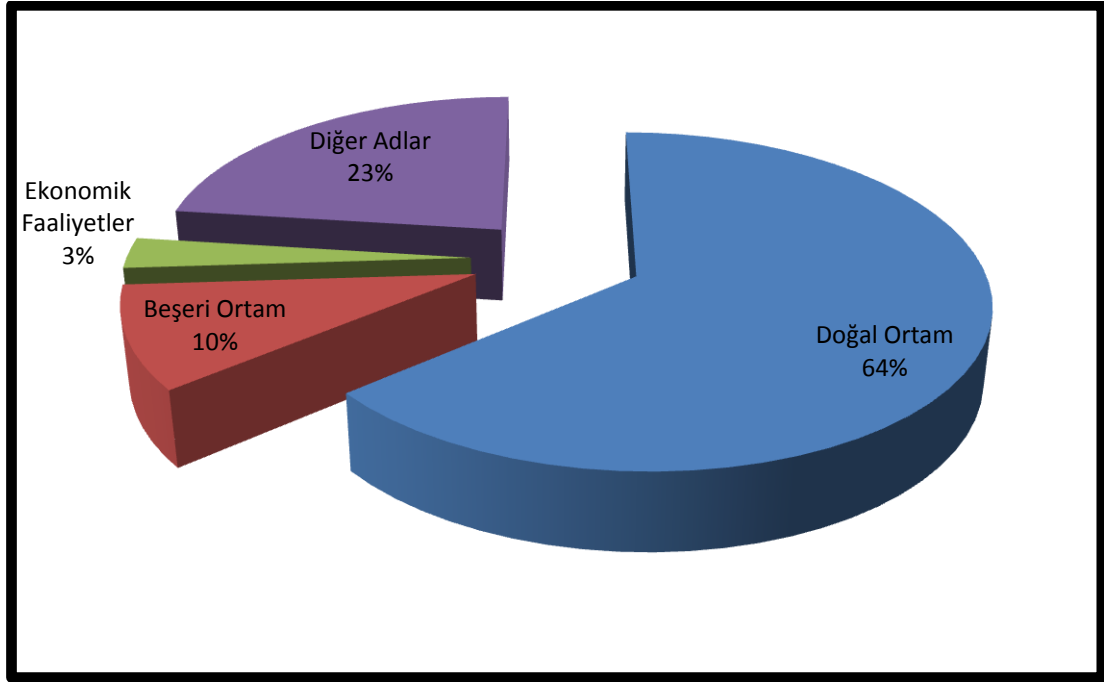
Cizre ilçesi köylerinin yeni adlarına bakıldığında doğal ortam ile ilgili ad sayısı 20, bu kategoride bulunan adların bütün adlar içerisindeki yüzdesi % 64’tür. Beşeri ortam ile ilgili ad sayısı 3, toplam içindeki yüzdeliği % 10’dur (Tablo 30). Ekonomik faaliyetler ile ilgili ad sayısı 1 olup, toplam içindeki yüzdeliği % 3’tür. Diğer adların sayısı 7, toplam adlar içerisindeki yüzdelik dilimi ise % 23’tür (Grafik 10).

Foto 22: Koçtepe Köyü

Tablo 30: Cizre İlçesinde Köylerin Yeni Adlarının Kökenlerine Göre Sınıflandırması

	Adın Kökeni	Köy Sayısı	Toplam	Oranı (%)
Doğal Ortam	Topoğrafya	8	20	64
	Litoloji-Toprak, Jeoloji	3		
	Hidroğrafya	7		
	Biyocoğrafya	2		
Beşeri Ortam	Dini, Tarihi-Kültürel Yapı ve Askeri	3	3	10
Ekonomik Faaliyetler	Tarımsal Faaliyetler	1	1	3
Diğer Adlar		7	7	23
TOPLAM		31	31	100

Grafik 10: Cizre İlçesinde Köy Adlarının (Yeni) Kökenlerine Göre Sınıflandırması

6. SONUÇ

Cizre ilçesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümünde Suriye ile Türkiye sınırının bulunduğu sahadadır. İlçenin yüzölçümü 460 km²'dir. İdari olarak 31'i köy, 19'u bağlı mahalle olmak üzere 50 idari üniteye sahiptir. Cizre şehri bazı kaynaklara göre 4000 yıllık bir tarihe sahiptir. Şehrin ilk kurulduğu alan Dicle nehrinin ikiye ayırdığı Bazibda ve Kardı'dur.

Bu çalışmada iki temel konu üzerinde durulmuştur: Birinci konumuz Cizre şehrinin ilk kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği evreler ve özellikleri, diğer konu ise Cizre ilçesi kır yerleşmelerinin nasıl bir dağılışı gösterip, hangi özellikleri taşıdığı ele alınmıştır. Araştırma sahasının batısı ve güneyi orta yükseklikte bir plato alanı olup, kuzeyi ve doğusu ise dağlıktır. İlçenin, doğusunda Silopi, batısında İdil, Kuzeybatısında Dera dağı, Güçlükonak, Eruh, kuzeyde Şırnak, güneyde Suriye sınırı yer almaktadır. Cizre'nin kuzeyinde Gabar ve Kara dağları, doğusunda Cudi dağları yer almaktadır. Dicle nehrinin açtığı vadinin kenarında bulunan Cizre şehri deniz seviyesinden 350-400 metre yüksektedir.

Yapılan araştırmalara göre çalışma alanı içerisinde bulunan Cizre şehrinin kuruluşunda etkili olan en önemli fiziki faktörlerin başında su durumu gelmektedir. Bunun yanında verimli tarım arazilerinin bulunması, iklim buna bağlı olarak flora ve fauna yönünden zenginlik şehrin kuruluşuna etki eden diğer etmenlerdir. Nitekim Cizre şehrine bakıldığında su imkânlarının şehrin kuruluşunun yanı sıra kırsal yerleşme alanlarının kuruluşuna da etki ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra Dicle nehri kenarında oluşmuş olan Alüvyal topraklar insanların tarımsal faaliyetlerde bulunmasını sağlamıştır.

Cizre şehri kuruluşundan bu yana çeşitli gelişme evreleri geçirmiştir. Bu gelişme evrelerinde şehir ve çevresinde hâkim olan kavimler ve devletler şehir üzerinde önemli etkiler bırakmışlardır. Şehrin fiziki yapısı ve sosyo-ekonomik durumu bu kavim ve devletlerden büyük oranda etkilenmiştir. Ancak şehirde arkeolojik kazılar buna bağlı olarak höyük çalışmaları yapılmadığından şehrin gelişimi ile ilgili kaynaklar yetersizdir. Cizre şehrinin yerleşme tarihine bakıldığında

şehrin ilk kuruluş yeri hakkında kaynaklar kesin bilgiler vermemekle beraber, bu alanın Bazibda ve Kardü olduğu düşünülmektedir. Bazı kaynaklar şehrin Nuh peygamber ve oğulları tarafından kurulduğunu, Sümer ve Akad yazıtlarına dayandırmaktadır. Şehir milattan önce 4000 yıllarında Guti İmparatorluğu hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak bazı kaynaklar Cizre şehrinin eski ismi olan Kardü'nun, Sümer tabletlerinde geçtiğini söyler. Bu durum şehrin kuruluşunu daha eski tarihlere götürmektedir.

Cizre şehri milattan önce Asur için orta ve kuzey Mezopotamya arasındaki ticari güzergahlar üzerinde bulunan stratejik bir konuma sahiptir. Küçük Asya “Asya Minor” ismi de verilen bu bölge Mezopotamya kültürleri Anadolu medeniyetlerinin buluştuğu ve etkileşim içine girdiği önemli bir alanda antik dönemden beri varlığı bilinen doğu-batı ticaret yolları üzerindedir. Nitekim Cizre'nin bu konumu Osmanlı Devleti zamanına kadar devam etmiştir. Buna göre Cizre şehri geçmişten günümüze ticari faaliyetler ve tarımsal üretim açısından önemli bir şehirdir. Doğu-batı ticaretinin yapıldığı tarihi ipek yolu üzerinde bulunması bunun yanı sıra kuzeyden Diyarbakır ve çevresinden gelen ticaret yolunun buradan geçmesi şehrin bir kavşak noktası olduğunu göstermektedir. Ayrıca kaynaklara göre Dicle Nehrinin debisinin yüksek olduğu geçmişte suyolu da kullanılmıştır. Kuzeyden suyolu ile gelen ticari mallar Cizre şehrinde geçerek Musul'a götürülmekteydi. Görülüyor ki, Cizre şehri geçmişte liman görevi de görmüştür. Bunun yanı sıra Kelek taşımacılığı Cizre şehrinde Cumhuriyet dönemine kadar yapılmış olan bir faaliyettir ancak günümüze doğru geldikçe modern taşıma yöntemlerinin çıkmasına bağlı olarak bu faaliyet önemini kaybetmiştir.

Cizre şehri milattan sonraki yıllarda Roma ve Perslerin hâkimiyet kurmak için mücadele ettikleri bir arena haline gelmiştir. Kaynaklara göre Romalılar Cizre şehrinin konumundan yararlanarak şehri bir garnizon şehri haline getirmeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra şehrin doğuya açılan gümrük sahasına sahip olması şehrin önemini artırmıştır. Cizre şehrine bakıldığında surlar şehrin eski çekirdeğini tamamiyle sarmaktadır. Bu durumdan hareket edildiğinde Cizre şehrinin Romalılar döneminde bir garnizon şehri olduğu sonucu çıkarılabilir.

Şehre İslamiyet'in gelişi 7.yüzyıl ortalarında olmuştur. Tarihi araştırmalara göre şehir, Hz. Ömer zamanında İyad bin Ğanem tarafından savaşla değil sulh ile

alınmıştır. İslamiyet'in şehre gelmesiyle yeni bir dönem başlamış şehir bazı dönemlerde sahip olduğu fonksiyonlar yönünden büyük gelişimler kaydederken bazı dönemlerde bu fonksiyonlarını yitirmiştir. Konumu itibariyle önemli bir sahada bulunması, şehrin hâkimiyeti için savaşların yapılmasına neden olmuştur. Bu durum şehrin bazen yakılıp, yıkılmasına yol açmıştır. Nitekim 14.yüzyılda şehri ziyaret eden gezginciler bu durumu ortaya koymuşlardır.

16.yüzyılda şehir Osmanlı Devletinin hâkimiyetine geçmiştir. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar yaklaşık dört asır şehir Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı hâkimiyeti sonrasında Bohtan Emirliği "Hükümet-i Cezire" olarak isimlendirilmekteydi. Osmanlı'ya bağlı olan bu emirlik özellikle İran ile olan mücadelelerde yer almıştır. 17.yüzyıldan sonra Cizre şehri Mardin sancağına bağlı bir liva yapılmıştır. Ancak 19.yüzyılın bazı dönemlerinde şehir idari olarak sancak görevi de görmüştür. Osmanlı Döneminde özellikle kuzeyde Diyarbakır üzerinden gelip Musul'a giden ticaret yolu şehirden geçmesi şehrin ekonomisi üzerinde ticaretin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Osmanlı Döneminden kalma birçok han bulunmaktadır: Hanıklı, Hanık, Çavuşhan vb.

Cizre şehrinin gelişme evreleri içinde belki de en önemli dönemi Cumhuriyet dönemi oluşturmaktadır. Şehir Cumhuriyet döneminden sonra 1990 yılına kadar Mardin iline bağlı bir ilçe merkezi durumunda iken, bu tarihten sonra Şırnak il yapılarak Cizre ilçe olarak buraya bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminden 1980'li yıllara kadar şehrin mekânsal gelişiminde çok büyük değişimler meydana gelmemiştir. Şehrin çekirdeğini meydana getiren mahalleler genişlemiş ve daha sonraki zamanda yerleşim alanı olarak genişleyip önem kazanmış olan Konak, Yasef, Nur, Sur ve Cudi Mahallerinin temelleri atılmıştır (Harita12, 13, 14). Şehrin mekânsal gelişimi kuzey, doğu ve güneydoğuya doğru olmuş ancak şehrin güneyinde Suriye ile sınırın bulunması bu yöne olan gelişimi kısıtlamıştır. 1927 yılında şehir merkezinin nüfusu 5248 kişiyken, 1980 yılında nüfus yaklaşık 4 kat artarak 20.003 kişiye ulaşmıştır. 50 yıldan fazla bir sürede yaklaşık dört kat nüfus artışı meydana gelirken 1980 ile 2013 arasında 33 yıllık bir sürede nüfus artışı beş buçuk kat şeklinde olmuştur.

Şehir, ekonomi faaliyetler yönünden özellikle Habur Sınır Kapısının 1990'lı yıllardan sonra önem kazanması ile beraber ticari hayat canlanmıştır. Şehrin ulaşım

şartları açısından uygun konuma sahip olması şehrin ekonomik yapısını olumlu etkilemiştir. Ancak 1990'lı yıllardan sonra değindiğimiz olumlu duruma karşı terör olayları bölgede baş göstermiş bu sebepten gelişim göstermeye başlayan sosyo-ekonomik durum sekteye uğramıştır. Terör nedeniyle ilçeye bağlı birçok köy ve bağlı mahalleler boşaltılmış sonuç olarak şehre hızlı bir göç dalgası meydana gelerek özellikle Konak, Nur, Sur ve Cudi Mahallerinde gecekondu ortaya çıkmıştır. Şehrin büyüüp gelişmesi sadece konut alanları yönünden değil iş alanları, yeşil alanlar ve spor alanları da ihtiyaçlar doğrultusunda artmaya başlamıştır. Özellikle şehrin içinden geçmekte olan Dicle nehri kıyısında park ve bahçe sayıları artmış, şehrin eski çarşısına ek olarak yeni alışveriş mekânları İdil ve Nusaybin caddeleri boyunca kurulmuştur.

Cizre şehrinin mekânsal olarak büyüüp gelişmesi ve nüfusun artmasına bağlı olarak şehirde bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında gecekondulaşma, kırsal alandan göç eden insanların politize olması ve bunun sonucunda meydana gelen sokak olayları ile alt yapı sorunları gelmektedir. Özellikle Konak, Cudi, Sur ve Nur mahalleleri yapılan göçler nedeniyle plansız olarak büyümeye başlamış ve bu durum beraberinde yeni sorunlar getirmiştir.

Araştırma alanında kurulmuş kırsal yerleşmelerin dağılışına etki eden faktörlere bakıldığında su ve ulaşım en önemli etmenlerdir. Dicle nehri ve kollarının yayılış gösterdiği ilçede köy ve bağlı mahalleler su kaynaklarına yakın alanlarda kurulmuşlardır. Bunun yanında Cizre-Nusaybin ve Cizre-İdil arasında kalan bölgede yoğun bazalt bulunması nedeniyle yerleşmeler daha çok yol boyu ve yola yakın çevrede kurulmuşlardır.

Cizre ilçesi kırsal yerleşmelerinde yükselti ile beraber topografyanın önemli etkisi olduğu söylenebilir. Araştırma alanı Dicle Nehri ve kollarının parçaladığı orta yükseklikte plato sahası olup yerleşmelerin büyük bir kısmı bu platonun batısında toplanmıştır. 601-750 metre yükselti aralığındaki köylerin büyük çoğunluğu belirtilen alanda sıralanmıştır (Tablo 13, Grafik 6). Yerleşmelerin özellikle batıda kalan plato sahasında toplanmasında transit kara yolunun buradan geçmesi, ticaret faaliyetlerin yapılabilmesi, bazaltın temizlendiği arazilerde tarım yapılabilmesi, su kaynakları ve hayvancılık etkili olan etmenlerdir. Yol boyu kurulmuş veya yola yakın bir sahada kurulmuş bu tür yerleşmelere örnek olarak Korucu, Katran, Varlık,

Uğur, Kebeli, Taşhöyük Köyleri örnek olarak verilebilir (Harita 16). İlçede 750 metre ve yukarısında yükseltide kurulmuş yerleşme sayısı azdır. Özellikle kuzey ve doğuda bulunan dağlık sahada kurulmuş olan bu yerleşmelerde eğimin fazla olması nedeniyle tarım yapılabilecek düzlük araziler çok azdır. Hisar, Çağlayan, Soğukpınar, Dirsekli bu tür yerleşim alanlarıdır (Harita 4). Bu tür yerleşmelerde hayvancılık önemli bir faaliyettir.

Araştırma alanında morfolojik olarak yerleşmelerin önemli bir kısmı plato yüzeyinde kurulmuş olmanın yanında, vadi yamaçlarında, plato yamacında ve dağ eteğinde kurulmuş köy yerleşmeleri de bulunmaktadır (Tablo 14).

Araştırma alanında kırsal yerleşmelerde kullanılan yapı malzemeleri günümüze doğru geldikçe değişim göstermiştir. Bölgede bazaltın yoğun olarak bulunduğu sahalarda kolayca temin edilebilmesi nedeniyle bazalt yapı malzemesi olarak kullanılmıştır (Harita 2). Bazaltın yanı sıra kerpiç de 1990 yılı öncesinde ilçenin büyük bir kısmında yapı malzemesi olarak kullanılmış ve birçok yerleşim sahasında kerpiçten yapılmış enkazlara rastlanmaktadır. Kerpiç malzeme, eğim ve yükseltinin artmasına bağlı olarak soğukların yaşandığı kuzey, kuzeybatı ve doğuda kalan yerleşmelerde daha az kullanılmıştır. Hâkim olan ekonomik faaliyete göre mesken ve eklentileri farklı özellik göstermektedir (Şekil 3, 4, 5). Günümüze doğru geldikçe ekonomik refah seviyesinin artmasına bağlı olarak kerpiç ve bazaltın yerini betonarme evler almıştır (Şekil 5).

Cizre ilçesi köylerinde ekonomik faaliyetler çeşitlilik göstermektedir. Ancak şehrin gelişme evreleri bölümünde anlatıldığı gibi şehrin ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle ticaret ve nakliyecilik en önemli faaliyetlerdir (Tablo 16, Grafik 8). Doğudaki dağlık sahalarda kurulmuş olan yerleşmeler ile batıda transit yolunun uzağında kalmış bazı yerleşmelerde tarım yapılabilecek arazinin kısıtlı olması nedeniyle hayvancılık ön plana çıkmıştır. Aşağıkonak ve Bağlarbaşı bu tür köylere örnek olarak verilebilir. Dicle Nehri kollarının parçaladığı sahalarda kurulmuş olan bazı yerleşmelerde parçalar halinde bulunan düzlük arazilerde tarım yapılırken bir diğer faaliyette hayvancılıktır. Ulaş, Tepeönü, Yeşilyurt, Çağıl bu tür köyler arasındadır.

Araştırma alanındaki köylerin nüfus miktarlarına bakıldığında yol boyu kurulmuş, ulaşımın geliştiği, ekonomik faaliyetlerin çeşitli olduğu, su imkânlarına sahip köylerin nüfus miktarı da fazladır. Dağlık alanda kurulmuş olan Bozalan Köyüne birçok bağlı mahalle bulunduğundan nüfus miktarı fazladır (Harita 18, 19, 20, 21, 22). Düzova Köyü ekonomik faaliyetlerin çeşitli olması, ulaşımın gelişmiş olması gibi etkenlere bağlı olarak nüfusu artan köylerdendir. Ancak 1990-2000 yılları arasında ilçede meydana gelen terör olayları nedeniyle birçok köy ve mahalle boşaltılmış bunun sonucunda daha güvenli olan Düzova gibi bazı köylerin nüfusunda bir miktar artma olmuştur (Harita 21). Katran, Dirsekli, Korucu köyleri yerleşme açısından uygun şartlara sahip olduklarından nüfusu 1000 kişinin üzerinde olan köylerdir.

Araştırma alanında 1992 ile 1995 yılları arasında terör olayları yoğun şekilde meydana gelmiş ve birçok köy ve bağlı yerleşme boşaltılmış ya da yer değiştirilmiştir (Harita 23, 24). 46 adet yerleşim alanı dört yıl gibi bir sürede ya boşaltılmış ya da yer değiştirilmiştir (Tablo 27). Köyleri boşaltılan insanların bir kısmı Cizre şehrine göç etmişlerdir. Bu durum 2000’li yıllarda şehir nüfusunun artmasına yol açmış bunun yanı sıra şehirde eğitim, sağlık gibi sektörlerde problemler yaşanmaya başlanmıştır.

Araştırma alanında geçmişte önemli devletlerin hâkimiyeti altında kalmış tarihi öneme sahip köy yerleşmeleri mevcuttur. Kebeli köyü, Hisar ve Çağlayan mahalleleri, Aşağıdere köyü, Hırabbajar ve Finik tarihi öneme sahip yerlerdir. Bu saydığımız yerleşim alanları içerisinde günümüze kadar sağlam gelebilmiş kaleler, surlar, burçlar, köprüler, hanlar, hamamlar vb. mevcuttur.

Netice itibariyle Cizre ilçesi ile ilgili olarak Şöyle denilebilir; İlçe yerleşme tarihi çok eskilere dayanmakta olup, sahip olduğu fiziki özelliklerin yerleşme açısından uygun olması ve stratejik bir noktada bulunması nedeniyle birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Şehir merkezi başta olmak üzere bazı köy ve bağlı yerleşmelerde birçok medeniyete ait kalıntılar mevcuttur. Ancak bunlar üzerinde arkeolojik araştırmalar çok az yapıldığından ilçenin tarihi tümüyle aydınlatılamamıştır. İlçede kırsal yerleşmelerin dağılışına etki eden en önemli faktörler su ve ulaşımıdır. Şehir merkezi ise tarihi ipek yolunun bulunduğu yol güzergahında olması nedeniyle geçmişten beri önemli bir ticaret merkezi

durumundadır. Bölgede meydana gelen terör olaylarının tamamıyla son bulması durumunda ilçe hem şehir merkezi hem de köy yerleşmeleri olarak çok daha cazip hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- Açikel, A., (2003). “Artukabad Kazısı Yer Adları”, *Hacettepe Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 20, S: 2, S.181-202.
- Ainsworth, W. Françis, “Travels and researches in Asia Minor and Mesopotamia”, C.2, s. 344-345, London.
- Akbaş, M., (2012). Hamdaniler Döneminde Cizre ve Çevresinde Kültür ve Medeniyete Dair Öğeler, *Uluslar arası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu* (14-15 Nisan).
- Akbulak, C., (2007). “İznik Gölü Havzasında Kır Meskenleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, s. 246-269, Edirne.
- Aksoy, E., (2005). *Kentsel Gelişme İle Ulaşım Etkileşimi; Sivrihisar Örneği*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aliağaoğlu, A., A. Uzun, (2011). “Şehirselleşme(Hodonimi): Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi”, *Balıkesir Üniversitesi, Coğrafi Bilimler Dergisi*, C: 9, s.123-133
- Altınlı, İ. E., (1966). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Jeolojisi (İkinci Kısım)”, *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Dergisi* No 67, Ankara.
- Arpa, A., Dilek, A., (2014). “Hz. Nuh ve Tufan Bağlamında Kadim Mezopotamya Havzasında İkinci Medeniyetin İnşâsı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2/2, s. 109-117.
- Arıncı, K., (1998). “Ahlat İlçesinin Coğrafyası”, *Atatürk Üniv. Yay.No:881, Fen. Edebiyat Fakültesi Yayınları*. No: 97. Araştırma Serisi: No: 68, Erzurum.
- Atalay, İ., (1997). *Türkiye Coğrafyası*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Atalay, İ., (2004). *Doğa Bilimleri Sözlüğü*, İzmir: Meta Basım.
- Atalay, İ., (2006). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Aydın, S. Ve diğerleri, (2001). *Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.

- Badescu, V., Laaser, N., And Crutescu, R., (2010). “Warm Season Cooling Requirements For Passive Buildings in Southeastern Europe (Romania)”. *Energy*, 35 (3284-3300). www.elsevier.com/locate/energy, Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2014
- Başkaya, Z. (2013). “Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi”. *Asia Minor Studies* 1: 12-41.
- Belâzuri, (2002), *Fütuhu'l Buldan*, Çev. Mustafa Fayda, T.C. Kültür Bakanlığı, s.87-89, Ankara.
- Beysanoğlu, Ş., (1998). *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Irmak Yayınları, Ankara.
- Bilgin, F., (2012). Osmanlı Hâkimiyetindeki Cizre’de Siyasal Değişim ve Merkez-Çevre İlişkisi (XVI-XIX), *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu* (14-15 Nisan), s.67-78.
- Çakar, E., (2012). “Halep Sancağında Türkçe Yer Adları”, OTAM, s. 83-107. Ankara.
- Darkot, B., (1967). “Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri”, İstanbul Üniversitesi *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 16:3-8.
- Darkot, B., (1987). “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında”, *Türk Coğrafya Dergisi*, C. 16, Sayı: 62, s. 141-150.
- Diyarbakır Salnameleri, (1999). *Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Anısına*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, C.2, 3, 4, 5, İstanbul.
- DİE, 1927-2000. *Genel Nüfus Sayımı*, İdari Bölünüş, Ankara.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ.F. (2003). *Coğrafya’ya Giriş 2 Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, Aktif Yayınları, Erzurum.
- Doğanay, H., (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, İstanbul.
- Eliaçık, M., (2012). Cizre Alayları ve Eşkıyalık, *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu* (14-15 Nisan), s. 111-120.
- Elibüyük, M., (2000). *Matematik Coğrafya*, Ankara: Ekol Yayınevi.

- Elibüyük, M., Güzel, A., (2003). “Şanlıurfa İlinde Dönemlik ve Geçici Bir Yerleşme: Hollik”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, s.1, s.55-67, Ankara.
- Elmastaş, N., Şahinalp, M.S., Günal, V., (2011). Bitlis İli Köy Adlarına Coğrafi Açıdan Bir Yaklaşım, *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (04-07 Ekim 2011)*, s.17-21, Van.
- Emiroğlu, M. (1981). “Türkiye’de Son Sayımlar ve Kentleşme Olayının Boyutları”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, s 10: 43-82.
- Erinç, S., (1973). “Türkiye: İnsan ve Ortam”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 10:1-33.
- Erol, O., (2004). *Genel Klimatoloji*, Ankara: Çantay Kitabevi.
- Eskin, N., Türkmen, H. (2008). “Analysis of Annual Heating and Cooling Energy Requirements for Office Buildings İndifferent Climates in Turkey, *Energy and Buildings*”, 40, 763–773. www.elsevier.com/locate/enbuild
- Farqini, Z., (1992). *Ferheng*, Enstituya Kurdi, İstanbul
- Geray, C., (1966). “Köy Yerleşmeleri ve Toplum Kalkınması”, *Mimarlık Dergisi*, S. 11, s. 69-74.
- Geray, C., (1975). “Türkiye’de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy-Kent Yaklaşımı”, *Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 1-4, s. 45-66.
- Gülersoy, A.E., (2008). *Bakırçay Havzası’nda Doğal Ortam Koşulları İle Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler*, Basılmamış Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gümüştü, O., Yiğit, İ., (2012). XI-XVI. Yüzyıllarda Cizre ve Çevresinde Ulaşım Ağı, *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu (14-15 Nisan)*, s.91-98.
- Gümüştü, O., (2010). *Tarihi Coğrafya*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Günal, V., M. Sait Şahinalp, A.Güzel, (2011). “Coğrafi Ortamın Şehirsal Mekan Adlarına Etkisi: Şanlıurfa Şehri Örneği”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, D. 10(1) s.463-508

Güner, İ., (1990). *Iğdır Ovası ve Çevresi'nin Beşeri Coğrafyası*, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. Coğrafya Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Güney, E., (2004). *Jeomorfoloji*, Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.

Güzel, A., (2005). *Şanlıurfa İli Yerleşmeleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Güzel, A., (2009). “Tarih Öncesi Bir Yerleşme Olan Şanlıurfa'nın Kuruluşuna Etki Eden Faktörler”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:19, s.130-152, İstanbul.

Ğandur, M. Y., (2008). *Ortaçağ Cizre Tarihi*, Beşir Ant Yayınları, Çev: Dr. Fadıl Bedirhanoglu, Ankara.

İzbrak, R., (1984). *Türkiye-1*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kara, B. (2012). “Kentler Açısından Mekânın Toplumsallığı ve yer isimlerinin Siyasal Yapıya Göre Değişimi: Niğde Örneği”, *Zeitschrift für die Welt Der* Vol. 4, No.1, s. 125-147.

Karagel, Ü., K., (2008). *Kadirli İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Karaboran, H.,(1984). “*Türkiye’de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma*”, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No:60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi. No:17, s.97-148, Ankara.

Kaya, F. (2001). *Ağrı Ovası Ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Keleş, R., (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kılıç, O., (2008). “Osmanlı Devleti Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu Nasıl Yönetti?”, *Tarih Bilinci Dergisi*, Sayı:3, s.20-26, İstanbul.

Koyuncu, M., (2008). “İlk İslam Fetihleri Döneminde El-Cezire Bölgesi ve İslamlaşma Süreci”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, v.10, S.1, s. 131-140 Sakarya.

Lafli, E., (2012). Eskiçağ’da Cizre Arkeolojisi ve Tarihi, *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu (14-15 Nisan)*, s. 15-22.

Maden Tetkik Arama Enstitüsü, (2012), *14 Haziran 2012 Silopi (ŞIRNAK) Depremi Değerlendirme Notu*, Ankara.

Maden Tetkik Arama Enstitüsü, (1929), Rapor 214, Ankara.

Mutluer, M., (1996). “Edremit Yöresinde Kırsal Yerleşmelerin Coğrafi Dağılımını ve Nüfus Büyüklüğünü Etkileyen Faktörler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 8, s. 119-151, İzmir.

Özcanlı, M., (2007). *Salnamelere Göre Dicle Bölümü Şehirleri*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Özcoşar, İ., Güneş, H. H., (2006). “Osmanlı Devlet’inde Cizye ve 19. Yüzyıla Ait Bir Cizye Defteri: Cizre Sancağının Cizye Defteri (Cizye Defter Numarası:375)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, c.5, s.159-179.

Özcoşar, İ., (2007). “*Makalelerle Mardin I. Cilt Tarih-Coğrafya*”, İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 7.

Özcoşar, İ., (2012). Kürt Emirlikleri ve Bedirhan Bey, *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu (14-15 Nisan)*, s. 99-110.

Özçağlar, A., (1996). “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl Ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler“, *A.Ü.D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, s.25-33, Ankara.

Özçağlar, A., (1997), *Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, Ankara: Ekol Yayınevi.

Özçağlar, A., (2003). *Coğrafya’ya Giriş*, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.

Özçağlar, A. (2009). *Coğrafyaya Giriş*, Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Özgür, E. M. (2000). *Türkiye Coğrafyası*, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.

Özgür, E. M. (2010). *Yerleşme Coğrafyasına Giriş*, Ankara.

Özkan, S. Hilmi, (2012). “XVI. Yüzyıl Kayıtlarına Göre Alâiye (Alanya) Sancağında Yer Adları Üzerine Bir İnceleme”, *The Journal Of Academic Social Science Studies* , Vol. 1, Issue 14, p. 170-182.

Schmidt, C. G., (1964). “Türkiye-Irak Sınırında Harbol Civarında Mevcut Permien ve Mesozoik Formasyonlar”, *Maden Tetkik Arama Dergisi*, No 62, s. 100-115, Ankara.

Şahin, C., (2005). *Türkiye Fiziki Coğrafyası*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Şahinalp, M.S., (2005), *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Şahinalp, M. S., (2006), “Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, s.4, Ankara.

Şerefhan, (1998). *Şerefname, Kürd Tarihi*, Çev: M. Emin Bozarıslan, İstanbul: Denge Yayınları.

Tandoğan, A., (1977). “Çayeli ve Pazar İlçelerinde Yerleşme-Mesken Tipleri ve Nüfus”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* C: 28, Sayı: 3-4, s. 99-155, Ankara.

Tanoğlu, Ali., (1947). “Türkiye'nin İrtifa Kuşakları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 9-10, s. 37-63, İstanbul.

Tanoğlu, A., (1966). *Beşeri Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi İstanbul: Coğrafya Enstitüsü Yayınları.

Tıraş,M., Kaya,G., Sevindi, C.,(2009). “Yusufeli İlçesinde Köy Yerleşmelerinin Coğrafi Şartlarla İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, Sayı 43, s. 114-125, Erzurum.

Tolun, B., (1977). *Yerleşme Coğrafyası*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Toprak ve Arazi Sınıflaması Standartları Teknik Talimatı, 2005.

Toroğlu, E., (2006). *Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Tunçdilek, N., (1967). “Türkiye iskan Coğrafyası; Kır iskanı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi* Yay. No: 1283, Coğrafya Enst. Yay. No: 49, İstanbul.

Tunçel, H., (2000). “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, Sayı.2, s.23-34, Elazığ.

- Tümertekin, E.; Özgüç, N., (2004). *Beşeri Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekan*, İstanbul Çantay Kitabevi.
- Tüzün, M., (2014a). *Cizre Tarihi -1- Nuh Tufanı ve Cudi Dağı*, İstanbul: Nübihar Yayınları.
- Tüzün, M., (2014b). *Cizre Tarihi -2- Arkeoloji, Bilim ve Sanat*, İstanbul: Nübihar Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H., (1988). *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Basımevi.
- Yaşın, A., (2011). *Tarih, Kültür ve Cizre*, İstanbul: Kent Işıkları Yayınları.
- Yeşilnacar, İ., İşlek, Ş., Selçuk, B., (2001). “Cizre’de Katı Atık Yönetimi ve Depo Yeri Seçimi” II. GAP ve Sanayi Kongresi (209-30 Eylül), s. 407-415.
- Yıldırım, A., Karadoğan, S., (2009). “Dicle Üniversitesi Kampüs Alanının Jeomorfolojik Özelliklerinin Belirlenmesinde Morfometrik Analizler”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, S.1, s. 48-69, Diyarbakır.
- Yıldırım, M., İ. Bulut, K. Şahin, (2011). Vezirköprü İlçesinde Toponomik İncelemeler, *Samsun Sempozyumu, (13-16 Ekim)*, s. 202-215.
- Yıldız, M. Z., Bayram, S., (2008). “GAP Bölgesinde Kentleşme Hareketleri (1927-2000)”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, s. 301-239.
- Yıldız, M. Z., Haykır, M ve Erdem, E., (2010). Cizre’nin Kentsel Gelişim Süreci, (Ed. Nesim Doru) *Uluslararası Şırnak ve Cizre Çevresi Sempozyumu (14-16 Mayıs)*, s. 223-240, Ankara.
- Yıldız, H., (2010). Osmanlı İdaresinde Cizre ve Bedirhan Bey’in Cizre Mütesellimliği, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, (14-16 Mayıs)*. s. 99-114
- Yılmaz, A., (1996). “Orman ile Kır Yerleşmelerinde Ekonomik Yapı”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 31, s. 139-153, İstanbul.
- Yiğit, A., Hayli, S., (1995). Hazar Gölü ve Behrimaz Havzasında Kır Yerleşmelerinin Coğrafi Özellikleri, *I. Hazar Gölü ve Çevresi Sempozyumu (20-21 Mayıs)*, s. 91-103.

Zaman, M., vd., (2010). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://tr.wikipedia.org/wiki/>, 17 Temmuz 2013

<http://www.tuik.gov.tr/>, 16 Kasım 2013

<http://www.illeridaresi.gov.tr/>, 11 Haziran 2013

<http://www.tdk.gov.tr/>, 23 Temmuz 2014

<http://www.osmanlicaturkce.com/>, 5 Eylül 2014

<http://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-siniflandirmalari.aspx?m=CIZRE/>, 29 Ekim 2014